

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4

บทที่ 4 หลักธรรมในชาดก

หัวข้อ

- 4.1 กัตถัญญกตเวที: คุณชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก มโหสถชาดก...
- 4.2 กุศลกรรมบถ, อกุศลกรรมบถ 10: กุลาวกชาดก สุวัณณกั๊กกภูกชาดก
คุณชาดก ทริวาหนชาดก กากาวตีชาดก สู้สันธิชาดก...
- 4.3 ความสันโดษ: เตมียชาดก มหาชนกชาดก มั่นธาตุราชชาดก
- 4.4 ไตรลักษณ์: พาเวรุชาดก ชวนหังสชาดก มั่นธาตุราชชาดก มหาชนกชาดก...
- 4.5 ไตรสิกขา: สังขชาดก กุณาลชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก
- 4.6 พรหมจรรย์: กิงฉันทชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก เนมิราชชาดก...
- 4.7 โลกธรรม 8: พาเวรุชาดก มั่นธาตุราชชาดก
- 4.8 วิบากกรรม: โลกชาดก มิตตวินทุกชาดก กิงฉันทชาดก สุวรรณสามชาดก
เนมิราชชาดก
- 4.9 สังคหัตถุ 4: เทวธัมมชาดก กุลาวกชาดก สุวัณณกั๊กกภูกชาดก คุณชาดก
กากชาดก มหาเวสสันดรชาดก
- 4.10 สปัปฺริสธรรม 7: ชัมพุกชาดก สูกรชาดก สิงคาลชาดก
- 4.11 หลักความสามัคคี: ชวนหังสชาดก สมตป้อนชิตชาดก ลุกุกิกชาดก ทัพภปุพผชาดก
อุลुकชาดก
- 4.12 หลักขราวาสธรรม 4: กุลาวกชาดก วานรินทชาดก สุวรรณสามชาดก วิรุทธชาดก
- 4.13 หลักพรหมวิหารธรรม: กุลาวกชาดก เทวธัมมชาดก ป้อนทรกนาคราชชาดก
ลูกุกิกชาดก สมุททวาณิชชาดก กากชาดก มโหสถชาดก สูกรชาดก
- 4.14 หลักทศพิธราชธรรม: ชวนหังสชาดก มหาชนกชาดก สุวัณณสามชาดก
เวสสันดรชาดก
- 4.15 อบายมุข 4: สมุททวาณิชชาดก ทริวาหนชาดก
- 4.16 อริยทรัพย์ 7: กุลาวกชาดก สุปปารกชาดก กุณาลชาดก มหาชนกชาดก
มิตตวินทุกชาดก กิงฉันทชาดก โลกชาดก เทวธัมมชาดก
- 4.17 อริยสัจ 4: สมตาสนชาดก คุณชาดก กากาวตีชาดก มั่นธาตุราชชาดก...
- 4.18 อิทธิบาท 4: มหาชนกชาดก
- 4.19 อุปกิเลส 16: สมตาสนชาดก พิฬารวดชาดก สิงคาลชาดก ป้อนทรกนาคราชชาดก
ชัมพุกชาดก สูกรชาดก มิตตวินทุกชาดก โลกชาดก จันทกุมารชาดก...
- 4.20 สรุปผลการศึกษาบทที่ 3

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. นิสิตสามารถเขียนแผนผังความคิดถึงหลักธรรมที่ปรากฏในชาดกได้
2. นิสิตสามารถอธิบายความสำคัญของหลักธรรมในชาดกได้โดยออกมารายงานหน้าชั้นเรียนตามที่อาจารย์กำหนดหัวข้อแต่ละรูป

3. นิสิตสามารถให้ความเห็นถึงหลักธรรมในชาดกที่สะท้อนถึงตัวนิสิตได้ โดยเขียนบทความประวัติส่วนตัวที่ได้รับอิทธิพลของหลักธรรมในชาดกสื่อได้ชัดเจนและให้เพื่อนร่วมชั้นได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน
4. นิสิตสามารถอธิบายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้สอนในชั้นเรียนได้

กิจกรรมการเรียนการสอน

1. นิสิตทุกรูปร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักธรรมของชาดกที่มีต่อสังคมไทย
2. นิสิตร่วมกันสังเคราะห์วิเคราะห์หลักธรรมในชาดกที่มีต่อสังคมไทย โดยยกตัวอย่างนำมาแสดง เช่น ด้านจิตรกรรม พุทธสถานต่าง ๆ วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น
3. นิสิตแต่ละรูปตรวจสอบความพร้อมของตนเองโดยซักซ้อมทำความเข้าใจเนื้อหาและลงมือเขียนแผนผังความคิดถึงหลักธรรมในชาดกที่มีต่อสังคมไทยในชั้นเรียน
4. อาจารย์ให้นิสิตอภิปรายและรายงานหน้าชั้นเรียนถึงงานที่มอบหมายให้แสดงแผนผังความคิดตามหัวข้อที่กำหนดไว้
5. อาจารย์สรุปความคิดรวบยอดพระพุทธศาสนาในเรื่องหลักธรรมที่ปรากฏในชาดกที่มีต่อสังคมไทย โดยให้หลักการพื้นฐานและยกตัวอย่างประกอบเพื่อความเข้าใจและแจ้งประจักษ์ต่อตัวนิสิตเอง

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. หนังสืออ่านประกอบ (บรรณานุกรม)
3. สื่อมัลติมีเดีย
4. สื่อออนไลน์

การวัดผลและประเมินผล

1. การเข้าชั้นเรียน
2. ทำแบบฝึกหัดท้ายบท
3. ความมีส่วนร่วมในชั้นเรียน เช่น การสอบถาม การแลกเปลี่ยนความรู้
4. การอภิปรายหน้าชั้นเรียน

บทที่ 4

หลักธรรมอันเป็นแนวคิดศีลธรรมในชาดก

ตามที่นิสิตได้ศึกษาเรื่องชาดกในบทที่ 2 และ 3 ซึ่งปรากฏว่ามีชาดกในพระไตรปิฎกจำนวน 40 เรื่อง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้เห็นชาดกแต่ละเรื่องนั้นมีหลักธรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจจำนวนมาก ดังนั้น ในบทนี้ นิสิตจะได้ศึกษาหลักธรรมตามที่ปรากฏในชาดก พอสังเขปต่อไป

หลักธรรมในชาดก มีทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ คำว่า โลกียะ หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางโลก ยังเป็นไปตามธรรมดาของโลก จุดหมายคือความสำเร็จในชีวิตตามวิถีของชาวโลก ส่วนคำว่า โลกุตตระ หมายถึงพ้นจากโลก เหนือโลก พ้นวิสัยของโลก ไม่เนื่องในภพทั้งสาม คู่กับโลกียะ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอรหันตสูตรว่า “พระอรหันต์เป็นผู้ที่อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว บรรลุประโยชน์ ถึงความหลุดพ้น”¹ และปรากฏในทศสูตรว่า สามัญญผล 4 ได้แก่

- 1) โสดาปัตติผล
- 2) สกทาคามีผล
- 3) อนาคามีผล
- 4) อรหัตตผล²

โลกุตตรธรรม ธรรมอันมิใช่วิสัยของชาวโลก สภาวะพ้นโลกมี 9 อย่าง ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1³

หลักธรรมที่ปรากฏในชาดก ส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ ซึ่งยังเกี่ยวข้องกับกามภูมิในไตรภูมิได้แก่ อบายภูมิทั้ง 4 มนุษยภูมิ และสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ถือว่าเป็นแกนกลางของจักรวาลตามหลักจักรวาลวิทยา มีปรากฏสวรรค์ชั้นนี้ชัดเจนในชาดกเรื่องกุลาวชาดกและมันธาตุราชชาดกแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องของกามภูมิอันเกี่ยวข้องกับโลกียะ

ส่วนใหญ่ชาดก ตั้งแต่เอกกนิบาตจนถึงอสิตินิบาตมักจะพูดถึงธรรมในระดับโลกียะ แต่ถ้าเป็นมหานิบาตจะพูดถึงธรรมในระดับโลกียะจนถึงโลกุตตระ เช่น พระเตมีย์ที่ทรงต้องการออกบวช

จึงสรุปได้ว่า หลักธรรมในชาดก ส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมในระดับโลกียะ แต่สามารถพัฒนาไปสู่โลกุตตระได้ โดยนำหลักธรรมเหล่านี้มาประพฤติปฏิบัติสามารถไปสู่โลกุตตระ เป็นพระอริยะได้ และที่จริงแล้ว หลักธรรมเหล่านี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ต้องปฏิบัติควบคู่กันไป เช่น ศีล ต้องมีหิริ โอตตัปปะประกอบด้วยความมีขันติ อดทนอดกลั้น มีวิริยะ และสัจจะปฏิบัติอย่างตั้งใจจริงจึงจะบรรลุธรรมได้ เป็นต้น ต่อไปจะกล่าวถึงหลักธรรมจากชาดก ตามลำดับหัวข้อธรรมโดยเรียงตามตัวอักษรดังนี้

¹ ส.ข. (ไทย) 17/110/205.

² ที.ป. (ไทย) 11/354/378.

³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 25, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, 2556), หน้า 261.

4.1 กตัญญูกตเวทิต์: คุณชาตก มหาชนกชาตก สุวรรณสามชาตก มโหสถชาตก...

คำว่า กตัญญูกตเวทิต์⁴ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ความกตัญญู คือ การรู้จักบุญคุณที่ผู้อื่นทำให้ตน หมายถึงเป็นผู้มีใจกระจ่าย มีสติปัญญาบริบูรณ์ รู้อุปการคุณของผู้อื่นที่ทำให้ตน ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้ว ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม เช่น เลี้ยงดู อบรมสั่งสอน ให้ทรัพย์สิน ให้วิชาความรู้ ให้ที่พัก ให้งานทำ เป็นต้น ย่อมระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ ไม่ลืมอุปการคุณนั้น อีกความหมายหนึ่ง ความกตัญญู หมายถึงความรู้บุญหรือรู้อุปการะของบุญที่ตนทำไว้แล้ว รู้ว่าที่ตนเองพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายได้ดีมีสุขอยู่ในปัจจุบัน ก็เพราะบุญทั้งหลายที่เคยทำไว้ในอดีตส่งผลให้จึงไม่ลืมอุปการะของบุญนั้นเลยและสร้างสมบุญใหม่ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ความกตัญญู คือการรู้จักบุญคุณ ความสำนึกและรู้อุปการคุณของผู้ที่กระทำแล้วแก่ตน มีความระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ โดยไม่ลืมอุปการคุณนั้นเลย เรียกได้ว่าเป็นผู้มีความกตัญญู ความกตัญญูกตเวทิต์ ทำให้เป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคม คนที่มีความกตัญญูกตเวทิต์ยังเป็นคนที่หาได้ยาก ดังปรากฏในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า บุคคลที่หาได้ยากในโลก 2 จำพวก⁵ คือ บุพการี (ผู้ทำอุปการะก่อน) และกตัญญูกตเวทิต์ (ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วตอบแทน)⁶ และที่สำคัญยังเป็นเครื่องหมายของคนดีด้วย จัดเป็นมงคลชีวิตตามที่ปรากฏในมงคลสูตร⁷

อีกนัยหนึ่ง ความกตัญญู หมายถึงความรู้บุญหรือรู้อุปการะของบุญที่ตนทำไว้แล้ว รู้ว่าที่ตนเองพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลาย ได้ดีมีสุขอยู่ในปัจจุบัน ก็เพราะบุญทั้งหลายที่เคยทำไว้ในอดีตส่งผลให้ จึงไม่ลืมอุปการะของบุญนั้นเลยและสร้างสมบุญใหม่ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

รวมความแล้ว กตัญญูจึงหมายถึงการรู้จักบุญคุณ อะไรก็ตามที่เป็นบุญหรือมีคุณต่อตนแล้ว ก็ตามระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งไม่ลืมเลย คนมีกตัญญูถึงแม้จะนัยนตาบอดมืดทั้งสองข้าง แต่ใจของเขาใสกระจ่ายยิ่งกว่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์รวมกันเสียอีก

ความกตัญญูเป็นมงคลที่สำคัญมาก ส่งผลให้เราเจริญรุ่งเรืองในชีวิตต่อไป เพราะการตอบแทนบุญคุณผู้อื่นจะทำให้เราพัฒนาศักยภาพทางจิตใจให้มีคุณธรรมสูงส่งยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ความกตัญญูนั้นไม่จำกัดเพียงการรู้จักบุญคุณของผู้คนเท่านั้นแต่ยังหมายถึงการรู้จักสำนึกบุญคุณของธรรมชาติที่เป็นสิ่งไม่มีชีวิตอีกด้วย เพราะฉะนั้น เราจึงต้องตอบแทนสิ่งที่ควรแก่ความกตัญญู คือทุกสิ่งที่มีบุญคุณแก่เรา อาจแบ่งได้เป็น 5 ประการ ได้แก่

1) กตัญญูต่อบุคคล คือใครก็ตามที่เคยมีพระคุณต่อเรา ไม่ว่าจะมากหรือน้อยเพียงไร จะต้องกตัญญูรู้คุณท่าน ติดตามระลึกถึงเสมอด้วยความซาบซึ้ง พยายามหาโอกาสตอบแทนคุณท่านให้ได้ โดยเฉพาะพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิฑามารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครอง ที่ทรงทศพิธราชธรรม จะต้องตามระลึกนึกถึงพระคุณของท่านให้จงหนัก ให้ปฏิบัติตัวให้เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและเป็นพุทธมามกะสมชื่อ

⁴ อจ.ทก. (บาลี) 20/120/83., (ไทย) 20/120/114.

⁵ อจ.ทก. (บาลี) 20/120/83., (ไทย) 20/120/114.

⁶ อจ.ทก. (บาลี) 20/120/83., (ไทย) 20/120/114.

⁷ ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-13/6-8 และ ขุ.สุ. (ไทย) 25/261-272/561-563.

2) กตัญญูต่อสัตว์ คือสัตว์ที่มีคุณต่อเรา เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้งาน จะต้องใช้ด้วยความกรุณาปราณี ไม่เขี่ยนมตีมันจนเหลือเกิน อย่าใช้งานหนักจนเป็นการทรมาน ขณะเดียวกันต้องเลี้ยงดูให้อาหารอย่าให้อดอยาก ให้ได้กินได้นอนได้พักผ่อนตามเวลา ตัวอย่างในเรื่องกตัญญูต่อสัตว์นี้มีอยู่ว่า

ในสมัยก่อนพุทธกาล วันหนึ่งพระเจ้ากรุงราชคฤห์เสด็จประพาสอุทยาน และได้บรรทมหลับในอุทยานนั้น ขณะนั้นมีงูเห่าตัวหนึ่งเลื้อยเข้ามาและกำลังจะฉกกัดพระองค์ เผอิญมีกระแตตัวหนึ่งเห็นเข้าแล้วร้องขึ้น พระองค์จึงสะดุ้งตื่นและไล่ให้พ้นไป ทรงระลึกถึงคุณของกระแตว่าเป็นผู้ช่วยชีวิตพระองค์ไว้ จึงรับสั่งให้พระราชทานเหยื่อแก่กระแตในอุทยานนั้นทุกวัน และห้ามมิให้ใครทำอันตรายแก่กระแตในอุทยานนั้น คนทั้งหลายจึงเรียกอุทยานนั้นว่า เวฬุวันกัลลันทกนิวาปสถาน แปลว่า ป่าไผ่อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต ซึ่งต่อมาก็คือ เวฬุวันมหาวิหาร วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนานั่นเอง

3) กตัญญูต่อสิ่งของ คือของสิ่งใดก็ตามที่มีคุณต่อเรา เช่น หนังสือธรรมะ หนังสือเรียน สถานศึกษา วัด ต้นไม้ ป่าไม้ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการหาเลี้ยงชีพ ฯลฯ จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ให้ดี ไม่ลบหลู่ดูแคลน ไม่ทำลาย อุทากรณ์ เช่น ไม้คานที่ใช้หาบของขาย เมื่อเจ้าของตั้งตัวได้ ร่ำรวยขึ้นก็ไม่ทิ้ง ยังคิดถึงคุณของไม้คานอยู่ ถือเป็นของคู่ชีวิตช่วยเหลือตนสร้างฐานะมา จึงเลี่ยมทองเก็บไว้เป็นที่ระลึก ไว้เป็นเครื่องเตือนใจ อย่างนี้ก็มิ

มีกล่าวไว้ในเตมียชาดกว่า “อย่าว่าถึงคนที่เราได้พึ่งพาอาศัยกันเลย แม้แต่ต้นไม้ที่ได้อาศัยร่มเงาก็หาควรจะหักกิ่งริดก้านรานใบของมันไม่ ผู้ใดพำนักอาศัยนั่งนอนใต้ร่มเงาของตนไม้ใดแล้ว ยังชิงหักกิ่งริดก้านรานใบ เต็ดยอด ขูดรากถากเปลือก ผู้นั้นชื่อว่าทำร้ายมิตร เป็นคนชั่วช้าเลวทราม จะมีแต่อัปมงคลเป็นเบื้องหน้า”

4) กตัญญูต่อบุญ คือรู้ว่าคนเราเกิดมามีอายุยืนยาวร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณดี สติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้า มีทรัพย์สมบัติมาก ก็เนื่องมาจากผลของบุญ จะไปสวรรค์กระทั่งไปนิพพานได้ก็ด้วยบุญ กล่าวได้ว่าทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยบุญ ทั้งบุญเก่าที่ได้สั่งสมมาดีแล้ว และบุญใหม่ที่เพียรสร้างขึ้นประกอบกัน จึงมีความรู้คุณของบุญ มีความอ่อนน้อมในตัว ไม่ดูลูกบุญ ตามระลึกถึงบุญเก่าให้จิตใจชุ่มชื่นและไม่ประมาทในการสร้างบุญใหม่ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

5) กตัญญูต่อตนเอง คือรู้ว่าร่างกายของเรานี้เป็นอุปกรณ์สำคัญที่เราจะใช้อาศัยในการทำความดี ใช้ในการสร้างบุญกุศลนานาประการ เพื่อความสุขความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเอง จึงทะนุถนอมดูแลร่างกาย รักษาสุขภาพให้ดี ไม่ทำลายด้วยการกินเหล้า เสพสิ่งเสพยาเสพติด เทียวเตร็ดเตร่ ดื่น ๆ และไม่นำร่างกายนี้ไปประกอบความชั่ว เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เจ้าชู้ อันเป็นการทำลายตนเอง

คนเราจะมีความคิดใฝ่ดี ตั้งใจทำความดีสร้างสมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่ที่ยากยิ่งกว่านั้นก็คือ ทำอย่างไรจึงจะรักษาความตั้งใจที่ดั้นไว้ โดยไม่ห่อถอยไม่เลิกลางคั่น เพราะในการทำความดีย่อมมีอุปสรรค มีปัญหาขัดขวางมากมาย ไหนจะปัญหาภายนอกจากคนรอบข้าง จากสิ่งแวดล้อม ไหนจะปัญหาภายในจากกิเลสรุ่มล้อมประดังกันเข้ามา เราจะเอาตัวรอด ยืนหยัดสู้ปัญหาทั้งหลายที่เข้ามาผจญได้โดยไม่ห่อถอย ก็ต้องมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวใจไว้ นั่นคือความกตัญญู

ความกตัญญูจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่จะประคองจิตใจของเราให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

**“บุคคลผู้ออกตัญญู ย่อมถึงอนิรุทธผลมีนินทาเป็นต้น
ส่วนบุคคลผู้กตัญญู แม้พระศาสดา ก็ทรงสรรเสริญ”⁸**

เรื่องคุณชาตก ปรากฏความกตัญญูกตเวทีของพญาราชสีห์โพธิสัตว์ ที่มีต่อสุนัขจิ้งจอกที่ได้ช่วยชีวิตตน จากการที่ติดหล่มยืนนอดอาหารอยู่ถึง 7 วัน พญาราชสีห์จึงได้พาสุนัขจิ้งจอกและครอบครัวไปอยู่ในถ้ำ แล้วเลี้ยงดูอย่างดีจนนางราชสีห์นี้กระวางและได้ข่มขู่คุกคามนางสุนัขจิ้งจอกและลูก ๆ ให้ออกไปจากถ้ำ เมื่อครอบครัวสุนัขจิ้งจอกจะไป พญาราชสีห์จึงได้กล่าวตักเตือนนางราชสีห์ ถึงบุญคุณของสุนัขจิ้งจอกที่ช่วยชีวิตตนและไม่ให้ดูถูกมิตรที่มีกำลังน้อยกว่า นางราชสีห์จึงได้ขอโทษและสำนึกในบุญคุณของสุนัขจิ้งจอก แล้วทั้งหมดก็อยู่ร่วมกันมาด้วยความรักใคร่กลมเกลียวตลอด 7 ชั่วโมง⁹ แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงความกตัญญูรู้คุณและตอบแทนคุณของสัตว์ใหญ่มีพลังมาก ที่มีแม่ต่อสัตว์ที่ด้อยกว่าตน

เรื่องมหาชนกชาตก ปรากฏความกตัญญูกตเวทีของพระมหาชนกที่ได้โปรดให้ทูลเชิญพระมารดาและพราหมณ์ที่ศำปาโมกข์ผู้ให้ความสุขเลี้ยงเมื่อตอนที่ทรงลี้ภัย โดยทรงอุปถัมภ์บำรุงให้สุขสบาย¹⁰

เรื่องสุวรรณสามชาตก ปรากฏความกตัญญูกตเวทีของสุวรรณสามกุมารที่รู้ว่าบิดามารดาถูกพิษงูจึงได้หาท่อนไม้ยื่นให้ท่านทั้งสองจับแล้วจูงลงมาพร่างร้องไห้และหัวเราะ ทำให้บิดามารดาสงสัยในพฤติกรรมนั้น ได้รับคำตอบไปว่าที่ร้องไห้เพราะบิดามารดาตาบอดเมื่อตอนอายุได้เพียง 16 ปีเท่านั้น แต่ที่หัวเราะเพราะดีใจว่าต่อไปนี้จะได้เลี้ยงดูบิดามารดาได้อย่างเต็มที่ อันแสดงถึงความกตัญญูกตเวที¹¹

เรื่องมโหสถชาตก ปรากฏความกตัญญูกตเวทีของมโหสถบัณฑิต ที่มีปัญญามากจนพระเจ้าวิเทหะทรงพอพระทัย จึงทรงขอมโหสถจากบิดาของเขา เพื่อให้เป็นราชบุตรบุญธรรมของพระองค์ มโหสถก็แสดงความกตัญญู ด้วยการรับราชการด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดี แม้เมื่อถูกพระเจ้าวิเทหะด่าว่าขี้ใบ เนื่องจากไม่พอพระทัยที่มโหสถทูลทัดทานเรื่องที่พระเจ้าจูฬินแห่งแคว้นปัญจาละจะถวายพระธิดาให้พระองค์ เพราะทรงปรารถนาจะปลงพระชนม์พระเจ้าวิเทหะ เหมือนนายพรานเนื้อล่อนเนื้อด้วยนางเนื้อ มโหสถก็หลีกเลี่ยงได้คิดหาอุบายวิธีช่วยเหลือพระเจ้าวิเทหะจนรอดพ้นจากอันตรายได้ และเมื่อพระเจ้าจูฬินได้ทรงเชิญชวนมโหสถให้อยู่รับราชการกับพระองค์ มโหสถก็ไม่ได้ทอดทิ้งพระเจ้าวิเทหะ ยังกลับมารับราชการอยู่กับพระเจ้าวิเทหะ จนพระเจ้าวิเทหะสวรรคตแล้วจึงไปอยู่ที่แคว้นปัญจาละ ตามคำเชิญชวนของพระเจ้าจูฬิน ทั้งเพื่อเป็นการประสานสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสองเมืองด้วยกัน¹² แสดงให้เห็นถึงความกตัญญู ซื่อสัตย์จงรักภักดีของมโหสถที่มีต่อพระเจ้าวิเทหะ แม้จะมีปัญญามากจนสามารถที่จะเป็นผู้นำพาบ้านเมืองและประชาชนให้รอดปลอดภัยก็ไม่เคยคิดที่จะแย่งราชสมบัติของกษัตริย์เมืองใด

แต่ในด้านตรงกันข้าม ก็พบว่า ปรากฏความอกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณ ดังนี้

⁸ มังคลัตถปิณี 2/378/393.

⁹ ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) 27/13-14/65 และ ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/14/33.

¹⁰ ขุ.ชา.ม.อ (ไทย) 9/132/76.

¹¹ ขุ.ชา.ม.อ (ไทย) 9/-/138.

¹² ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/783/466-467.

เรื่องมิตตวินทุกชาติ ปรากฏความออกตัญญูของนายมิตตวินทุกะ ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มารดาต้องจ้างให้เขาไปรักษาอุโบสถศีล เขาก็ไม่สนใจอะไรไปนอนหลับจนเช้าจึงได้มารับค่าจ้าง แล้วจะลงเรือไปค้าขาย แม้มารดาห้ามปรามเท่าใดเขาก็ไม่เชื่อฟัง หนีข้ามกลับทำร้ายมารดา จนนางล้มลงเสียชีวิต แล้วเขาก็ไม่สนใจใยดีลงเรือไปตามความต้องการ จนถูกจับลอยแพกลางทะเล ได้พบนางเวมานิกเปรตและอุสสทนรก ได้เห็นสัตว์นรกมีจักรกรดพัดอยู่บนศีรษะกลับเห็นว่าเป็นเครื่องประดับสวยงาม จึงร้องขอ เมื่อจักรกรดพัดบดศีรษะจึงได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส¹³ นี่คือผลจากการไม่กตัญญู ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนตักเตือนของบิดามารดา

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ในหลักธรรมความกตัญญูนี้ มีปรากฏในเรื่องคุณชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก และมโหสถชาดก เป็นต้น ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมประสบความสำเร็จในชีวิต มีมงคลชีวิต ต่างจากผู้ที่ไม่มีความกตัญญู ซึ่งพบในชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาติ ย่อมได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งโลกนี้และโลกหน้า

4.2 กุศลกรรมบถ, อกุศลกรรมบถ 10: กุลาวกชาดก สุวัณณกักกฏกชาดก คุณชาดก ทริวาहन-ชาดก กากาวตีชาดก สุนันธิชาดก ปันทรกนาคราชชาดก...

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกุศลกรรมบถ 10 ในเวรัญชกสูตร ไว้ว่า

การประพฤติธรรมทางกายมี 3 อย่างคือ

- 1) ละจากการฆ่าสัตว์ มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย
- 2) ละจากการลักทรัพย์ คือไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นขโมย
- 3) ละจากการประพฤติผิดในกาม คือไม่ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา เป็นต้น

มารดา เป็นต้น

การประพฤติธรรมทางวาจามี 4 อย่างคือ

- 1) ละจากการพูดเท็จ ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ เป็นต้น
- 2) ละจากการพูดส่อเสียด พูดแต่ถ้อยคำที่ส่งเสริมความสามัคคี
- 3) ละจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำไม่มีโทษ
- 4) ละจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดที่อ้ออ่าง มีประโยชน์ เหมาะแก่เวลา

การประพฤติธรรมทางใจ 3 อย่างคือ

- 1) ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- 2) มีจิตไม่พยาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้าย ไม่มีเวร ไม่พยาบาท ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตน
- 3) เป็นสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล ฯลฯ ผู้ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญา อันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก¹⁴

ตรัสอีกว่า พรหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้ว ไปเกิดบนสวรรค์ เพราะความประพฤติสม่ำเสมอ คือความประพฤติธรรมเป็นเหตุอย่างนี้ ธรรม 10 ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ¹⁵ คือ กุศลกรรมบถ 10

¹³ ขุ.ชา.ปณจก.อ. (ไทย) 4/104/476.

¹⁴ ม.ม. (ไทย) 12/444-448/480-487.

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/360/431.

นอกจากนั้น ยังมีธรรมที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม คือ อกุศลกรรมบถ 10 ปรากฏในสังคีตสูตร คือ

1) ปาณาติบาต	ฆ่าสัตว์
2) อทินนาทาน	ลักทรัพย์
3) กามเมสุมิฉฉาจาร	ประพฤติผิดในกาม
4) มุสาวาท	พูดเท็จ
5) ปิสุณาวาจา	พูดส่อเสียด
6) ผรุสวาจา	พูดคำหยาบ
7) สัมผัสปลลาปะ	พูดเพ้อเจ้อ
8) อภิขมา	เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา
9) พยาบาท	คิดร้าย
10) มิจฉาทิภูฏิ	เห็นผิด ¹⁶

อกุศลกรรมบถนี้เป็นบาปที่ทำให้เกิดเป็นเปรต ต้องเสวยความทุกข์ทรมาน ด้วยบาปที่ได้กระทำทางกาย วาจาและใจ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลกอยากได้ของเขา พยาบาทปองร้ายเขา และมิจฉาทิภูฏิเห็นผิดจากคลองธรรม ผู้ใดประพฤติดังนี้แล้วจะไปสู่โลกเปรตอสุรกาย หรืออาจต้องไปนรกก่อน พอสิ้นกรรมจากนรกแล้ว เศษบาปจะทำให้ไปเป็นเปรตอสุรกาย¹⁷

การประพฤติกายสุจริต 3 วจีสุจริต 4 และมโนสุจริต 3 ในหนังสือนิทานมงคลธรรมเป็นมงคลข้อที่ 16 คือการประพฤติธรรม ผู้ประพฤติถูกต้องตั้งงามทั้งกาย วาจา ใจ เรียกว่าเป็นผู้ประพฤติธรรม เป็นมงคลสูงสุด¹⁸

เรื่องกุลาวกชาดก ปรากฏการประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ของพระอินทร์ เมื่อรบพ่ายแพ้พวกอสูร จึงได้ขับราชรถหนีภัยเข้าไปในป่าไม้จ้าว ซึ่งมีพวกลูกนกครุฑอาศัยอยู่ พวกลูกนกครุฑจึงพากันส่งเสียงร้องด้วยความกลัวตาย พระอินทร์ได้สั่งให้มาตลิกัลยราชรถ เพื่อจะได้ไม่ทำให้ลูกนกครุฑต้องตาย โดยตรัสว่า “ลูกนกครุฑเหล่านี้จงอย่าลำบากเพราะเราเลย เราจะไม่อาศัยความเป็นใหญ่แล้ว กระทำกรรมคือการฆ่าสัตว์ เพื่อประโยชน์แก่ลูกนกครุฑนั้น เราจักสละชีวิตให้แก่พวกอสูร ท่านจงกลับรถนั้น”¹⁹ ถึงแม้จะรู้ว่าสู้อสูรไม่ได้ ยอมเสียสละชีวิตของพระองค์แทนที่จะทำลายชีวิตของพวกลูกนกครุฑ อันเป็นการผิดศีลข้อ 1 คือปาณาติบาต แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนของความประพฤติกุศลกรรมของพระอินทร์ทั้งทางกาย วาจา ใจ มาตั้งแต่ครั้งทรงเป็นมฆมานพแล้วว่าได้ตั้งองค์อยู่ในกุศลกรรมบถ 10 เป็นผู้ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ตั้งองค์ไว้ชอบตามธรรมนองครองธรรมมาโดยตลอด

¹⁶ ที.ปา. (ไทย) 11/347/362-363.

¹⁷ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. 9), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545), หน้า 194-195.

¹⁸ เสถียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, นิทานมงคลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 174-175.

¹⁹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี 1/-/279., (ไทย) 1/-/294.

เรื่องสุวันณกักกภูชาตก ปราภฏการประพตฤทศกรรมบท 10 ของนางข้างพังที่ได้ใช้ วาจาอ่อนหวานอ่อนนพุดทองขอให้ปล่อยสามีตน เมื่อข้างโพธิสัตว์ถูกพญาปุณฺฑิตจึงจะให้เข้าปากตน นางข้างไม่ทอดทิ้งสามีเมื่อยามมีภัยและยังได้กล่าวปลอบสามี แล้วอ่อนนพญาปุณฺฑิตด้วยถ้อยคำอ่อนหวานว่า เป็นผู้ประเสริฐกว่าปูในแม่น้ำทั้งหลาย พญาปุณฺฑิตยินเสียงนางข้างเลยใจอ่อน คลายก้ามออกจากเท้าข้าง ข้างสามีจึงหลุดพ้นความตายมาได้²⁰

นอกจากนี้ นางข้างยังเป็นผู้ที่มีมงคลประกอบด้วย วาจาที่เป็นสุภาสิต คือ พุดดี ตามหลัก วชิกรรมที่เป็นกุศล 4 มี ไม่พุดเท็จ ไม่พุดคำหยาบ ไม่พุดส่อเสียด ไม่พุดเพื่อเจ้า เป็นวชิสุจริต ที่ประกอบด้วย พุดคำจริง พุดถูกกาล พุดสุภาพ พุดคำมีประโยชน์ และพุดด้วยเมตตา

เรื่องคุณชาตก ปราภฏการประพตฤทธรรมทางวาจาคือไม่พุดเท็จของพญาราชสีห์ ที่ได้กล่าวกับสุนัขจิ้งจอก ซึ่งได้ให้การช่วยเหลือตนจนรอดชีวิต จากการยัดยัดหม่อมอาหารอยู่ถึง 7 วัน ตอนแรกสุนัขจิ้งจอกไม่กล้าที่จะช่วยเพราะกลัวว่าเมื่อช่วยขึ้นมาได้แล้วจะถูกกิน แต่เมื่อพญาราชสีห์ ได้ร้องขอความช่วยเหลือและรับปากว่า “อย่ากลัวไปเลย เราไม่กินท่านดอก ท่านมีคุณต่อเรา เราจะตอบแทนบุญคุณท่าน จงหาวิธีช่วยเราขึ้นไปที”²¹ สุนัขจิ้งจอกจึงกล้าที่จะช่วยและสามารถช่วยพญาราชสีห์ขึ้นจากหล่มได้สำเร็จ

พญาราชสีห์แสดงการรักษาคำพุด ด้วยการจับสัตว์เป็นอาหารมามอบให้สุนัขจิ้งจอกเป็นการตอบแทน และยังได้พาสุนัขจิ้งจอกพร้อมครอบครัวไปดูแลที่ถ้าเป็นอย่างดี จนนางราชสีห์นึกอิจฉา ได้คุกคามพวงสุนัขจิ้งจอก พญาราชสีห์ได้กล่าวตักเตือนภรรยาให้ได้คิดว่า “ถึงแม้ว่ามีตรจะมีกำลังด้อยกว่า แต่ตั้งอยู่ในมิตรธรรม เขาเชื่อว่าเป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นมิตรและเป็นเพื่อนของเรา นี่นางผู้มีเขี้ยวแหลมคม เจ้าอย่าได้ดูหมิ่นสุนัขจิ้งจอกผู้ให้ชีวิตแก่เราอีกเลย” ทำให้ทั้งหมดมีความเข้าใจกัน เกิดความรักใคร่ สามัคคีปรองดองกัน อยู่ร่วมกันมาโดยตลอด²² ด้วยการรักษาคำสัตย์ กล่าวไว้ว่าจะตอบแทนคุณก็ให้การดูแลสุนัขจิ้งจอกโดยไม่ลืมคำพุด และเป็นคำที่รักษาน้ำใจของทั้งภรรยาตนเอง และครอบครัวสุนัขจิ้งจอกได้เป็นอย่างดี

แต่**เรื่องทิวาหนชาตก** ปราภฏการประพตฤทติमितเป็นอุกฤษธรรมบท 10 และमितศีลข้อ 1 ข้อ 2 และข้อ 4 คือชายหนุ่มผู้หนึ่งซึ่งต่อมาคือพระเจ้าทิวาหนะ มีความเพ่งเล็งอยากได้ของของผู้อื่น ได้ลักขโมยแก้วมณีพิเศษของผู้อื่นมา แล้วนำไปใช้เป็นอุบายหลอกฆ่าฤๅษีพี่น้องทั้ง 3 ตน เมื่อตนอยากได้ของวิเศษของฤๅษีทั้ง 3 โดยพุดโกหกหลอกวงฤๅษีว่าขอแลกของวิเศษกันแล้วสั่งให้พร้าวิเศษไปตัดศีรษะฤๅษีแต่ละตน แล้วนำของวิเศษทั้ง 3 ของฤๅษี ไปใช้ในการปลงพระชนม์พระเจ้ากรุงพาราณสียิตราชสมบัติ แล้วตั้งตนเป็นพระเจ้าทิวาหนะครองเมืองพาราณสีสืบมา²³

เรื่องกาเวตีชาตก ปราภฏการประพตฤทติमितเป็นอุกฤษธรรมบท 10 และमितศีลข้อ 2 และ 3 ของพญาครุฑ พระนางกาเวตีพระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตและคนธรรพ์ชื่อณภูเวรก็ได้ลักลอบเป็นชู้ เมื่อพญาครุฑได้ลักมเหสีไป พระเจ้าพรหมทัตจึงรับสั่งให้นภกเวรไปค้นหาและนำพระมเหสีกลับมา ในขณะที่ค้นหาอยู่ได้แอบซุกไปในปีกของพญาครุฑไปพบกับพระนางกาเวตีก็กลับแอบได้

²⁰ ขุ.ชา.ติ.อ. (บาลี) 4/51/77., (ไทย) 4/51/84.

²¹ ขุ.ชา.ต.อ. (บาลี) 27/13-14/40., (ไทย) 27/13-14/65.

²² ขุ.ชา.ต.อ. (บาลี) 3/14/28., (ไทย) 3/14/32.

²³ ขุ.ชา.ต.อ. (บาลี) 3/-/103., (ไทย) 3/-/121.

เสียดกับพระนางอีกคน จนพญาครุฑได้รู้ความจริงนั้นแล้วได้รับนำพระนางมาคืนให้แก่พระเจ้าพรหมทัต ด้วยความเจ็บใจในความโง่ของตนเอง ที่นำชายผู้ทิ้งไปและกลับด้วยตนเอง แม้จะอยู่ไกลถึงวิมานฉิมพลีกลางมหาสมุทรก็ไม่อาจเก็บรักษาผู้หญิงที่ใจง่าย มักมากในกามอย่างพระนางกากวตีไว้ได้²⁴

เรื่องสุสันธิชาตก ปรากฏการประพตติผิดเป็นอนุศลกรรมบถ 10 และผิดศีลข้อ 2 และ 3 ของพญาครุฑ และพระนางสุสันธิพระอัครมเหสีของพระเจ้าตัมพราชแห่งเมืองพาราณสี รวมไปถึงคนธรรพ์ชื่ออัคคะด้วยที่ได้ร่วมกันประพตติผิดในกาม ลักลอบเป็นชู้กับพระนางสุสันธิ ทั้งพญาครุฑก็ยังนับได้ว่าเป็นผู้ที่ได้ลักทรัพย์ คือ นำเอาภรรยาของผู้อื่น คือมเหสีของพระเจ้าตัมพราชซึ่งเจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นขโมย รวมทั้งมีความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีความเห็นผิดจึงได้ประพตติตนผิดไปจากอนุศลกรรมบถ แม้กระทั่งพระนางสุสันธิ พญาครุฑยังได้กล่าวถึงความเป็นผู้ประพตติผิดในกามว่า แม้จะอยู่ถึงสุบรรณพิภพก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ จะประโยชน์อะไรกับนางผู้ทุศีลนี้ แล้วนำพระนางมาถวายคืนพระราชา²⁵

เรื่องปณทกรนาคราชชาตก ปรากฏการประพตติธรรมทางวาจาคือการพูดเท็จของกัทมพิยเจลกซีเปลือย ที่ถามความลับของพญานาค โดยให้สัญญาว่าจะเก็บเป็นความลับไม่บอกใคร พญานาคจึงบอกเพราะคิดว่าเป็นนักบวชคงไม่โกหกไม่นำความลับถึงชีวิตของตนไปบอกแก่ใคร แต่ซีเปลือยก็ไม่รักษาคำพูดกลับนำความลับไปบอกพญาครุฑ พญาครุฑจึงสามารถจับพญานาคได้ พญานาคได้อ้อนวอนขอชีวิตต่อพญาครุฑ เมื่อรอดชีวิตแล้วพญานาคได้ไปหาซีเปลือย กล่าวว่าเป็นผู้ทุศีล พูดเท็จ ไม่สำรวม ชาตหิริความละอายต่อบาป ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้าย เป็นคนส่อเสียดด้วยคำสัจนี้ ขอศีระของเจ้าจงแตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง เมื่อพญานาคสาปแข่งจบ ศีระของซีเปลือยก็แตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง ตกนรกอเวจีไป²⁶

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักอนุศลกรรมบถ 10 พบในเรื่องกุลาวกชาตก สุวัณณกัถกกุฏชาตก และคุณชาตก เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการประพตติผิดเป็นอนุศลกรรมบถ 10 ในเรื่องทริวาหนชาตก กากวตีชาตก สุสันธิชาตก และปณทกรนาคราชชาตก เป็นต้น ผู้ที่ประพตติตามอนุศลกรรมบถ 10 ย่อมพบกับความสุขความเจริญเมื่อสิ้นชีวิตย่อมไปเกิดบนสวรรค์ ส่วนผู้ที่ประพตติตามอนุศลกรรมบถ 10 ย่อมพบกับความทุกข์ยากเดือดร้อน เมื่อสิ้นชีวิตย่อมตกนรก

4.3 ความสันโดษ: เตมียชาตก มหาชนกชาตก มัณฑาตุราชชาตก

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง สันโดษ ในสันตุมภูตสูตรว่าด้วยความสันโดษด้วยจิรว บิณฑบาตเสนาสนะและ คิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามมีตามได้²⁷ ปรากฏพระพุทธพจน์ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มากเหมือนความสันโดษนี้ ความสันโดษย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก”²⁸

²⁴ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/-/297., (ไทย) 4/-/326.

²⁵ ขุ.ชา.ปญจก.อ. (บาลี) 4/-/403-405., (ไทย) 4/-/447-449.

²⁶ ขุ.ชา.ตีสติ.อ. (บาลี) 7/295/239., (ไทย) 7/295/324.

²⁷ ส.นิ. (บาลี) 16/144/186-187., (ไทย) 16/144/233-234.

²⁸ อัง.เอกก. (บาลี) 20/89/15., (ไทย) 20/89/15.

สันโดษ มาจากภาษาบาลีว่า **สนฺโตส** แยกเป็น สนฺ มีความหมายว่า สกั-ตน, สนฺ-มียอยู่, สม-สม่าเสมอ และ โตส แปลว่า ยินดี ดังนั้น สันโดษ จึงแปลว่า ยินดี ชอบใจ พอใจ อิ่มใจ สุขใจกับของของตน กับของที่มีอยู่ และโดยมีใจสม่าเสมอ ความหมายโดยย่อคือให้รู้จักพอ รู้จักประมาณ เป็นการยินดีพอใจกับสิ่งที่เรามีอยู่และแสวงหาได้อย่างสุดความสามารถ เมื่อเราแสวงหาอย่างเต็มกำลังแล้วได้รับเพียงใดก็ใช้ง่ายเพียงนั้น ไม่แสวงหาจนเกินขอบเขตหรือใช้จ่ายจนเกินกำลังทรัพย์เพราะการแสวงหาหรือใช้จ่ายเกินกำลังนั้นไม่ใช่ความสันโดษ

ลักษณะของความสันโดษ จะต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 อย่าง ดังต่อไปนี้ คือ

- 1) **สแกน สนฺโตโส** ยินดีกับของของตน
- 2) **สนฺเตน สนฺโตโส** ยินดีกับสิ่งที่ได้มา
- 3) **สเมน สนฺโตโส** ยินดีโดยมีใจสม่าเสมอ

ยินดีกับของของตน หมายถึงยินดีกับสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว พอใจกับของของตนไม่ว่าจะเป็นบิดามารดาของเรา บุตรภรรยาของเรา งานของเรา ประเทศชาติของเรา ถึงจะมีข้อบกพร่องอย่างไรก็ค่อย ๆ แก้ไขกันไปให้ดีขึ้น ไม่คิดไขว่คว้าแย่งชิงเอาของคนอื่นเข้ามาเป็นของตน

บุคคลเมื่อพอใจในสิ่งใด เขาย่อมก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งในสิ่งนั้น ความพอใจจะเป็นพลังหนุนให้เกิดความพยายาม ส่วนความไม่พอใจจะทำให้คนเหนื่อยหน่าย ระอิดระอา

ความยินดีในของของตนนี้ จะเป็นเครื่องกำจัดความเกียจคร้านเบื่อหน่าย และโลกอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

ยินดีกับสิ่งที่ได้มา หมายถึงยินดีกับของส่วนที่ตนได้มา คือเมื่อแสวงหาประโยชน์อันใด หมู่เทศบาลปัญญาความสามารถทำไปเต็มที่แล้วได้เท่าไรก็พอใจเท่านั้น อาจจะได้ไม่ถึงเป้า ประณีตสวยงามไม่ถึงเป้า ก็พอใจยินดีเพียงแค่นั้น ไม่ถึงกับกระวนกระวายเป็นทุกข์ เพราะได้ไม่สมอยาก ไม่เป็นคนชนิดที่ไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ไม่ได้ด้วยมนต์ก็เอาด้วยคาถา

คนที่ขาดลักษณะสันโดษข้อนี้ มักเป็นคนดูถูกโชควาสนาของตนเอง พยายามใส่ไฟตนเองให้เดือดร้อนจนได้ แทนที่จะชอบส่วนที่ได้กลับนึกเกลียดชังรำคาญใจ แล้วเอาความชอบใจไปฝากไว้กับส่วนที่ตัวไม่ได้

คนทอดแหหาปลาที่ขาดลักษณะสันโดษข้อนี้ มักจะคิดเสมอว่าปลาตัวที่หลุดมือลงน้ำตัวโตกว่าตัวที่จับได้ เกลียดปลาตัวที่จับได้ แต่พอใจปลาตัวที่หลุดมือ ผลที่สุดก็ต้องกินปลาตัวที่เกลียด แล้วเฝ้าทุกขใจเสียดายปลาตัวที่หลุดมือ คนประเภทนี้ไม่มีหวังได้กินปลาอร่อย ๆ จนตาย เพราะคิดเสมอว่า ตัวที่อร่อยที่สุด คือตัวที่จับไม่ได้

ยินดีโดยมีใจสม่าเสมอ หมายถึงไม่รู้สึกดีใจจนเกินไปเมื่อได้พบสิ่งที่ถูกใจ และไม่เสียใจจนเกินไป เมื่อต้องประสบกับสิ่งที่ไม่ถูกใจ

ประเภทของสันโดษมี 3 อย่าง คือ

- 1) **ยถาลาภสันโดษ** ยินดีตามที่ได้
- 2) **ยถาพลสันโดษ** ยินดีตามกำลัง
- 3) **ยถาสารูปสันโดษ** ยินดีตามควรแก่ฐานะ²⁹

²⁹ ที.สี.อ. (บาลี) 1/215/184., (ไทย) 1/215/274.

ตามที่ได้ คือได้สิ่งใดมา ก็พอใจอย่างนั้น ไม่เสียใจถ้าได้ไม่เท่าที่ต้องการ แต่ชวนขวยสร้างเหตุให้ดีที่สุดและให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น เป็นข้าราชการขยันทำงานตั้งใจว่าน่าจะได้เลื่อนขั้นสัก 2 ชั้น แต่ถ้าเกิดได้เลื่อนแค่ชั้นเดียวก็ไม่เสียใจ พอใจว่าได้เลื่อนขึ้นมา 1 ชั้น ก็ทำงานสร้างประโยชน์ได้มากกว่าเดิมแล้ว จากนั้นก็ตั้งใจทำงานในหน้าที่ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ยินดีตามกำลัง คือคนเรามีความสามารถไม่เท่ากัน ทั้งกำลังกาย กำลังความคิด กำลังใจ กำลังความดี ก็ต้องรู้ว่ากำลังของตนเองมีแค่ไหนและแสวงหาหรือยอมรับเฉพาะของที่ควรแก่สมรรถภาพของตนเองเท่านั้น ไม่เป็นคนตีราคาตัวเองผิด คิดเองง่าย ๆ ตื้น ๆ ว่าเขาเป็นอะไร ตัวก็จะเป็นอย่างเขาทุกอย่าง

ยินดีตามควรแก่ฐานะ คือให้พิจารณาว่าเรามีฐานะเป็นอะไร นักบวช ชาวบ้าน ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ครู นักเรียน นายพัน นายร้อย นายสิบ อธิบดี เสมียน ฯลฯ แล้วก็แสวงหาหรือยอมรับแต่ของที่ควรแก่ฐานะของตน ไม่เป็นคนใฝ่สูง เกินศักดิ์ เช่น เราเป็นผู้รายน้อยก็ไม่ควรใช้ข้าวของเครื่องใช้ที่หรูหราราคาแพง เกินหน้าเกินตาเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาเพราะอาจทำให้เกิดความหมั่นไส้ อิจฉาริษยา และไม่เป็นที่รักกับตัวเรา ไม่เป็นคนประมาทจนไม่ลง

สันโดษทุกประเภทจะต้องประกอบด้วยศีลธรรม คือของใดก็ตามแม้เราจะได้มา แต่ถ้าไปยินดีกับของนั้นแล้วจะทำให้เราผิดศีลธรรม เสียชื่อเสียง เสียเกียรติยศ เสียศักดิ์ศรี ก็ไม่ควรยินดีกับของสิ่งนั้น เช่น ของที่ลักปล้นฉ้อโกงเข้ามา ของที่เป็นสินจ้างในทางที่ผิด ไม่เป็นคนลูแก่อ่านาจความมักได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องสันโดษนั้น ไม่ได้สอนให้คนเกียจคร้าน ท้อถอย ไม่ทำการงานหรือทำงานเรื่อย ๆ เฉื่อยเฉื่อย เป็นภัยต่อความเจริญความก้าวหน้าอย่างที่เราเข้าใจกัน ตรงกันข้าม ความสันโดษข้อนี้ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ถ้าแต่ละคนรู้จักสถานะภาพของตนเอง สำนึกในฐานะ ความสามารถ และความมีคุณธรรมของตนอยู่เสมอแล้ว ความมีสันโดษจะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ จะทำให้ทุกคนพอใจกับของของตน พอใจกับของที่ตนได้มา และพอใจกับของที่สมควรแก่ตน จะไม่มีการเบียดเบียน แก่งแย่งชิงดี อิจฉาริษยา ใ้ร้ายป้ายสี ฉ้อโกงกัน ฯลฯ

การแก่งแย่งชิงดีกันจนถึงทำลายกัน ใ้ร้ายป้ายสีกัน การทุจริตและมิจฉาชีพต่าง ๆ ที่ระบาดในสังคมทุกวันนี้ก็เพราะใจของคนเหล่านั้นไม่มีสันโดษ มุ่งจะเอาแต่ได้ ไม่คำนึงถึงผิดชอบชั่วดี ความเห็นแก่ตัวของผู้มีอำนาจ การกอบโกยฉวยโอกาสของพ่อค้ายักธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนส่วนมาก ความร่ำรวยใจเพราะโลภจัด ได้เท่าไรก็ไม่รู้จักพอ จนกลายเป็นมัวเมาในวัตถุ ทะเยอทะยานจนเกินกำลังความสามารถของตน ได้มาโดยสุจริตไม่ทันใจ ก็ลงมือประกอบการทุจริตต่าง ๆ เพื่อสนองความอยากอันเผาผลาญจิตใจอยู่ ดำเนินชีวิตไปอย่างไรเหตุผลก็เพราะขาดสันโดษนั่นเอง

ในการดำรงชีพ พระพุทธศาสนามุ่งให้ทุกคนหาปัจจัย 4 หล่อเลี้ยงร่างกาย พอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัตรภาพ จากนั้นก็ใช้ร่างกายนี้สร้างความดีต่าง ๆ มิได้มุ่งหมายให้คนเรานั้นร่ำรวยไขว่คว้าหาทะเลาะเย้ยกันจนเกินเหตุ เพื่อให้มีวัตถุต่าง ๆ พรั่งพร้อมบริบูรณ์ไว้บำรุงบำเรอตน

เพราะฉะนั้น ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์สินเต็มห้องพระคลังหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่อยู่ที่ไม่มีคนอดอยากยากไร้ และอยู่ที่คุณภาพชีวิตของประชาชนต่างหาก

“สนตุฎฐิปรหม์ รัมน์

ความสันโดษเป็นยอดทรัพย์”³⁰

นาคิ ภิกขเว อณฺเณ เอกธมฺมปิ สมนุปฺสฺสามิ, เยน อนุปฺปนฺนา วา กุสฺลา ธมฺมา อูปฺชฺชนฺติ, อูปฺปนฺนา วา อุกุสฺลา ธมฺมา ปรีหายนฺติ, ยถฺยิทํ ภิกขเว สนตุฎฐิตา. สนตุฎฐสฺส ภิกขเว อนุปฺปนฺนา เจว กุสฺลา ธมฺมา อูปฺชฺชนฺติ, อูปฺปนฺนา จ อุกุสฺลา ธมฺมา ปรีหายนฺติ.³¹

ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามัวไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความเป็นผู้สันโดษ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลสันโดษ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป

นอกจากนั้น สันโดษ 3 นี้เป็นคำอธิบายของพระอรธกถาจารย์ ซึ่งมุ่งแสดงข้อปฏิบัติของพระภิกษุโดยเฉพาะ คฤหัสถ์สามารถปฏิบัติได้ตามสมควร³²

ในหนังสือนิทานมงคลธรรมกล่าวถึงความสันโดษว่าเป็นมงคลข้อที่ 24 สันโดษ คือ ความภูมิใจในผลได้ผลสำเร็จที่ตนได้รับหลังจากทุ่มเทความรู้ความสามารถ และพละกำลังลงไปในทางที่ถูกตามทำนองคลองธรรม³³

เรื่องเตมียขาดก ปราภฏหลักสันโดษของพระเตมีย์เมื่อทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ ทรงถือสันโดษ คือ เมื่ออำมาตย์ได้จับโจร 4 คน ซึ่งทำผิดในการลักขโมยเข้ามาเฝ้า พระเจ้าแผ่นดินได้ตรัสสั่งลงอาญาโจรเหล่านั้น พระเตมีย์กุมารได้ฟังทรงสลดพระทัย และทรงระลึกชาติได้ว่า เคยเสวยทุกขเวทนาในนรก จึงได้เกิดความกลัวเป็นอันมาก เทพธิดาที่สถิตอยู่ในเศวตฉัตรจึงได้แนะนำ ให้พระเตมีย์ประพฤติองค์เป็นคนไข้ หูหนวก และง่อยเปลี้ย เพื่อให้เลียงพ้นจากการครองราชสมบัติ อันจะเป็นเหตุแห่งการทำบาป นับแต่นั้นมา พระกุมารก็ทรงแสดงอาการผิดปกติ ไม่แสดงการโต้ตอบทางประสาทสัมผัสใด ๆ

เรื่องมหาชนกขาดก ปราภฏหลักสันโดษของพระมหาชนกเมื่อทรงเห็นในความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเป็นทุกข์ โทษของการครองราชสมบัติ ทรงถือสันโดษ ผนวชอยู่ผู้เดียวในพระราชวัง โดยไม่ติดต่อกับผู้ใดอยู่ถึง 7 เดือน ทรงยินดีพอใจที่จะถือเพศนักบวช แม้พระนางสิวลีจะเสด็จติดตามไปอ่อนวอนให้เสด็จกลับมาครองราชสมบัติ พระมหาชนกก็ไม่ทรงยินดี เมื่อทรงพบก้อนเนื้อที่สุนัขทำตกไว้ ทรงพอใจที่จะเก็บมาเสวยด้วยเห็นว่าเป็นของไม่มีเจ้าของ เมื่อทรงเห็นเด็กหญิงสวมกำไล ก็ตรัสแนะให้พระนางสิวลีคิดพิจารณาถ้อยคำของเด็กหญิง ว่ากำไลนั้นเปรียบเหมือนคนที่อยู่สองคน ย่อมกระทบกระทั่งกัน ทรงยินดีที่จะอยู่คนเดียว เมื่อพบนายช่างทำลูกศรก็ตรัสอีกว่า “การที่ต้องหลับตาข้างหนึ่งเวลาตัดลูกศรนั้น ก็เพราะถ้าลืมตาสองข้าง จะไม่เห็นว่าย่างไหนคด ข้างไหนตรง เหมือนคนอยู่สองคนก็จะขัดแย้งกัน ถ้าอยู่คนเดียวก็ไม่ขัดแย้งกับใคร” ที่สุดก็ทรงถอนญามุงกระต่ายขึ้นมาแล้ว

³⁰ ขุ.ธ. (บาลี) 25/204/53.

³¹ อจ.เอก. (บาลี) 20/65/11.

³² ที.สี.อ. (บาลี) 1/215/184-188., (ไทย) 1/215/274-279.

³³ เสถียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, นิทานมงคลธรรม, หน้า 258.

ตรัสว่า “หล้ามุ่งกระต่ายแต่เดิมอยู่ติดกัน เมื่อถอนแล้วไม่อาจต่อกันได้อีก เหมือนการอยู่กันของสองพระองค์ พระองค์ประสงค์จะเดินทางไปตามลำพัง เพื่อแสวงหาความสงบ ไม่ประสงค์จะมีเรื่องขัดแย้ง กระทบกระแทง หรือความไม่สงบอันเกิดจากการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอีกต่อไป”³⁴ แสดงให้เห็นถึงความสันโดษของพระมหาชนก

แต่เรื่องมันธาดุราชชาดก ปรากฏความไม่สันโดษของพระเจ้ามันธาดุ ที่แม่ได้เสวยราชสมบัติในมนุษย์ทั้งหมดและได้ครองเทวโลก แต่ต้องพลัดตกลงมาเพราะค้นหา พระเจ้ามันธาดุทรงประกอบด้วยรัตนะ 7 และอิทธิฤทธิ์ 4 ครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงสามารถเสด็จไปเทวโลก ได้เสวยทิพยสมบัติอยู่ในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา แต่พระองค์ก็ยังไม่สามารถค้นหาให้เต็มต่อพระราชประสงค์ได้ จึงเสด็จไปเทวโลกชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ได้แบ่งเทวราชสมบัติครึ่งหนึ่งถวายให้ครองราชสมบัติในภพดาวดึงส์ครึ่งหนึ่ง ผ่านไปสามโกฏิกหมื่นปี พระอินทร์ก็จุติไปถึง 36 พระองค์แล้ว พระเจ้ามันธาดุยังคงครองราชสมบัติในเทวโลก พระองค์ก็ไม่อ้อมต่อถามค้นหา จึงทรงดำริจะครอบครองราชสมบัติในเทวโลกองค์เดียว โดยคิดจะฆ่าพระอินทร์เสียแต่ไม่อาจทำได้ ความอยากทำให้อายุสังขารของท้าวเธอเสื่อมลง จึงตกจากเทวโลกมาสวรรคตในโลกมนุษย์³⁵

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักสันโดษ พบในเรื่องเตมียชาดก มหาชนกชาดก และความไม่สันโดษในเรื่องมันธาดุราชชาดก จะพบความแตกต่างกันว่า เมื่อใดบุคคลมีความสันโดษแม้ราชสมบัติใด ๆ ก็ไม่ปรารถนา แต่เมื่อใดที่ขาดความสันโดษ แม้สมบัติในเทวโลกสักเท่าใดก็ไม่อาจทำให้ความอยากหรือค้นหาเต็มได้ ต้องพบกับหายนะคือความเสื่อมสิ้นไปในที่สุด

4.4 ไตรลักษณ์: มหาชนกชาดก พาเวรุชาดก ชวนหังสชาดก มันธาดุราชชาดก...

คำว่า ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะ 3 อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย 3 อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดา ประกอบด้วย

- อนิจจตา หมายถึง ความเป็นของไม่เที่ยง
- ทุกขตา หมายถึง ความเป็นทุกข์
- อนัตตตา หมายถึง ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน

ลักษณะเหล่านี้มี 3 อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์ มีแก่นธรรมที่เป็นสังขตะคือสังขารทั้งปวง เป็นสามัญเสมอกัน จึงเรียกว่า สามัญญลักษณะ ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้ ปรากฏอยู่ตามธรรมดาที่แน่นอน เป็นไปตามกฎธรรมชาติ และพระพุทธเจ้าตรัสแสดงลักษณะ 3 อย่างนี้ไว้ในหลักธรรมนิยาม³⁶ นิยามเรียกสั้น ๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน³⁷

เรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ของพระมหาชนก เมื่อเสด็จประพาสอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงสองต้น ต้นหนึ่งไม่มีผล ต้นหนึ่งมีผล รสหวานอร่อย เมื่อเสวยแล้วทรงคิด

³⁴ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/290-295/104-108., (ไทย) 9/290-295/125-128.

³⁵ ขุ.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/22-24/41-45., (ไทย) 4/22-24/44-48.

³⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 25, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2556), หน้า 89.

³⁷ ธนากิต, เอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยสาส์น, 2549), หน้า 90.

ว่าหากลับจะเสวยอีก แต่พอเสด็จผ่านเข้าไปในอุทยานแล้ว ปรากฏว่าคนอื่น ๆ ได้แย่งชิงเก็บผลมะม่วงมากินกัน จนกิ่งหัก ใบร่วง ต้นก็หักโค่นลง แต่มะม่วงอีกต้นยังตั้งอยู่อย่างเดิม มีใบแน่นหนา ร่มเย็นเขียวชอุ่ม ทรงเห็นว่า ต้นมะม่วงนี้ถูกหักโค่นลง เพราะมีผลล่อรอย ผู้คนจึงพากันสอยบ้าง เด็ดกิ่งและขว้างปาเพื่อเอาผลบ้าง ต่างก็แย่งกันกินผลมะม่วงนั้น จนมีสภาพเช่นนั้น ส่วนอีกต้นไม่มีผล จึงไม่มีคนสนใจ ใบและกิ่งจึงสมบูรณ์เรียบร้อยดี ราชสมบัติก็เปรียบเหมือนต้นไม่มีผล อาจถูกทำลาย แม้ไม่ถูกทำลายก็ต้องคอยระแวดระวังรักษา ทรงเกิดความกังวล ทำให้พระองค์ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ ว่าเปรียบเหมือนต้นมะม่วงที่มีผลก็มีภัย หากไม่มีผลก็ไม่มีภัย³⁸ ทำให้ทรงเห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเป็นทุกข์ ตามหลักไตรลักษณ์ จึงทรงคิดว่าจะทำองค์เป็นผู้ไม่มีกังวลเหมือนต้นไม้ไม่มีผล และการสละราชสมบัติออกผนวชก็เหมือนต้นมะม่วงที่ไม่มีผลย่อมไม่มีภัย จึงเสด็จออกผนวช

เรื่องพาเวรุชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของกาที่ได้รับ การบำรุงเลี้ยงดูอย่างดี เมื่อนักงูงมากทำให้มันหมดความหมายไปทันที ไม่มีใครสนใจแม้จะมองดู³⁹

เรื่องชวนทั้งสชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ เมื่อพญาหงส์ทูลกับพระเจ้าแผ่นดินว่า มีความเร็วอื่นที่เร็วกว่าคือ อายุสังขารของสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมสั้น ย่อมแตกสลาย เร็วกว่าความเร็วขนาดสูงสุด ตั้งร้อยเท่าพันเท่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นอนิจจังของสรรพสัตว์ มีความทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแตกสลาย ทำลายไปในที่สุด⁴⁰

เรื่องมันธาตราชชาดก ปรากฏหลักไตรลักษณ์ของพระเจ้ามันธาตु ที่ทรงมีพระชนมายุหนึ่งร้อยชไขย ทรงเล่นเป็นเด็กอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองความเป็นอุปราชาอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงครอบครองสมบัติทั้งในมนุษย์โลกและเทวโลก แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานเท่าใดก็ทรงไม่พ้นไปจากหลักไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ของตน ทรงพลัดตกจากเทวโลก ทรงพบกับความเปลี่ยนแปลงคือความเสื่อมของอายุสังขาร ความชราที่เบียดเบียนพระองค์ ความสิ้นเทวสมบัติ และแม้แต่ชีวิตของพระองค์เอง ทรงถึงแก่ความแตกดับสิ้นพระชนม์ในที่สุด⁴¹

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีความตอนหนึ่งว่า ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของโลกทั้งปวงรวมทั้งเทวโลกด้วย นั่นคือ ความไม่เที่ยง⁴² และว่าพรหมก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจาก ชาติ ชรา และ มรณะ ซึ่งเป็นสภาพที่มีอยู่ประจำของชีวิตในทุกภพภูมิ⁴³

³⁸ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/271-272/96., (ไทย) 9/271-272/115.

³⁹ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/-/335-337., (ไทย) 4/-/369-371.

⁴⁰ ขุ.ชา.เตรกก.อ. (บาลี) 6/27/153., (ไทย) 6/27/163.

⁴¹ ขุ.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/22-24/41-45., (ไทย) 4/22-24/44-48.

⁴² วคิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2548), หน้า 44.

⁴³ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ปฎิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวัฏสงสาร**, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2553), หน้า 305.

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พบในเรื่องมหาชนกชาดก ขวนหงส์ชาดก พาเวรุชาดกและมันธาตราชชาดก เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ทุกสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสภาพที่มีอยู่ตลอดเวลา

4.5 ไตรสิกขา: สังขชาดก กุณาลชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง ไตรสิกขา ไว้ในปฐมสิกขัตตยสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิกขา 3 ประการ คือ

- 1) อธิศีลสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญา เฟงพินิจ มีสติ คຸ້ມครองอินทรีย์ ครอบงำทุกทิศด้วยอัปมาณสมาธิ ประพฤติอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา
- 2) อธิจิตตสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สั่งตั้งจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุจุดตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่
- 3) อธิปัญญาสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”⁴⁴

ไตรสิกขา หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกอบรม ภาวนา วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนได้บรรลุพระนิพพาน⁴⁵ เรียกกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

เรื่องสังขชาดก ปรากฏการรักษาอุโบสถศีลของสังขพราหมณ์ เมื่อเรือของสังขพราหมณ์ อับปางในทะเล สังขพราหมณ์ได้ว่ายน้ำอยู่ 7 วัน เมื่อถึงวันอุโบสถ เขาจึงบ้วนปากด้วยน้ำเค็มแล้วรักษาอุโบสถศีล เมื่อนางเทพิตตามนิเมขลามาชช่วยนำส่งถึงบ้านเมืองแล้ว สังขพราหมณ์ก็ยังประพฤติตนเป็นผู้ให้ทาน รักษาศีลจนตลอดชีวิต⁴⁶

เรื่องกุณาลชาดก ปรากฏหลักไตรสิกขาของพญานกกุณาละ ที่มีปัญญาเห็นโทษของหญิง ทั้งยังได้แสดงธรรมมีประการต่าง ๆ เช่นกล่าวว่า ผู้ใดขาดตบะอันเป็นกุศล ประพฤติจรตอันมิใช่ของพระอรียะ ผู้นั้นต้องกลับจากเทวโลกไปสู่นรก เหมือนพ่อค้าซื้อหม้อแตก ชายผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมถูกติเตียนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เป็นคนโง่เขลา ย่อมไปผิดพลาดไม่แน่นอน เหมือนรถที่เทียมด้วยลาโง่ไปผิดทาง แม้กระทั่งพญาแร้งอานนท์ นารถฤๅษีก็ได้แสดงความเป็นผู้มี ศีล สมาธิ ปัญญา โดยกล่าวสนับสนุนพญานกกุณาละถึงโทษของหญิงมีประการต่าง ๆ ที่เป็นภัยต่อการประพฤติพรหมจรรย์ และทำให้เข้าสู่ทุกข์ โดยพญานกกุณาละกล่าวสรุปในตอนท้ายอีกว่าผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง ย่อมเข้าถึงนรก แล้วมาในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมไม่พ้นจากวิสัยเปรต และอสุรกาย หญิงย่อมทำลายความยินดี ความเพลิดเพลินอันเป็นทิพย์ และจักรพรรดิสมบัติในมนุษย์ของชายผู้ประมาทให้พินาศ และยังทำชายนั้นให้ถึงทุกข์อีกด้วย ชายเหล่าใดไม่ต้องการหญิง ประพฤติพรหมจรรย์ ชายเหล่านั้นพึงได้ความยินดีอันเป็นทิพย์ จักรพรรดิสมบัติในมนุษย์และนางเทพอัปสรผู้อยู่ในวิมานทอง

⁴⁴ อัง.ทุก. (ไทย) 20/90/318-319.

⁴⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 107.

⁴⁶ ขุ.ชา.ทสก.อ. (บาลี) 5/39-48/384-392., (ไทย) 5/39-8-48/448-457.

พึงได้คติที่ก้าวล่วงซึ่งกามธาตุ รูปธาตุ สมภพ และคติที่เข้าถึงวิสัยความปราศจากราคะ เป็นผู้ดับแล้ว พึงได้นิพพาน พันทุกข์ทั้งปวงได้⁴⁷

เรื่องเตมียชาดก ปราภุหลักไตรสิกขาของพระเตมียที่ได้ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ จึงแกล้งเป็นเหมือนคนเป็นใบ้ หูหนวก ไม่เดิน ไม่เคลื่อนไหวเหมือนเป็นคนง่อย เหตุเพราะระลึกชาติได้ว่าพระองค์เคยเสวยราชสมบัติอยู่สิบปี ต้องตกนรกถึงแปดหมื่นปี เพราะทรงกลัวการต้องตกนรกอีก ดังนั้น จึงไม่ยอมเสวยราชสมบัติ แต่ต้องการออกผนวช เมื่อทรงอธิษฐานขอถือบวชแล้วครองผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดบ่าด้วยหนังสือ เปล้ามวยผม เสด็จประทับบนอาสนะไปไม่ในอาศรม ตั้งพระทัยเจริญพรหมวิหารจนบรรลุฌานสมบัติ

เรื่องมหาชนกชาดก ปราภุหลักไตรสิกขาของพระมหาชนกที่ได้เสด็จออกผนวช หลังจากที่ทรงใช้ปัญญาพิจารณาเห็นต้นมะม่วงที่มีผลแล้วถูกทำลาย เปรียบได้ตั้งราชสมบัติที่อาจถูกแย่งชิง ต้องคอยระวัง แต่ต้นไม้ที่ไม่มีผลกลับไม่ถูกทำลาย พระองค์จึงได้สละราชสมบัติเสด็จออกผนวช เป็นผู้ทรงศีลและทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิด ไม่เสื่อมจากฌาน ทั้งยังปรากฏผู้ที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอื่น ๆ คือนารทดาบส มิคาคินดาบส และแม้แต่พระนางสิวลีก็ปฏิบัติอยู่ในพระราชอุทยาน ทรงทำกสิณบริกรรมจนบรรลุฌาน⁴⁸

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ พบในชาดกหลายเรื่อง เช่น สังขชาดก กุณาลชาดก เตมียชาดก และมหาชนกชาดก เป็นต้น เพื่อเป็นการฝึกอบรมชีวิตจิตใจให้สูงขึ้น ๆ ขึ้นไป โดยการรักษาศีล เจริญสมาธิ ใช้ปัญญาพิจารณา ปฏิบัติตนเพื่อให้บรรลุถึงโลกุตระ

4.6 พรหมจรรย์: กิณฉันทชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องความหมายของพรหมจรรย์ในมหาโควินทสูตรว่า

“พรหมจรรย์ของเรานี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนดเพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานคือ อริยมรรคมีองค์ 8 ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ”⁴⁹ และ “บัณฑิตได้ประพาสพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ”⁵⁰ และ “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด”⁵¹

พรหมจรรย์ ศัพท์มีความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา⁵² ว่า

พรหมจรรย์ ปกาเสติติ เอตถ ปนายํ พรหมจริยสทโท ทาเน เวยยาวจเจ ปญจสิกขาปทสี่เล อปปมณฺญาสุ เมถุนวิริตฺยํ สทธารสนฺโตเส วิริเย อุโปสถงฺเคสุ อริยมคฺเค สาสเนติ อิมสฺวตฺเตสุ ทิสฺสตี. แปลว่า พรหมจริย-ศัพท์ ในคำนี้ว่า **พรหมจริย ปกาเสติ** ปรากฏในความหมายเหล่านี้ คือ ทาน

⁴⁷ ขุ.ชา. (ไทย) 28/290-370/134-158 และ ขุ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย) 8/290-370/383-461.

⁴⁸ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/123-295/58-128.

⁴⁹ ที.ม. (ไทย) 10/329/257-258.

⁵⁰ ส.นิ. (ไทย) 16/19/33.

⁵¹ ส.ม. (ไทย) 19/3/4.

⁵² ที.สี.อ. (บาลี) 1/190/160-162.

ไวยาวัจจะ ศีลสิกขาบท 5 อัปปมัญญา เมถุนวิริติ สหการสันโดษ วิริยะ องค์แห่งอุบาสก 8 อริยมรรค และศาสนา

มีรูปวิเคราะห์ว่า

มัจฉริยมลาทีปาปธมมวิคมนโต เมตตาทิคุณานุพฺรหฺนโต จ พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ จริยนฺติ พฺรหฺมจิริยํ ทานํชื่อว่าพฺรหฺมจิริเย เพราะเป็นความประพฤติอันประเสริฐ เพราะปราศจากบาปธรรมมีความตระหนี่มลทินเป็นต้นและเพราะเพิ่มพูนคุณธรรมมีเมตตาเป็นต้น

พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ จรนฺติ เอเตนาติ พฺรหฺมจิริยํ พระศาสนาชื่อว่าพฺรหฺมจรรยํ เพราะเป็นเหตุให้ประพฤติสิ่งที่ประเสริฐ

วิเนยยานํ พฺรหฺมภาวาวหนโต พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ จิริยํ พฺรหฺมโน วา ภควโต วาจสิกํ จริยนฺติ พฺรหฺมจิริยํ พระธรรมเทศนาชื่อว่าพฺรหฺมจรรยํ เพราะเป็นความประพฤติอันประเสริฐ เพราะนำความเป็นผู้ประเสริฐมาให้แก่เวไนยสัตว์และเป็นพระจริยาทางพระวาจาของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

พฺรหฺมจรรยํมีความหมาย 12 อย่าง มีอุทาหรณ์ประกอบ ดังนี้

1) มีความหมายว่า ทาน แปลว่า ทาน **อุทาหรณ์:**

กินเต วตํ กิมปน **พฺรหฺมจิริยํ**

กิสฺส สฺสจฺฉินฺนสฺส อโย วิปาโก

อิทฺธิ ชฺชุตี พฺลวี่ริยุปปตฺติ

อิทฺถจฺ เต นาค มหาวิมานํ.

อหฺลจฺ ภริยา จ มนุสฺสโลเก

สทฺธา อุโภ ทานปตี อหฺมฺหา

โอปานฺภูตํ เม ชฺรํ ตทาสี

สนตฺตปปีตา สมณพฺรหฺมณา จ.

มาลญจฺ คนฺธญจฺ วิเลปนญจ

ปทีปียํ เสยฺยมุปฺสฺสยญจ

อจฺฉาหนํ สายนมนฺนปานํ

สกกจฺจ ทานานิ อทฺมทฺ ตตฺถ.

ตํ เม วตํ ตมฺปน **พฺรหฺมจิริยํ**

ตสฺส สฺสจฺฉินฺนสฺส อโย วิปาโก

อิทฺธิ ชฺชุตี พฺลวี่ริยุปปตฺติ

อิทฺถจฺ เม ธีร มหาวิมานํ.⁵³

ข้าแต่เนคราช อะไรเป็นวัตร อะไรเป็นทานของพระองค์
 ฤทธิ์ ความรุ่งเรือง กำลัง ความเพียร และการอุบัติในนาคพิภพ
 ทั้งวิมานใหญ่ของพระองค์นี้ เป็นผลของกรรมอะไรที่พระองค์
 ทรงประพฤติไว้ดีแล้ว

เราและภรรยาทั้ง 2 เมื่อครั้งอยู่ในมนุษยโลก เป็นผู้มีศรัทธา

⁵³ ขุ.ชา. (บาลี) 28/1592-5/298-9.

เป็นทานบติ ครั้งนั้น เรือนของเราเป็นดั่งบ่อน้ำ เราได้บำรุงสมณะ
และพรหมณ์ทั้งหลายให้อิ่มหนำสำราญแล้ว

เราทั้ง 2 ได้ถวายทาน คือ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่อง
ประดับ ที่นอน ที่พัก ผ้านุ่มห่ม ผ้าปูนอน ข้าว และน้ำ โดยเคารพ
ท่านนักปราชญ์ นั้นเป็นวัตรของเรา นั้นเป็นทานของเรา ฤทธิ์
ความรุ่งเรือง กำลัง ความเพียร การปฏิบัติในภาคพิภพ และวิมานใหญ่
ของเรานี้ เป็นผลแห่งวัตรและทานนั้นที่เราประพฤติดีแล้ว

ตตถ กิ เต วตฺนติ นาคราช บุริมภเว ตว กิ วตฺ อโหสิ, โภ ปน พรหมจริยวาโส, กตรสสุ
สุริตสเสเวส อิทธิอาทิโก วิปาโกติ⁵⁴ บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า กิ เต วตฺ ความว่า ข้าแต่
พญานาค ในภพก่อน อะไรเป็นวัตรของพระองค์ อนึ่ง อะไรเป็นการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์คือทาน
ของพระองค์ อิกฐวิบูลย์ผลมีคุณสมบัติเป็นต้นนี้ เป็นวิบากของสุจริตกรรมอะไร

ตตถ มนุสฺสโลกิเต อังครภูเจ กาพจมนปานคร. ตํ เม วตฺนติ ตํ สจฺจจํ ทินฺนทานเมว
มยหํ วตฺตสมาทานํ พรหมจริยญจ อโหสิ, ตสฺเสว สุริตสสุ อยํ อิทธิอาทิโก วิปาโกติ. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า มนุสฺสโลกิเต ความว่า ในกาลจัมปปากนคร แคว้นอังคะ หลายบทว่า ตํ เม วตฺ ความว่า ทานที่เรา
ให้โดยเคารพนั่นเอง การสมทานวัตร และพรหมจรรย์ของเรา อิกฐวิบูลย์ผลมีคุณสมบัติเป็นต้นนี้ เป็น
วิบากแห่งสุจริตกรรมที่ข้าพเจ้าประพฤติมาดีแล้วนั้น

2) มีความหมายว่า **อปฺปมณฺญา** แปลว่า พรหมวิหารธรรม **อุทาหรณ์:** ตํ โข ปน
ปญฺจสิข พรหมจริยํ น นิพพิทาย น วิราคาย น โรธาย น อุปสมาย น อภิญฺจาย น สมโพธาย น
นิพพานาย สํวตฺตติ ยาวเทว พรหมโลกุปตฺติยา⁵⁵ ปัญจสิขะ ก็แต่ว่าพรหมวิหารธรรมนั้น ย่อมเป็นไป
เพื่อความเบียดเบียนก็หาไม่ได้ เพื่อคลายกำหนดก็หาไม่ได้ เพื่อความดับก็หาไม่ได้ เพื่อความสงบก็หาไม่ได้
เพื่อความรู้อย่างก็หาไม่ได้ เพื่อความตรัสรู้ก็หาไม่ได้ เพื่อพระนิพพานก็หาไม่ได้ แต่เป็นไปเพียงเพื่อบังเกิดใน
พรหมโลก

3) มีความหมายว่า **สาสน** แปลว่า พระศาสนา **อุทาหรณ์:** ตยิทํ ฆนฺเต ภควโต
พรหมจริยํ อิทธิญฺเจว ผิตฺตญจ วิตถาริตํ พาหุชฺฌญจ ปุณฺณุตฺตํ ยาว เทวมนุสฺสเสสุ สุปฺปกาสิตํ⁵⁶ ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ พระศาสนานี้ของพระพุทธเจ้าบริบูรณ์แล้ว แพร่หลาย กว้างขวาง รู้จักกันโดยมาก
มั่นคงดี กระทั่งหมู่เทวดาและมนุษย์รู้จักดีแล้ว

พรหมจริยฺนติ สิฏฺขตฺตยสงฺคหิตํ สกฺลํ สาสนพรหมจริยํ⁵⁷ คำว่า พรหมจรรย์ (พรหม-
จริย) ได้แก่ ศาสนาพรหมจรรย์ทั้งสิ้น ที่สงเคราะห์ด้วยไตรสิกขา

4) มีความหมายว่า **เมณฺุณารติ** แปลว่า การงดเว้นจากเมถุน **อุทาหรณ์:** ปเร อพรหม-
จาริ ภาวิสฺสนติ, มยเมตถ พรหมจาริ ภาวิสฺสาม⁵⁸ คนเหล่าอื่น จักเสพเมถุนธรรม ในเรื่องนี้ เราทั้งหลาย
จักประพฤติพรหมจรรย์คือการงดเว้นจากเมถุนธรรม

⁵⁴ ขุ.ชา.อ. (บาลี) 10/1592, 1595/269.

⁵⁵ ที.ม. (บาลี) 10/329/214.

⁵⁶ ส.ม. (บาลี) 19/822/229.

⁵⁷ ส.ม.อ. (บาลี) 3/822/330.

⁵⁸ ม.ม. (บาลี) 12/83/56.

อพรหม หีน ลามกมม⁵⁹ จรณตีติ **อพรหมจารี**, เมถุนธมมปฏิเสวกาติ อตโถ. พรหม เสฏฐิ ปฏิปทึ จรณตีติ **พรหมจารี**, เมถุนปปฏิวிரตาติ อตโถ.⁶⁰ คนเหล่าใดประพฤติธรรมไม่ประเสริฐ คือธรรมชั้นต่ำ ได้แก่ธรรมอันลามก เหตุฉะนั้น คนเหล่านั้นชื่อว่าผู้ประพฤติไม่ประเสริฐ อธิบายว่า เป็นผู้เสพเมถุนธรรม คนเหล่าใดประพฤติปฏิบัติทำอันประเสริฐ คือประเสริฐที่สุด เหตุฉะนั้น คนเหล่านั้นชื่อว่าผู้ประพฤติประเสริฐ อธิบายว่า เป็นผู้งดเว้นจากเมถุนธรรม

5) มีความหมายว่า **เวยยาวจจ** แปลว่า การชวนชวาย **อุทาหรณ์:**

เตน ปาณิ กามทโท

เตน ปาณิ มรุตสสโว

เตน เม **พรหมจริเยน**

ปุณณ ปาณิมหิ อิชมตี⁶¹

ฝ่ามือของข้าพเจ้าให้สิ่งที่น่าปรารถนาด้วยบุญนั้น ฝ่ามือของข้าพเจ้า
หลังสิ่งที่น่าปรารถนาด้วยบุญนั้น บุญย่อมสำเร็จบนฝ่ามือของข้าพเจ้า
ด้วยการชวนชวายนั้น

เกน เต พรหมจริเยน ปุณณ ปาณิมหิ อิชมตีติ กิติเสน เสฏฐจริเยน อิทเ อวารูปิ ตว
หตถสสุ ปุณณผลิ อิทานิ สมิชมตี นิปผชชตี ตัง กเถหีติ อตโถ.⁶² บทว่า **เกน เต พรหมจริเยน ปุณณ
ปาณิมหิ อิชมตี** ความว่า ผลบุญในฝ่ามือของท่านนี้ คือ เห็นปานนี้ ย่อมสำเร็จ คือ ย่อมแผ่ผลใน
บัดนี้ ด้วยความประพฤติประเสริฐคือความชวนชวายเช่นไร ท่านจงบอกเรื่องนั้น ๆ

6) มีความหมายว่า **สทาทรตฺถุจฺจ** แปลว่า ความพอใจในภรรยาตน **อุทาหรณ์:**

มยญจ ภริยํ นาติกกมาม

อมเห จ ภริยา นาติกกมมนตี

อณฺณตฺร ตาหิ **พรหมจริยํ** จราม

ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหฺรา น มียฺยเร.⁶³

อนึ่ง พวกเราไม่นอกใจภรรยา ถึงภรรยาที่ไม่นอกใจพวกเรา
พวกเราประพฤติ**พรหมจรรย์** คือ **ความพอใจในภรรยาตนนั้น**
เพราะเหตุนี้เอง พวกเราจึงไม่ตายแต่หนุ่ม ๆ

นาติกกมามาติ อตฺตโน ภริยํ อติกกมิตฺวา พหิ อณฺณํ มิจฺฉาจารย์ น กโรม. **อณฺณตฺร
ตาหิตฺติ** ตา อตฺตโน ภริยา จเปตฺวา เสสอิตฺถิสฺสุ พรหมจริยํ จราม อมฺหากํ ภริยาปิ เสสปุริเสสฺสุ เอวเมว
วตฺตนตี.⁶⁴ บทว่า **นาติกกมาม** ความว่า พวกเราไม่นอกใจภรรยาของตนกระทำมิฉาจารย์ในหญิงอื่นใน
ภายนอก. บทว่า **อณฺณตฺร ตาหิ** ความว่า พวกเราประพฤติพรหมจรรย์ในหญิงที่เหลือ นอกจากภรรยา
ของตน แม้ภรรยาของพวกเราก้เป็นไปในชายที่เหลืออย่างนี้เหมือนกัน

7) มีความหมายว่า **ปญจสีล** แปลว่า สีล 5 **อุทาหรณ์:** อถ โข ภิกฺขเว ติตฺติโร
มกฺกญฺญจ หตฺถินาคญจ ปญจสฺส สีเลสฺส สฺมาทเปสิ อตฺตนา จ ปญจสฺส สีเลสฺส สฺมาทาย วตฺตตี ๆเปฯ เหว

⁵⁹ ม. ลามกมม.

⁶⁰ ม.ม.อ. (บาลี) 1/83/200.

⁶¹ ขุ.เปต. (บาลี) 26/275/183.

⁶² ขุ.เปต.อ. (บาลี) 269/130.

⁶³ ขุ.ชา. (บาลี) 27/97/225.

⁶⁴ ขุ.ชา.อ. (บาลี) 5/93-101/431.

โฆ ตั กิกฺขเว ติตฺติริยํ นาม **พฺรหฺมจฺริยํ** อโหสิ⁶⁵ กิกฺขุทั้งหลาย ครั้งนั้น นกกระทาได้ให้ลิงกับช้าง สมทานศีล 5 ทั้งตนเองก็รักษาศีล 5 ฯลฯ กิกฺขุทั้งหลาย วัตรปฏิบัตินี้แล ได้ชื่อว่า **ศีล 5** ของนกกระทา

8) มีความหมายว่า **อริยมคฺค** แปลว่า อริยมรรค **อุทาหรณ์**: อิหํ โข ปน เม ปญฺจสิข **พฺรหฺมจฺริยํ** เอกนฺตนิพพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุป-สมาย อภิญฺเวย สมโพราย นิพฺพานาย สํวตฺตติ ฯ เปฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค⁶⁶ ปญฺจสิขะ ก็**อริยมรรค**ของเรานี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบื้อหนายโดย ส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระ นิพพาน ฯลฯ คืออริยมรรคมืองค์ 8 นี้

9) มีความหมายว่า **อุโปสถงค** แปลว่า องค์อุโปสถ 8 **อุทาหรณ์**:

หิเนน **พฺรหฺมจฺริเยน** ขตฺติเย อุปฺปชฺชติ
มชฺฉิเมน จ เทวตฺตํ อุตฺตเมน วิสุชฺฉติ⁶⁷

บุคคลย่อมเกิดในตระกูลกษัตริย์ **ด้วยองค์อุโปสถชั้นต่ำ**
เข้าถึงความเป็นเทวดา **ด้วยองค์อุโปสถชั้นกลาง** ย่อมบริสุทธิ์
ด้วยองค์อุโปสถชั้นสูง

หิเนนาที่อาทีสุ ปุถุติตถายตเน เมถุนวิรติมตฺตํ สีลํ หินํ นาม เตน ขตฺติยกุล อุปฺปชฺชติ. ฌานสฺส อุปจารมตฺตํ มชฺฉิมํ นาม เตน เทวตฺตํ อุปฺปชฺชติ. อฏฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตํ ปน อุตฺตมํ นาม เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติ ตํ พาหิรกา นิพฺพานนฺติ กเถนฺติ. เตนานห วิสุชฺฉตฺติ. อิมสฺมี ปน พุทฺธสฺสเน ปริสุทฺธสีลสฺส กิกฺขุโน อถฺยตฺรํ เทวนิกายํ ปตฺถเนนตฺสส พฺรหฺมจฺริยเจตนา หินตฺตาย หินํ นาม เตน ยถาปตฺถิเต เทวโลเก นิพฺพตฺตติ. ปริสุทฺธสีลสฺส กิกฺขุโน อฏฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตํ มชฺฉิมํ นาม เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติ ปริสุทฺธสีลสฺส วิปสฺสนํ วทเตตฺวา อรหตฺตูปตฺติ อุตฺตมํ นาม เตน วิสุชฺฉตฺติ⁶⁸

ในบทว่า หิเนน เป็นต้น มีคำวินิจฉัยว่า ในลัทธิเตยรรถีย์ โดยมาก ศีลเพียงเมถุนวิรติ ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างต่ำ ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดในชาติตติยสกุลด้วยพรหมจรรย์อย่างต่ำนั้น การได้อุچارฌาน ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างกลาง ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดเป็นเทวดา ด้วยพรหมจรรย์อย่างกลางนั้น การให้อัฐฐสมาบัติบังเกิดขึ้นชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างสูงสุด ผู้บำเพ็ญย่อมบังเกิดในพรหมโลก ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูงสุดนั้น เหล่าชนภายนอกพระพุทธานุชาสนา กล่าวพรหมจรรย์อย่างสูงสุดนั้นว่า นิพพาน ผู้บำเพ็ญย่อมบริสุทธิ์ด้วยพรหมจรรย์นั้น แต่ในทางพระพุทธานุชาสนานี้ กิกฺขุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ปรารณาเทพนิกาย อย่างใดอย่างหนึ่ง พรหมจรรย์ของเธอชื่อว่าอย่างต่ำ เพราะเจตนาต่ำ เธอย่อมบังเกิดในเทวโลกตามผล ที่เธอปรารณานั้น ก็การที่กิกฺขุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ยังอัฐฐสมาบัติให้บังเกิด ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างกลาง เธอย่อมบังเกิดในพรหมโลกด้วยพรหมจรรย์อย่างกลางนั้น การที่กิกฺขุผู้มีศีลบริสุทธิ์ เจริญวิปัสสนา ยัง อรหัตมรรคให้บังเกิด ชื่อว่า พรหมจรรย์อย่างสูงสุด เธอย่อมบริสุทธิ์ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูงสุดนั้น

⁶⁵ วิ.จ. (บาลี) 7/311/82.

⁶⁶ ที.ม. (บาลี) 10/329/214.

⁶⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 28/429/166.

⁶⁸ ขุ.ชา.อ. (บาลี) 9/423-430/156.

10) มีความหมายว่า **ธิดิ** แปลว่า ความเพียร **อุทาหรณ์**: อภิขานามิ โข ปนาหิ สารี-
 ปุตต จตุรงคสมนนาคต **พฺรหมจฺริยํ** จริตา ตปสฺสี สุทํ โหมิ ปรมตปสฺสี⁶⁹ สารีบุตร เราย่อมเข้าใจการ
บำเพ็ญเพียรอันประกอบด้วยองค์ 4 คือ เราเป็นผู้บำเพ็ญตบะ และเป็นผู้บำเพ็ญตบะอย่างยอดเยี่ยม

อิธ ปน วิริยํ พฺรหมจฺริยณฺติ อธิปเปตํ. วิริยพฺรหมจฺริยสฺส ทิ อิทเมว สุตตํ. ตเทตํ เอกสฺมี
 อตตภาเว จตุพฺพิชฺสส ทุกฺกรสฺส กตตตา จตุรงคสมนนาคตฺตนิ วุตตํ.⁷⁰ ก็ในสูตรนี้ ท่านประสงค้เอา
 ความเพียรว่าพรหมจรรย์ จริ่งอยู่ สูตรนี้เท่านั้นเป็นสูตรแห่งพรหมจรรย์คือความเพียร พรหมจรรย์นี้
 นั้นท่านกล่าวว่า ประกอบด้วยองค์ 4 เพราะพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา 4 ในอรรถภาพเดียว

11) มีความหมายว่า **ธมฺมเทสนา** แปลว่า การแสดงธรรม **อุทาหรณ์**:

อิทฺยจ⁷¹ ชาตุ เม ทิฏฺฐํ นยิทํ อิติหิติทํ
 เอกสฺมี พฺรหมจฺริยสฺมี สหสฺสํ มจฺจุหาโยโน⁷²

ข้าพระองค์ไม่กล่าวว่า ในเรื่องนี้เป็นอย่างนี้ ในเรื่องนี้เป็นอย่างนี้
 ชนนับพันเป็นพระชีณาสพผู้ละความตายได้ในเพราะการแสดงธรรม
 กัณฑ์เดียว

เอกสฺมี พฺรหมจฺริยสฺมินฺติ เอกาย ธมฺมเทสนาย. ธมฺมเทสนา ทิ อิธ พฺรหมจฺริยณฺติ
 อธิปเปตา.⁷³ คำว่า **เอกสฺมี พฺรหมจฺริยสฺมี** ได้แก่ ในพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง จริ่งอยู่ พระธรรม
 เทศนา ท่านประสงค้ว่า พรหมจรรย์ ในความหมายนี้

12) มีความหมายว่า **อชฺฌมาสย** แปลว่า อธิษาศัย **อุทาหรณ์**:

อปี อตฺรมาณานํ ผลาสาว สมิชฺฌติ
 วิปกฺกพฺรหมจฺริโยสฺมี เอวํ ชานาหิ คามณิ⁷⁴

ความหวังผลย่อมสำเร็จแก่ผู้ไม่รีบร้อนโดยแท้ เรามี**อธิษาศัย**
 สำเร็จแล้ว ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด พ่อคามณี

วิปกฺกพฺรหมจฺริโยสฺมีติ เอตถ จตตาริ สงคหวตฺถุนิ เสฏฺฐจฺริยตฺตา พฺรหมจฺริยํ นาม
 ตณฺจ ตมฺมุทิกาย ยสฺสมปตฺติยา ปฏฺฐิตทตฺตา วิปกฺกํ นาม. โย วาสส ยโส นิปฺพนโน โสปี เสฏฺฐจฺญเณ
 พฺรหมจฺริยํ นาม. เตนานห วิปกฺกพฺรหมจฺริโยสฺมีติ.⁷⁵ ในคำว่า **วิปกฺกพฺรหมจฺริโยสฺมี** นี้ ฟังทราบ
 วินิจฉัยสังคหวัตถุ 4 ชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะเป็นความประพฤติอันประเสริฐ และพรหมจรรย์นั้น ชื่อ
 ว่าแก่กล้าแล้ว เพราะยศสมบัติ อันมีพรหมจรรย์นั้นเป็นมูล เป็นอันได้แล้ว หรือว่า แม้ยศที่สำเร็จแล้ว
 แก่บุคคลนั้น ก็ชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะใช้ในความหมายว่า ประเสริฐ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เรา
 มีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว

⁶⁹ ม.ม. (บาลี) 12/155/119.

⁷⁰ ม.ม.อ. (บาลี) 1/155/364.

⁷¹ ฉ.ม.อ. อิทิ ทิ.

⁷² ส.ส. (บาลี) 15/184/186.

⁷³ ส.ส.อ. (บาลี) 1/184/210.

⁷⁴ ขุ.ชา. (บาลี) 27/8/2.

⁷⁵ ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/8/195.

จุดมุ่งหมายของการประพฤติพรหมจรรย์คือการตัดโลภี คือการตัดเยื่อใยในทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องของกามารมณ์ โดยมีการรักษาศีลและการปฏิบัติธรรมควบกันไปเป็นระยะ ๆ

พรหมจรรย์ขั้นต้น ต้องปฏิบัติโดยการให้ เพื่อถอนความห่วงใยในของของตน สละให้คนอื่นไปเป็นทาน แล้วยังช่วยชวนชวย ทำประโยชน์ให้คนอื่นอีกด้วย เรียกว่า เวยยาวัจจกรรม ส่วนการรักษาศีล 5 เป็นการตัดทางที่จะกอบโกยเอาของโลกมาเป็นของตนในทางมิชอบ ยังไม่ตัดขาดทางกาม แต่ไม่ทำผิดประเวณี เช่น เป็นชู้

พรหมจรรย์ชั้นกลางคือ ปฏิบัติพรหมจรรย์ขั้นต้นให้เข้มงวดยิ่งขึ้นนั่นเอง เช่น ในด้านการเสียสละในขั้นต้น เพียงให้ของ ให้แรงงาน แต่มาในชั้นกลาง ให้เมตตา การแผ่เมตตา ในขั้นนี้ เรียกว่า อัปมัณญา คือปรารถนาให้สรรพสัตว์มีความสุขความเจริญ ไม่เลือกหน้า ไม่ว่าผู้นั้น สัตว์นั้น จะเป็นมิตรหรือศัตรู ส่วนทางกามารมณ์ ผู้ถือบวชให้เว้นเสพเมถุนเด็ดขาด (เมถุนวิริติ) ส่วนผู้ครองเรือน ให้เว้นจากการร่วมหลับนอนกับหญิงหรือชายอื่นแต่จะหลับนอนกับภรรยาหรือสามีของตนก็ได้ (สหารสันโดษ)

พรหมจรรย์ขั้นสูง ต้องปฏิบัติโดยการปรารถนาความเพียร หมายถึงความเพียรพยายาม ที่จะละกิเลส เช่น นิ่งสมาธิ เติบจนกรม พังธรรมะ พิจารณาธรรมะ ต้องถือศีลอุโบสถ เพื่อตัดกิเลสทางด้านกามารมณ์ และประการสำคัญ คือต้องบำเพ็ญมรรคแปด ที่จะทำให้บรรลุโลกุตตรธรรม

เรื่องกิงฉันทชาดก ปรากฏหลักพรหมจรรย์ของพระเจ้าแผ่นดินที่ได้ผนวชเป็นดาบส หลังจากที่ได้ฉันทะมัวแล้ว ทำกสิณปริกรรม ทำจานและอธิษฐานให้บังเกิด แล้วไปบังเกิดในพรหมโลก⁷⁶

เรื่องเตมียชาดก มีปรากฏหลักพรหมจรรย์ของพระเตมีย์ เมื่อตอนพระเตมีย์ทูลตอบว่าการบวชเมื่อยังหนุ่มนั้นจึงจะสมควรกว่า เพราะราชสมบัติกับฐานะกษัตริย์นั้นเป็นเหตุให้ก่ออกุศลกรรมมากมาย พระเจ้าแผ่นดินจึงตัดสินพระทัยออกผนวช แล้วรับสั่งให้ตีฆ้องร้องป่าวแก่อำมาตย์ราชมนตรี และไพร่ฟ้าว่าผู้ใดใคร่บวชในสำนักพระเตมีย์ก็จงมาบวช บรรดาอำมาตย์และข้าราชการบริวารจึงพากันสละสมบัติมาบวชในสำนักพระเตมีย์กันมากมาย แม้พระเจ้ากาสิกราชและพระนางจันทาเทวีก็ทรงผนวชเป็นดาบสดาบสสินี รวมพระเจ้าสามลราชและเหล่าไพร่พลพร้อมใจกันขอบวชอยู่ในสำนักพระเตมีย์กันทั้งสิ้น ในบริเวณป่านั้นจึงเต็มไปด้วยเหล่าฤๅษีบำเพ็ญจานสมาบัติ และสัตว์ป่า ช้าง ม้า ที่ล้วนเชื่องโดยทั่ว ดาบส ดาบสินีเหล่านี้ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ เมื่อสิ้นชีพต่างก็ได้ไปเกิดในพรหมโลกและเทวภูมิ สถิตเป็นเทพบุตรเป็นเทพธิดา

เรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักพรหมจรรย์ของพระมหาชนกที่ได้ทรงถือพรหมจรรย์เป็นนักบวชอยู่ในพระราชวังถึง 7 เดือนก่อนที่จะเสด็จออกจากพระราชวังเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ยิ่งขึ้น แม้พระนางสีวลีจะทรงติดตามและใช้อุบายต่าง ๆ เพื่อให้พระองค์เสด็จกลับไปครองราชสมบัติก็ไม่อาจจูงใจพระมหาชนกได้ ทรงได้พบกับนารทดาบสที่ถวายเป็นโอรสว่า “อันตราย คือ ความกลัว ความเกียจคร้าน ความง่วงเหงา ความไม่ชอบใจ ความเมาอาหารที่ตั้งอยู่ในสรีระนี้”⁷⁷ และ “...การสมาคมกับสัตบุรุษทั้งหลาย ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ขอความยินดีและวิหารธรรมทั้งปวงจงบังเกิดแก่พระองค์ ก็จงยินดียังพร้อม พระองค์จงทรงบำเพ็ญกิจให้บริบูรณ์ด้วยความอดทนและความสงบระงับ

⁷⁶ ขุ.ชา.ติสตี.อ. (บาลี) 7/32/152., (ไทย) 7/32/212.

⁷⁷ ขุ.ชา.มหา.อ. (บาลี) 9/257/91., (ไทย) 9/257/109.

พระองค์จึงทรงคลายออกเสียซึ่งความยุบและความฟูขึ้น จึงกระทำโดยเคารพซึ่งกษัตริย์บดินทร์ วิชา และสมณธรรม แล้วบำเพ็ญพรหมจรรย์เถิด”⁷⁸ แล้วเหาะกลับไป พระมหากษัตริย์บดินทร์บอกมโหรีคาชินะ ดาบสถึงเหตุที่ทรงผนวชว่า เห็นโลกถูกกิเลสขบกัด ทำให้เป็นดังเปือกตม ปุขุนจมอยู่ในกิเลสถูกกิเลส ฆ่าจึงออกผนวช

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักพรหมจรรย์ พบในเรื่องกิงฉันทชาดก เถมียชาดกและมหาชาดก ชาดก เป็นต้น นอกจากนั้นยังปรากฏในชาดกเรื่องอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวกับการรักษาอุโบสถศีล โดยเฉพาะ ในตอนจบของชาดกทุก ๆ เรื่อง พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นอริยมรรค เพื่อละกิเลสให้ บรรลุโลกุตตรธรรม

4.7 โลกธรรม 8: พาเวรุชาดก มันทธาตราชชาดก

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องโลกธรรม 8 ในทศุตตรสูตรว่า “ธรรม 8 ประการที่ควรกำหนดรู้ คือ โลกธรรม 8 ได้แก่ 1) ได้ลาภ 2) เสื่อมลาภ 3) ได้ยศ 4) เสื่อมยศ 5) สุข 6) ทุกข์ 7) สรรเสริญ 8) นินทา”⁷⁹ และในฐานสูตรว่า “โลกธรรม 8 หมุนเวียนไปตามโลก และโลกก็หมุนเวียนไปตามโลก ธรรม 8”⁸⁰ และในมงคลสูตร ข้อที่ (35) กล่าวว่า “จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหวเป็น มงคลอันสูงสุด”⁸¹ ดังที่พระเทพวิสุทธิญาณได้อธิบายเรื่องโลกธรรม 8 ว่า หมายถึง ธรรมดาของโลก เรื่องของโลก ความเป็นไปตามคติธรรมดาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมัน ไป⁸²

เรื่องพาเวรุชาดก ปรากฏหลักโลกธรรม 8 ของกา เรื่องนี้ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาใน แคว้นพาเวรุ⁸³ ซึ่งกาประสบทั้งได้ลาภและเสื่อมลาภ จากการที่ชาวพาเวรุรัฐไม่เคยเห็นนกเลย เมื่อเห็น กา จึงสรรเสริญกว่า มีผิวพรรณ จะงอยปาก นัยน์ตาเหมือนก้อนแก้วมณี ได้ขอซื้อด้วยทรัพย์หนึ่ง ร้อยไปใส่ไว้ในกรงทอง เลี้ยงดูอย่างดีด้วยปลา เนื้อ และผลไม้ไม่น้อยใหญ่ กาผู้ประกอบด้วยอสังฆธรรม 10 ประการ ได้เป็นผู้ถึงความเลิศด้วยลาภสักการะ ต่อมาเมื่อชาวเมืองพาเวรุรัฐได้เห็นพญานกยูงที่สวยงามและมีเสียงไพเราะ คนทั้งหลายเห็นแล้วชอบใจ จึงซื้อนกยูงนี้ด้วยทรัพย์หนึ่งพัน แล้วจัดให้อยู่ ในกรงอันวิจิตรตระการด้วยรัตนะ 7 เลี้ยงดูด้วยปลา เนื้อ ผลไม้ไม่น้อยใหญ่ และข้าวตอกเคล้าน้ำผึ้งกับ น้ำดื่มเจือด้วยน้ำตาลกรวดเป็นต้น พญานกยูงถึงความเลิศด้วยลาภและยศ แต่กาเสื่อมทั้งลาภและ สักการะ ไม่มีใครต้องการแม้จะดู⁸⁴

เรื่องมันทธาตราชชาดก ปรากฏหลักโลกธรรม 8 ของพระเจ้ามันทธาตุ ที่ทรงเสวยราชสมบัติ ในมนุษยโลก สมบูรณ์ด้วยรัตนะ 7 และอิทธิฤทธิ์ 4 ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีป ทั้ง 4 ถึง 84,000 ปี เสด็จไปครองราชสมบัติในเทวโลกชั้นจาตุมมหาราชิกาและครองเทวราชสมบัติ ครั้งหนึ่งในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ร่วมกับพระอินทร์ จนพระอินทร์จู่ตไปแล้ว 36 พระองค์ ทรงดำริจะฆ่า

⁷⁸ ขุ.ชา.มहा.อ. (บาลี) 9/261/92., (ไทย) 9/261/110.

⁷⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/358/407.

⁸⁰ อง.จตุกก. (ไทย) 21/192/280.

⁸¹ ขุ.ขุ. (ไทย) 25/10/8.

⁸² พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.9), อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 1, หน้า 205-208.

⁸³ ขุ.ชา.จตุกก. (ไทย) 27/153-156/188.

⁸⁴ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/-/335-337., (ไทย) 4/-/369-371.

พระอินทร์เสียเพื่อครองเทวโลกองค์เดียว ด้วยต้นหาความอยากนี้ทำให้อายุสังขารของพระเจ้าแผ่นดินธาตุเสื่อม จึงพลัดตกจากสวรรค์ลงมามนุษย์โลกแล้วเสด็จสวรรคตไป⁸⁵

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักโลกธรรม 8 ซึ่งเป็นธรรมค้ำโลก ได้แก่ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ สรรเสริญ นินทา พบในชาตกรเรื่องพาเวฐชาตกรและมันธาตราชชาตกรแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า แม้จะมีสมบัติมากมายสักเท่าใด มีอายุยืนยาวสักเพียงไหน ในที่สุดไม่ว่าจะเป็นสมบัติใด ๆ ก็ตามหรือชื่อเสียงเกียรติยศย่อมมีวันหมดสิ้นไปได้ มีการแปรเปลี่ยนไปทั้งนั้น

4.8 วิชากรรม: โลกชาตกร มิตตวินทุกชาตกร กิงฉันทชาตกร สุวรรณสามชาตกร เนมิราชชาตกร

วิชากรรมหรือกรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของคน โดยวิชาแห่งกรรม มนุษย์ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ปรุงแต่งกรรม และกรรมก็เป็นเครื่องปรุงแต่งวิถีชีวิตมนุษย์ ดังพระพุทธพจน์ว่า “กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก”⁸⁶ แปลว่า “สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม”⁸⁷

กรรม แปลว่า การงาน หรือ การกระทำ แต่ในทางธรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นไปด้วยความตั้งใจ ถ้าไม่มีเจตนาไม่ถือว่าเป็นกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”⁸⁸

อีกนัยหนึ่ง คือ วิชากรรม : หลักธรรมแห่งเหตุผล

วิชากรรม ที่ปรากฏในเรื่องโลกชาตกร มิตตวินทุกชาตกร กิงฉันทชาตกร สุวรรณสามชาตกร และเนมิราชชาตกรนั้น จะขอนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมากล่าวต่อไป

กรรมจำแนกตามมูลเหตุแห่งการทำได้ 2 อย่างได้แก่

- กุศลกรรมคือกรรมที่เป็นกุศล เป็นการกระทำที่ดี เกิดจากกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

- อกุศลกรรมคือกรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี เกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ

จำแนกตามการแสดงผลของกรรมได้เป็น 3 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม

จำแนกตามวิบากหรือการให้ผลของกรรมจัดเป็น 4 กลุ่ม คือ

- กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ การประพฤติกุศลกรรมบถ 10

- กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ การประพฤติกุศลกรรมบถ 10

- กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ การกระทำทั่วไปของมนุษย์

- กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ โพชฌงค์ 7 หรือ มรรค 8⁸⁹

⁸⁵ ขุ.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/22-24/41-45., (ไทย) 4/22-24/44-48.

⁸⁶ ขุ.สุ. (บาลี) 25/660/461.

⁸⁷ ขุ.สุ. (ไทย) 25/660/654.

⁸⁸ อัง.ฉก. (ไทย) 22/63/577.

⁸⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, 2552), หน้า 160.

บรรดากรรมทั้ง 3 อย่าง มโนกรรมสำคัญที่สุด ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชื่อนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”⁹⁰ และ “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”⁹¹

วิบากของกรรม ปรากฏในจุฬามณีวงศ์สูตร⁹² เมื่อถามถึงเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นคนเลวหรือคนดี มีความแตกต่างกัน พระพุทธองค์ตรัสว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”⁹³ และ “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”⁹⁴

เรื่องโลสกขาดก ปรากฏวิบากกรรมของเจ้าอาวาสที่ไม่พอใจและเกิดอิจฉาต่อพระชีณาสพาคันตฤกะ รับกิจนิมนต์ของกุกุมพีแล้วบอกว่าพระอาคันตฤกะไม่ตื่น พอกุกุมพีฝากข่าวปายาสไปถวายพระชีณาสพ เจ้าอาวาสก็นำไปเททิ้ง แล้วคิดว่าตนได้ทำกรรมเพราะเห็นแก่ท้อง จึงได้ตรอมใจจนมรณภาพไปเกิดในนรกหลายแสนปี แล้วมาเกิดเป็นยักษ์ 500 ชาต เป็นสุนัข 500 ชาต

เรื่องมิตตวินทุกขาดก ปรากฏวิบากกรรมของมิตตวินทุกะที่มารดาได้จ้างให้เขาไปรักษาอุโบสถศีล พอได้ค่าจ้างแล้วนำไปทำทุนค้าขาย แต่มารดาห้ามปรามขอร้องไม่ให้ไป เขาก็ไม่เชื่อฟัง กลับทุบตีมารดาและปลักไสจนทำให้นางล้มลงเสียชีวิต แล้วเขาก็ออกเดินทางลงเรือแล่นไปในทะเลเรือล่องไปได้ 7 วัน ก็หยุดนิ่ง มิตตวินทุกะจับได้สลากกาลกิณี 3 ครั้ง เขาจึงถูกจับลอยแพกลางทะเลไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ได้นางเวมานิกเปรต 4 นางในวิมานแก้วผลึก ลอยแพต่อไปอีกได้นางเวมานิกเปรตอีก 8 นางอยู่ในวิมานเงิน 16 นางอยู่ในวิมานแก้วมณี และ 32 นางอยู่ในวิมานทอง ด้วยความที่ไม่รู้จักพอและเป็นผู้ว่ายากไม่ฟังใคร มิตตวินทุกะจึงไปถึงอุสสทนรกที่เขาเห็นเป็นเมือง ๆ หนึ่ง ได้เห็นสัตว์นรกมีจักรกรดพัดอยู่บนศีรษะเห็นว่าเป็นดอกบัว จึงร้องขอ เมื่อจักรกรดพัดบดศีรษะจึงได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส

เรื่องกิงฉันทขาดก ปรากฏวิบากกรรมของปุโรหิตที่ชอบกินสินบน จึงได้ไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต กลางคืนเป็นเทวดาเพราะได้รักษาอุโบสถศีลครึ่งวัน เสวยความสุขอยู่ในวิมานในสวนมะม่วงเนื่องจากเคยให้ผลมะม่วงแก่หญิงผู้รักษาอุโบสถ แต่กลางวันเป็นเปรต ต้องกินเนื้อหลังของตนจากกรรมที่เคยตัดสินคดีไม่เป็นธรรม⁹⁵

ในหนังสือโลกที่ปณี กล่าวถึงเปรตมีวิมานว่า มีเปรตตนหนึ่งมีวิมานดุจเทวดาในสวรรค์ แต่ออดอยากไร้ไม่มีอาหารกิน ต้องเอาเล็บมืออันคมกริบดุจมีด ข่วนขูดเอาเนื้อและหนังของตนมากิน

⁹⁰ ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1/23.

⁹¹ ขุ.ขุ. (ไทย) 25/2/23.

⁹² ม.อ. (ไทย) 14/289-297/350-357.

⁹³ ม.อ. (ไทย) 14/289/350.

⁹⁴ อัง.ปญจก. (ไทย) 22/57/100, อัง.ปญจก. (ไทย) 22/161/265-266, อัง.ทสก. (ไทย) 24/48/104 และ อัง.ทสก. (ไทย) 24/216/353.

⁹⁵ ขุ.ชา.ตีตติ.อ. (บาลี) 7/32/152., (ไทย) 7/32/212.

ต่างอาหาร เพราะในชาติก่อนเป็นเจ้าของเมืองมีจิตใจโลภ มักกินสินบนของราษฎร มิได้ปกครองเมืองโดยธรรม ไม่ใฝ่การบุญการกุศล ไม่มีศรัทธาทำบุญทำทาน เมื่อถึงวันอุโบสถได้รับศีลอุโบสถด้วยจำใจ ในตอนกลางคืนเท่านั้น เมื่อไม่เคยอดข้าวตอนกลางคืนจึงเป็นลมตายไป แล้วมาเกิดเป็นเวมานิกเปรต ได้วิมานทิพย์ เพราะอาณิสัยของการรักษาอุโบสถศีล⁹⁶

ในหนังสือนิทานมงคลธรรม ว่าด้วยมงคลข้อที่ 18 การงานที่ไม่มีโทษ อนุวัชกรรม (การกระทำที่ไม่มีโทษ) มีแต่คุณ มีแต่ประโยชน์ ไม่ผิดกฎหมาย กฎศีลธรรม แต่เรื่องนี้ตรงกันข้าม ฉะนั้นจึงเรียกได้ว่าไม่เป็นมงคล กล่าวถึงบุโรหิตรับสินบน โดยที่พระเจ้าแผ่นดินแต่งตั้งให้ว่าอรรถคดี เขาก็กินสินบนทำคนผิดให้ถูก ทำคนถูกให้ผิดแสวงหาความร่ำรวยบนความเดือดร้อนของคนอื่น คล้ายกับสำนวนว่า “เป็นผู้กินเนื้อหลังของคนอื่น” และสุภาษิตว่า “ทำนาบนหลังคน” แต่เคยให้มะม่วงผลหนึ่งแก่หญิงที่สมาทานอุโบสถศีลและตนเองก็ได้รับรักษาอุโบสถศีลคืนหนึ่ง กรรมดีที่เขาทำมีเพียงแค่นี้ นอกนั้นก็มิได้กินหลังคนอื่น เมื่อตายแล้วจึงได้มาเกิดเป็นเวมานิกเปรต กลางวันเป็นเปรตเอาเล็บขีดข่วนเนื้อตัวเองให้เจ็บปวด เพราะผลกรรม พอตกกลางคืนก็เป็นเทพบุตรมีวิมานโอ้อ่าสวยงามเสวยสุขอันเป็นทิพย์อยู่ในป่ามะม่วง เขาได้วิมานสวยหรืออยู่ในป่ามะม่วงนั้นเพราะให้มะม่วงเป็นทานแก่หญิงผู้รักษาอุโบสถ แต่ที่ต้องได้รับทุกข์ทรมานด้วยการขีดข่วนเนื้อตัวเองเพราะบาปกรรมที่เป็นผู้พิพากษารับสินบน ที่เขาได้เสวยสุขอันเป็นทิพย์ในวิมานเวลากลางคืน เพราะผลแห่งการรักษาอุโบสถศีลในเวลากลางคืน⁹⁷

เรื่องสุวรรณสามชาติ ปรากฏวิบากกรรมของบิดามารดาและสุวรรณสามกุมาร จะขอ นำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบิดามารดาและสุวรรณสามกุมารมาวิเคราะห์ เพราะทั้งสามคนนี้ ล้วนแต่เป็นผู้ประกอบด้วยเมตตาต่อสรรพสัตว์ แต่เพราะเหตุใดถึงได้รับอันตรายจากสัตว์ร้าย หรือบุคคลอื่นได้ โดยแบ่งประเด็นวิเคราะห์ออกได้ ดังนี้

กรรมของบิดามารดาของสุวรรณสามกุมาร : ตาบอด

บิดามารดาของสุวรรณสามกุมาร เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นบุคคลที่มีเมตตาธรรมมาตั้งแต่เกิด มีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ แม้จะเกิดมาในท่ามกลางครอบครัวที่มีอาชีพล่าสัตว์ แต่จิตใจของคนทั้งสองก็ได้คิดทำร้ายใคร แม้แต่การสนับสนุน เช่นนำเนื้อสัตว์ที่บิดามารดาหามาได้นำไปขายตามท้องตลาดก็ไม่ทำ เพราะเป็นการเบียดเบียนสัตว์ทางอ้อม จนทั้งสองคนได้พากันออกบวชเป็นฤๅษีฤๅษีนิบ่าเพ็ญเมตตาธรรมในป่าเรื่อยมา

จากข้อมูลที่กล่าวของทั้งสองนี้ ทำให้ทราบว่าเป็นคนมีเมตตาธรรมสูง แต่เพราะเหตุใด ทั้งสองจึงถูกงูเห่าพันพิษใส่ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองคนนั้นเป็นผู้เจริญเมตตาโดยตลอดมีความรักใคร่ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ในป่า ซึ่งอาณิสัยของการเจริญเมตตาข้อที่ว่า “เป็นที่รักของมนุษย์”⁹⁸ ได้แก่เป็นที่รักของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็สัตว์ดุร้ายหรือไม่ดุร้ายไม่น่าจะทำร้ายท่านทั้งสอง

⁹⁶ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.9), **โลกทิพย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า), 2545, หน้า 94-95.

⁹⁷ เสถียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, **นิทานมงคลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 204-207.

⁹⁸ **อง.อฎฐก.** (บาลี) 23/1/125., (ไทย) 23/1/194.

หรือทำร้ายแต่อาณิสย์ของเมตตธรรมที่ได้บำเพ็ญนั้นน่าจะป้องกันไว้ เพราะเมตตธรรมนี้ คนทั้งสองมิใช่ว่าเพิ่งเริ่มเจริญในสมัยที่ออกบวช แต่ทั้งสองได้บำเพ็ญมาตั้งแต่ยังเป็นเด็กดังกล่าวมาแล้ว

จากข้อมูลดังกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น สามารถแยกวิเคราะห์ที่ได้ว่าเกิดมาจากสาเหตุ 2 ประการ ได้แก่

1) เกิดมาจากเหตุการณ์ในปัจจุบัน เพราะทั้งสองคนนั้นขึ้นไปหลบฝนบนจอมปลวก ซึ่งเป็นสถานที่สูงเห่าอาศัยหลบฝนอยู่ก่อน เมื่อทั้งสองคนนั้นขึ้นไปโดยไม่รู้ว่ามีงูเห่าอยู่บนจอมปลวกนั้น พอขึ้นไปหลบฝน ณ ที่สูงเห่าอาศัยอยู่ ทำให้งูเห่าโกรธพินพิชใส่เพื่อป้องกันตัวตามสัญชาตญาณของสัตว์ที่มีพิษ อาจเป็นไปได้ว่างูเห่าคงไม่ตั้งใจจะทำร้ายคนทั้งสอง แต่ทำไปเพราะต้องการป้องกันตัวเองจากศัตรู ซึ่งเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ทั่วไปที่จะต้องทำการป้องกันตัวเองเอาไว้ก่อนเพราะสัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษภัยภัยย่อมกลัวต่อความตาย⁹⁹ กันทั้งนั้น แต่บังเอิญพ่นเข้าตาตาดาบส ดาบสินีทั้งสองคนพอดีแต่ก็น่าคิดเหมือนกันว่า เพราะเหตุใด ทั้งสองคนเมื่อรู้ว่าโดนงูเห่าพินพิชเข้าตา จึงไม่รีบหาวิธีรักษาดวงตาทั้งสองนั้นทันที เพราะพิษงูเห่าที่พ่นเข้าตานั้น คงไม่ทำให้ตาบอดทันทีทันใดแน่นอน แต่เมื่อวิเคราะห์ดูตามสถานการณ์แล้ว พบว่า เพราะคนทั้งสองนั้นตาบอดพร้อมกันถ้ามีใครคนใดคนหนึ่งไม่ตาบอดก็คงพากลับอาศรม หรือหาวิธีเยียวยารักษาให้หายจากตาบอดได้ อีกประการหนึ่ง กว่าสุวรรณสามกุมารจะตามหาจนพบ ก็ล่วงเลยเวลาไปมากเพราะในขณะที่โดนอสรพิษพินพิชใส่อยู่นั้นอยู่ในช่วงเวลาฝนกำลังตกหนัก กว่าฝนจะหยุดก็หลายชั่วโมง

2) เกิดมาจากกรรมเก่าในอดีตชาติ หากเราพิจารณาเฉพาะสาเหตุแรก เราจะเห็นว่า เพราะทั้งสองคนนั้นประมาทมีทันระวังตัว แต่ถ้าพิจารณาในเรื่องของกฎแห่งกรรมแล้ว เราจะทราบได้ว่าไม่มีใครหลีกเลี่ยงหนีพ้นกรรมที่ตนเองทำเอาไว้ได้เพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน¹⁰⁰ แม้แต่พระพุทธรองค์ก็ยังไม่สามารถหลบหนีกรรมที่พระองค์ได้ทรงกระทำเอาไว้ ดังนั้นเมื่อกรรมให้ผล ไม่ว่าใครก็ไม่สามารถหลบหนีไปได้ แม้จะมีฤทธานุภาพสักปานใดก็หนีไม่พ้นกฎแห่งกรรมไปได้ กรรมที่ทำให้คนทั้งสองตาบอด นอกจากปัจจุบันชาติคือความประมาทแล้ว ยังเกิดมาจากกรรมเก่าด้วย ดังข้อความในอรรถกถาสวรรณสามชาดก ได้กล่าวถึงบุพพกรรมของคนทั้งสองเอาไว้ว่า ท่านทั้งสองนั้นในปางก่อนเกิดในสกุลแพทย์ แพทย์รักษาโรคตาของชายมีทรัพย์มากคนหนึ่ง ชายคนนั้นเมื่อหายดีแล้ว ไม่ให้ทรัพย์ค่ารักษาอะไร ๆ แก่แพทย์ แพทย์โกรธเขาแล้วกลับไปบ้านบอกภริยาตนว่า ที่รัก ฉันทรักษาโรคตาของชายนั้นหาย แต่ตอนนี้ เขาไม่ให้ทรัพย์ค่ารักษาแก่ฉัน เราจะทำอย่างไรดี ฝ่ายภริยาได้ฟังคำสามีกล่าวก็โกรธ จึงกล่าวว่า เราไม่ต้องการทรัพย์ที่มีอยู่ของเขา ท่านจงประกอบยาขนานหนึ่งให้เขาหยอด ทำดวงตาทั้งสองของเขาให้บอดเสียเลย สามีเห็นชอบด้วย จึงออกจากบ้านไปหาชายคนนั้น ได้ทำตามนั้น ชายผู้มีทรัพย์มากคนนั้นไม่นานนักก็กลับเป็นคนตาบอดไป ฤๅษีและฤๅษีนิ ทั้งสองตาบอดด้วยบาปกรรมอันนี้¹⁰¹

⁹⁹ ขุ.ธ. (บาลี) 25/129/40., (ไทย) 25/129/72.

¹⁰⁰ ม.อ. (บาลี) 14/289/262., (ไทย) 14/289/350.

¹⁰¹ ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 9/-/117., (ไทย) 9/-/137-138.

จะเห็นได้ว่า กรรมที่ทั้งสองได้ร่วมกันทำไว้นั้น ก็คือการทำให้คนไข้ตาบอดด้วยความตั้งใจ แม้ภรรยาจะไม่ได้ปร่งยาให้ แต่ก็ได้มีความคิดเห็นพ้องต้องกันว่า ควรทำให้คนไข้ตาบอด เรียกว่า สมรู้ร่วมคิดกันทำบาปกรรม ผลกรรมนี้จึงมาบังเกิดพร้อมกันในชาตินี้ คือทำให้คนทั้งสองตาบอดพร้อมกัน

กรรมของสุวรรณสามกุมาร : ฤกษ์ยิง

ส่วนอีกกรณีหนึ่ง เกี่ยวกับสุวรรณสามกุมารที่ถูกระเจ้าปิลักษณ์ยังได้รับบาดเจ็บจนสิ้นชีวิตไปด้วยกำลังพิษในที่สุดนั้น มิได้กล่าวถึงเรื่องของกฎแห่งกรรมแต่ประการใด กล่าวแต่เพียงว่า ท่านประมาทมิได้เจริญเมตตาในขณะนั้นเท่านั้น ดังข้อความว่า “ใครหนอยิงเรา ผู้มีวประมาทกำลังแบกหม้อน้ำ ด้วยลูกศร”¹⁰²

จะเห็นได้ว่า การที่สุวรรณสามกุมารฤกษ์ยิงนั้น ตัวท่านเองมิได้กล่าวอ้างว่าเป็นเพราะกรรมเก่า แต่เป็นเพราะความประมาทไม่ทันระวังตัวเพราะกำลังยกหม้อน้ำอยู่ แต่ก็มีถ้อยคำที่น่านำมาวิเคราะห์ได้ว่า อาจเกิดมาจากผลของกรรมที่ตระกูลของท่านทำไว้ก็ได้ เพราะท่านเปรียบตัวท่านเองที่ฤกษ์ยิงเสียขางขวาทะลุขางซ้าย เหมือนสัตว์ป่าฤกษ์ยิงนอนกระอักเลือดอยู่¹⁰³ อาจเป็นไปได้ว่า เป็นเพราะผลกรรมที่ต้นตระกูลของท่านได้สร้างเอาไว้ แล้วมีผลส่งมาถึงลูกหลานผู้สืบทอดวงศ์สกุล ถึงแม้จะมีได้เป็นคนกระทำการนั้นโดยตรงก็ตาม คือ เป็นกรรมที่คนใดคนหนึ่ง ในสังคมที่เราอยู่ร่วมกัน เป็นคนทำแล้วผลกรรมนั้นส่งผลมาถึงตัวเราด้วยเรียกว่าเป็น “กัมมพันธุ” คือเผ่าพันธุ์กรรมที่ตกทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ดังที่วศิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ สรุปได้ว่า คนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน คนใดคนหนึ่ง ทำดีหรือชั่ว มั่งมีหรือยากจนลง ผลย่อมตกแก่ครอบครัวด้วย เช่น พ่อแม่ทำดีมีชื่อเสียง ลูก ๆ ก็พลอยมีหน้าตา พ่อแม่ยากจนลง ลูกก็พลอยลำบากไปด้วย ดังเรื่องบิดาไปตัดมือลิงเพราะลิงได้ทำสิ่งมีค่าของตนเสียหาย ขณะนั้นภรรยาของเขากำลังตั้งครรภ์ เมื่อภรรยาคลอดปรากฏว่าบุตรของเขามีขาตามาแต่ในครรภ์ มือข้างเดียวกับมือลิงที่ถูกตัดการลงโทษกรรมแบบนี้ เปรียบเหมือนคนผู้หนึ่งไปฆ่าบิดาอันเป็นที่รักของเด็กหนุ่มคนหนึ่ง เด็กหนุ่มคนนั้นมีความพยายามแรงที่จะตามหาผู้ฆ่าบิดาตน แต่ไม่อาจหาพบได้ หรือบางครั้งหาพบ แต่บุคคลผู้นั้นมีกำลังอยู่ในภาวะแวดล้อมอารักขาของมิตรสหายมากมาย เขาจึงไม่สามารถฆ่าตอบได้ จึงไปช่อมอยู่ใกล้บ้านของบุคคลผู้ฆ่าบิดาตนเพื่อคอยโอกาสเหมาะเมื่อเห็นบุตรของผู้นั้นออกมาจากบ้านเห็นว่าทำร้ายได้โดยง่าย และเป็นทางหนึ่งที่จะระบายความแค้นของตนให้คลายลงจึงประหารเด็กคนนั้นเสีย¹⁰⁴

หากพิจารณากรรมที่สุวรรณสามกุมารได้รับคือฤกษ์ยิงแล้ว สรุปได้ว่า อาจเกิดมาจากกรรมต้นตระกูลของท่านทำไว้แล้วส่งผลมาถึงลูกหลาน แต่ที่สำคัญคือ เกิดมาจากความประมาทในปัจจุบัน อันเป็นช่องโหว่ให้ได้รับอันตรายในครั้งนี้ สมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ความประมาทเป็นเหตุแห่งความ

¹⁰² ขุ.ชา. (บาลี) 28/296/154., (ไทย) 28/296/229.

¹⁰³ ขุ.ชา. (บาลี) 28/303/155., (ไทย) 28/303/230.

¹⁰⁴ วศิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า 38-39.

ตาย”¹⁰⁵ แม้พระนาคเสนก็ยังได้กล่าวเอาไว้เหมือนกันว่าสาเหตุที่สุวรรณสามกุมารถูกยิงนั้น เป็นเพราะประมาทขาดสติมิได้เจริญเมตตาในขณะที่ยกหม้อน้ำขึ้นวางบนพานั้น จึงทำให้ถูกยิง¹⁰⁶

เรื่องเนมิราชขาดก ปราภวิบากกรรมของเหล่าสัตว์นรกที่ประกอบกรรมชั่วอะไรไว้จึงต้องมารับโทษ และทรงเห็นวิมานแก้วของนางเทพบุตร เทพธิดาประกอบกรรมดีอย่างไร จึงได้มีวิมานที่งดงามวิจิตรเช่นนี้ ซึ่งพระเจ้าเนมิราชได้ตรัสเล่าสิ่งที่ได้พบเห็นมาแก่ปวงราชกุมาร ทั้งสิ่งที่ได้เห็นในนรกและสวรรค์ แล้วตรัสชักชวนให้ประชาชนทั้งหลาย ตั้งใจมั่นประกอบกรรมดี บริจาคทาน รักษาศีล เพื่อให้ได้ไปเกิดในเทวโลก ได้รับความสุขสบายรื่นรมย์ในทิพย์วิมาน พระองค์ทรงครองแผ่นดินสืบต่อมาด้วยความเป็นธรรม ทรงตั้งพระทัยรักษาศีลและบริจาคทานโดยสม่ำเสมอมิได้ขาด

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า วิบากกรรมนี้ ทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นสอนเป็นพิเศษให้เราเชื่อในเรื่องของการทำดีว่าได้ดี ทำชั่วว่าได้ชั่ว คือผู้ทำกรรมดีไว้ย่อมจะได้รับผลการกระทำของตนทั้งดีและชั่ว แต่บางครั้งคนที่ทำดีอาจได้รับความเดือดร้อนได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน เช่น จากผลกรรมเก่า จากความประมาทในปัจจุบันหรือจากผู้ประสงค์ร้ายต่อเรา ดังนั้น เราจึงไม่ควรประมาทในปัจจุบันเป็นดีที่สุด

4.9 สังคหัตถ์ 4: กุลาวกขาดก สุวัณณกักกฏกขาดก คุณขาดก กากขาดก เวสสันดรขาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่อง สังคหัตถ์ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว)¹⁰⁷ ในสังคหสูตรว่า สังคหัตถ์ 4 ประการ คือ (1) ทาน (การให้) (2) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) (3) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) (4) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิมสลักที่ยึดคัมภีร์ซึ่งแล่นไปไม่ได้ฉะนั้น ถ้าไม่มีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชา เพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความยิ่งใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริญ¹⁰⁸

และในลักขณสูตรว่า ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์สงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหัตถ์ 4 คือ (1) ทาน (การให้) (2) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) (3) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) (4) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)¹⁰⁹

สังคหัตถ์ 4¹¹⁰ หมายถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี¹¹¹ แปลว่า หลักการสงเคราะห์ หมายถึงหลักสังคัมสงเคราะห์¹¹² ประกอบด้วย

¹⁰⁵ ชุ.ธ. (บาลี) 25/21/19., (ไทย) 25/21/31.

¹⁰⁶ มหาเถรสมาคม, **มิลินทปัญหา**, พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ 80 พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร 3 ตุลาคม 2536, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 329.

¹⁰⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/313/295.

¹⁰⁸ อง.จตุกก. (บาลี) 21/32/37., (ไทย) 21/32/50-51

¹⁰⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/210/170-171.

¹¹⁰ พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.9), **อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 1**, หน้า 296-298.

¹¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า 143.

¹¹² ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญา 201 พุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน-สตรี ,2538), หน้า 289.

1) ทาน หมายถึงการให้ คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2) ปิยะวาจา หรือเปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก วาจาอ่อนหวาน สุภาพไพเราะ น่าฟัง มีประโยชน์ มีเหตุผล คำพูดที่รักษาน้ำใจ สมานไมตรีกัน ก่อให้เกิดความสามัคคี ความรักใคร่กันเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจกัน

3) อัถลจรียา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือชวนช่วยช่วยเหลือการงานบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงการปรับปรุงแก้ไขส่งเสริมสนับสนุนในด้านจรียา

4) สมานัตตตา หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ คือ การทำตน วางตัวเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกับทุกคน ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดจนวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามทำนองครองธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน¹¹³

เรื่องกุลาวกชาดก ปราภฏหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ของมฆมาณพ เป็นผู้ที่มีนิสัยชอบช่วยเหลือผู้อื่นและทำสิ่งที่เป็นสาธารณะอยู่เสมอ เช่น วันหนึ่งเอาเท้ากวาดฝุ่นเพื่อให้บริเวณนั้นน่ารื่นรมย์แก่คนทั้งปวง ต่อมาได้สร้างปะรำขึ้น แล้วรื้อสร้างเป็นศาลา ปูอาสนะแผ่นกระดานในศาลานั้น แล้วตั้งตุ่มน้ำดื่มไว้ เพื่อให้คนที่เดินทางสัญจรไปมาได้แวะพักและมีความสะดวกสบาย พร้อมทั้งยังได้ชักชวนเพื่อน ๆ อีก 32 คนให้ทำสะพานข้ามแม่น้ำ ขุดสระโบกขรณี ทั้งยังบำเพ็ญวัตรบพ 7 คือ 1) การบำรุงมารดา 2) การบำรุงบิดา 3) การกระทำความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อคนผู้เป็นใหญ่ในตระกูล 4) การกล่าววาจาสัตย์ 5) วาจาไม่หยาบ 6) วาจาไม่ส่อเสียด และ 7) ไม่ตระหนี่ ตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิต ก็ไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ในภพดาวดึงส์ พร้อมกับสหหายทั้งหมดด้วยเช่นกัน¹¹⁴

เรื่องสุวันถกกกุฏกชาดก ปราภฏหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ของนางข้างฟุ้ง ที่ประพฤติดนต่อสามีด้วยการช่วยเหลือ มีน้ำใจไม่ทอดทิ้งสามีในยามลำบากมีภัยอันตรายอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ได้ใช้วาจาอ่อนหวานไพเราะ น่าฟังปลอบใจให้กำลังใจสามี และใช้ถ้อยคำที่นุ่มนวล สุภาพมีเหตุผลชวนฟัง อ่อนวอนปูลองขอให้ปล่อยสามีตน ทำให้พญาปู่ได้ฟังจนเคลิ้ม ได้ปล่อยข้างสามีให้หลุดจากก้ามได้¹¹⁵ นับว่าได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสามีด้วยคำพูดที่ถูกใจผู้ฟัง

เรื่องคุณชาดก ปราภฏหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ของพญาราชสีห์ เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ช่วยชีวิตให้พ้นจากหล่มขึ้นมาได้ ก็จับสัตว์เป็นอาหารมาแล้วเสียสละแบ่งปันให้แก่สุนัขจิ้งจอก ทั้งยังได้อุปการะเลี้ยงดูทั้งครอบครัว พญาราชสีห์เป็นผู้รักษาคำพูด ทั้งใช้วาจาไพเราะ มีเหตุผล พูดประสานประโยชน์ เมื่อนางราชสีห์ระแวงครอบครัวสุนัขจิ้งจอก ก็ได้พูดชี้แจงทำให้เกิดความสามัคคีรักใคร่กันทั้งสองครอบครัว¹¹⁶ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่วางตนเหมาะสม ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย จนอยู่ร่วมกันมาได้ถึง 7 ชั่วโมง

¹¹³ พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *คู่มือมนุษย์และธรรมบุญชีวิต*, หน้า 21.

¹¹⁴ *ขุ.ชา.เอกก.อ.* (ไทย) 1/31/289-298.

¹¹⁵ *ขุ.ชา.ติก.อ.* (ไทย) 4/9-514/80-84.

¹¹⁶ *ขุ.ชา.ทุก.อ.* (ไทย) 3/13-14/27-33.

ในเรื่องนี้ ราชสีห์เป็นผู้นำที่มีสังคหวัตถุอย่างแท้จริง เมื่อได้รับการช่วยเหลือแล้ว ก็รู้จักตอบแทนบุญคุณด้วยการให้ การพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ เป็นมิตร มีน้ำใจ และยังได้กล่าวเตือนสติ และให้ข้อคิดแก่ภรรยา ถึงความเป็นมิตรแท้ของสุนัขจิ้งจอก จึงอยู่ร่วมกันฉันมิตรที่ดี รักใคร่ปรองดองกลมเกลียว สามัคคีกันอย่างต่อเนื่องถึง 7 ชั่วโมง¹¹⁷

เรื่องกากชาดก ปรากฏหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนที่ทำพิธีกรรมแก้พญานาคด้วยน้ำนม ข้าวปายาส ปลา เนื้อและสุราเป็นต้น เมื่อคนไปกันหมดแล้ว มีกาฝูงหนึ่งไปกินเครื่องพิธีกรรมนั้น กาดัวหนึ่งพานางกาผู้ภรรยาเที่ยวหากินถึงฝั่งมหาสมุทร แต่นางกาได้ดื่มสุราเข้าไปจนเมา จะไปเล่นน้ำในมหาสมุทร มีคลื่นลูกหนึ่งซัดเอานางกาตกไปในมหาสมุทร ปลาตัวหนึ่งจึงอุบนางกาไปกินเสีย

เรื่องเวสสันดรชาดก ปรากฏหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ของพระเวสสันดรที่ทรงบำเพ็ญทานบารมี ครั้งแรกพระราชทาน 100,000 กหาปณะ ต่อมา พระราชทานช้างปัจจัย ทรงบำเพ็ญสัตตสตกมหาทาน คือ การบริจาค 7 อย่าง ๆ ละ 700 ทรงบริจาคช้าง 700 เชือก ม้า 700 ตัว รถ 700 คัน สตรี 700 คน แมโคนม 700 ตัว ทาสชาย 700 คน ทาสหญิง 700 คน¹¹⁸ การให้ม้าและราชรถเป็นทาน การให้พระโอรสและพระธิดาเป็นทาน การบำเพ็ญทานบารมี ในการพระราชทานพระนางมัทรีให้เป็นทานแก่พราหมณ์ พระนางทรงฟังดูพระราชสวามีด้วยความเคารพและเชื่อถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ตั้งพระดำรัสที่พระนางตรัสว่า “ข้าพระบาทเป็นพระมเหสีของพระองค์ ตั้งแต่ยังแรกอุ้มสาวพระองค์ทรงเป็นใหญ่ในข้าพระบาท ทรงปรารถนาจะพระราชทานข้าพระบาทแก่ผู้ใด ก็พึงพระราชทานได้ หรือแม้แต่จะทรงปรารถนาจะขายหรือจะฆ่าข้าพระบาทก็ทรงขายและฆ่าได้” จากพระดำรัสนี้แสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระนางมัทรีที่ทรงมีต่อพระเวสสันดรและการบำเพ็ญทานบารมีดังกล่าว การบำเพ็ญทานด้วยการให้พระชายาเป็นทานของพระเวสสันดร เรียกว่า “ทานทานบารมี” คือบารมีที่เกิดจากการให้ภรรยาเป็นทาน

สรุปว่าในหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคน ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา พบในชาดกเรื่องกุลาวกชาดก สุวณณกักกภูกชาดก คุณชาดก กากชาดก และเวสสันดรชาดก เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่าการรู้จักให้ มีวาจาที่ไพเราะน่าฟัง รู้จักประพฤติตนให้เป็นประโยชน์และทำตนเสมอต้นเสมอปลายต่อกัน ทำให้บุคคลในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างเป็นมิตรมีแต่ความสงบสุข

4.10 สัปปุริสธรรม 7: ชัมพูกชาดก สุกรชาดก ลิงคาลชาดก

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสัปปุริสธรรม 7 หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี¹¹⁹ ในสังคีติสูตร ดังนี้

1) อัมมัญญุตตา	รู้จักเหตุ
2) อตถัญญุตตา	รู้จักผล

¹¹⁷ พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 127.

¹¹⁸ ชุ.ชา. (บาลี) 28/1796-1806/322-323.

¹¹⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า 210.

3) อตตัณฺณุตตา	รู้จักตน
4) มัตตัณฺณุตตา	รู้จักประมาณ
5) กาลันฺณุตตา	รู้จักกาล
6) ปริสฺสัณฺณุตตา	รู้จักชุมชน
7) ปุคฺคลปโรปรัณฺณุตตา	รู้จักบุคคล ¹²⁰

เรื่องซั่มพุกชาตก ว่าด้วยโทษที่ไม่รู้ประมาณตน เห็นได้ชัดเจนในสุนัขจิ้งจอกชื่อซั่มพุกะ เป็นผู้ที่ไม่มีสัปปริสธรรม 7 สุนัขจิ้งจอกได้รับการเลี้ยงดูจากราชสีห์ทุก ๆ วัน วันหนึ่งสุนัขจิ้งจอกเกิดมานะขึ้นมา จึงบอกราชสีห์ว่าจะไปฆ่าช้างเชือกหนึ่งกินแล้วจะนำมาแบ่งให้ราชสีห์ด้วย ราชสีห์ห้ามว่าเป็นเพียงสุนัขจิ้งจอก มิได้เกิดในกำเนิดสัตว์ที่ฆ่าช้างได้ แต่สุนัขจิ้งจอกดื้อไม่เชื่อฟังคำของราชสีห์ ไปกระโดดตะครุบช้าง แต่พลาดตกใกล้เท้าช้าง ช้างจึงกระเทาะศีรษะแหลกนอนตายคาที่¹²¹ ราชสีห์ได้กล่าวว่า “สัตว์ใดมิใช่ราชสีห์ ทำตนเป็นราชสีห์ ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนสุนัขจิ้งจอกถูกช้างเหยียบตาย ผู้ใดไม่รู้กำลังกาย กำลังปัญญา และกำเนิดของบุคคลผู้มียศ ผู้สูงสุด มีร่างกายใหญ่และมั่นคง มีกำลังมาก ผู้นั้นก็เหมือนซั่มพุกะ ที่ถูกช้างฆ่าอนตายอยู่ ส่วนผู้ใดในโลกนี้รู้กำลังกายและกำลังปัญญาในตน พิจารณาด้วยความรู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษามา และด้วยคำสุภาษิต ประมาณตนแล้ว จึงทำการงาน ผู้นั้นย่อมมีชัยอย่างไพบูลย์”¹²² นี้แสดงให้เห็นหลักสัปปริสธรรม 7 ของราชสีห์

เรื่องสุกรชาตก ว่าด้วยสุกรทำราชสีห์ สุกรตัวหนึ่งเห็นราชสีห์ไม่ทำร้ายตนเพราะกินอิม แล้วกลับเข้าใจว่าราชสีห์คงกลัวตัวเอง จึงไปทำสัญญากับราชสีห์ว่าเป็นสัตว์มี 4 เท้าเท่ากันโดยไม่รู้จักประมาณตนว่าเป็นแค่สัตว์ชั้นต่ำกว่าราชสีห์ด้อยกว่าทั้งกำลังกายและสติปัญญา ก่อนถึงวันนัด พวกเขาเห็นว่าสุกรนี้ต้องถูกราชสีห์ฆ่าตายแน่ไม่มีสุกรตัวใดจะรอดได้ จึงได้ช่วยคิดอุบายให้สุกรตัวนั้นไปชูปตัวกับสิ่งโสโครกจนเหม็นเน่า แม้ราชสีห์เองเมื่อได้กลิ่นเน่าเหม็นของสุกรก็ไม่อยากแม้เพียงเข้าไปใกล้ แต่สุกรยังไม่รู้ตัวอีกว่าเขาเร่งเกียดตัวเอง ไม่ใช่จะไม่กล้าต่อสู้ด้วย แต่พวกเขาตี ๆ ของสุกรตัวนี้เห็นว่าขึ้นอยู่ที่นั่นต่อไปจะต้องถูกราชสีห์จับกินทั้งหมดเป็นแน่ จึงได้หนีไปอยู่ที่อื่นด้วยความหวาดกลัวราชสีห์ที่พวกเขาไม่สามารถจะต่อสู้ได้เลย¹²³ ตรงข้ามกับหลักสัปปริสธรรมข้อที่ 7 ที่ไม่รู้ประมาณตน

เรื่องสิงคาลชาตก ปรากฏว่ามีสุนัขจิ้งจอกที่ต้องตายเพราะความไม่รู้จักประมาณ ไปหลงรักนางราชสีห์ ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าตน ได้เกี้ยวพาราสีนางราชสีห์ แต่นางไม่สนใจ นางจึงบอกราชสีห์พี่ชาย ราชสีห์พี่ชายไปสำรวจดู แล้วแค่ส่งเสียงร้องบันลือสีหนาทเท่านั้น ด้วยพลังเสียงที่ทรงอำนาจสะท้านสะเทือนไปทั่ว เมื่อสุนัขจิ้งจอกได้ยินเสียงแล้วก็หัวใจแตกตายด้วยความกลัว¹²⁴

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักสัปปริสธรรม 7 โดยเฉพาะการไม่รู้จักประมาณตน ซึ่งพบในเรื่องซั่มพุกชาตก สุกรชาตกและสิงคาลชาตก เป็นต้น เป็นตัวอย่างของผู้ที่ขาดสัปปริสธรรม เพราะไม่รู้จักประมาณตนจึงทำให้ต้องได้รับความเดือดร้อน จนอาจถึงขั้นต้องเสียชีวิต ไม่ว่าในการทำกิจการงานใดก็ตาม บุคคลควรรู้จักประมาณกำลังความสามารถของตนจะได้ไม่ต้องประสบกับความล้มเหลว

¹²⁰ ที.ปา. (ไทย) 11/330/333.

¹²¹ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/137/321., (ไทย) 4/137/354.

¹²² ขุ.ชา.จตุกก. (ไทย) 27/140/185.

¹²³ ขุ.ชา.ทุก.อ. (บาลี) 3/5-6/9-11. (ไทย) 3/5-6/11-14.

¹²⁴ ขุ.ชา.ทุก.อ. (บาลี) 3/3-4/5-9., (ไทย) 3/3-4/6-11.

หรือการอยู่ร่วมกันในสังคมบุคคลควรรู้จักการวางตัวที่ดี จะได้เข้าสังคมได้อย่างราบรื่น เป็นสังคมที่ไม่
วุ่นวาย

4.11 หลักความสามัคคี: ขวนหังสชาติก ขตปณจิตตชาติก ลุกุกิชาติก ทัพภูปพชาติก อุลุกชาติก
พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องความสามัคคี หรือสาราณียธรรม¹²⁵ ในโกสัมพียสูตรว่า สาราณีย-
ธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) 6 ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความ
สงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน คือ ภิกษุในธรรม
วินัยนี้

- 1) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 2) ตั้งมั่นเมตตาตวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 3) ตั้งมั่นเมตตาตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 4) บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดย
ที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 5) เป็นผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะเล ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหา
และทักท้วงครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 6) เป็นผู้มีทิวฏฐิโดยทิวฏฐิอันประเสริฐ เป็นนियยานิกรรม เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ
แก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม 6 ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อ
ความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ทิวฏฐิอันไกล
จากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนियยานิกรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้
เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคัมภีร์ธรรม 6 ประการนี้ไว้ ภิกษุทั้งหลาย ยอดอันเป็นส่วนสูงสุดเป็นที่ยึด
กุมเรือนยอด แม้นใด ทิวฏฐิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนियยานิกรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้น
ออกไป เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคัมภีร์ธรรม 6
ประการนี้ไว้¹²⁶

สาราณียธรรม เป็นหลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้าง
ความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็เครื่องมือในการเสริมสร้าง
ความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคี
สมานฉันท์และความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมทั้ง 6 ประการไปใช้อยู่
ตลอดเวลา สาราณียธรรมในชาติก ทั้งที่ปรากฏความสามัคคีและชาติกความสามัคคี ดังนี้

เรื่องขวนหังสชาติก ปรากฏหลักสาราณียธรรม หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง
เสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอ ในยามที่ระลึกถึงกันของพญาหงส์โพธิสัตว์
และพระเจ้ากรุงพาราณสี โดยพญาหงส์ได้ถวายธรรมแด่พระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินจึงได้เชื่อเชิญ
ให้พญาหงส์อยู่ด้วยกัน แต่พญาหงส์ก็ได้ปฏิเสธ โดยทูลว่า “สหายผู้มีจิตเลื่อมใส ถึงจะอยู่อย่างฟากฝั่ง

¹²⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/324/321., ที.ปา. (ไทย) 11/356/388., ม.ม. (ไทย) 12/492/531-533., ม.อ.
(ไทย) 14/54/59-61., อง.ปญจก. (ไทย) 22/12/427-428.

¹²⁶ ม.ม. (ไทย) 12/492/529-533.

สมุทร ถ้ามีจิตเลื่อมใสต่อกัน ก็ชื่อว่าอยู่ใกล้กัน ส่วนสหายนผู้มีจิตคิดประทุษร้ายถึงจะอยู่ใกล้ ถ้ามีจิตคิดประทุษร้ายต่อกัน ก็ชื่อว่าอยู่ยงห่างผั่งสมุทร”¹²⁷ และได้ทูลลากลับไป โดยได้ทูลเพิ่มเติมว่า “เพราะการอยู่ร่วมกันนานเกินไป คนที่รักกันก็อาจกลายเป็นไม่รักกัน เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์ขอทูลลาไป ก่อนที่จะไม่เป็นที่รักของพระองค์”¹²⁸

เรื่องขตปณทิตชาดก ปราภภูความสามัคคีของพี่น้องทั้ง 10 แต่เป็นไปในทางที่ไม่ดี คือเที่ยวพากันไปชิงราชสมบัติในชมพูทวีปได้ทั้งหมด 6 หมื่น 3 พันเมือง ด้วยความสามัคคีกัน แล้วมารวมกันอยู่ที่กรุงทวาราวดี แบ่งราชสมบัติกันปกครอง อยู่ต่อมาจนมีโอรสธิดาต่อ ๆ มาอีก ต่อมา กษัตริย์พี่น้องทั้ง 10 เกิดการทะเลาะวิวาทกันจนถึงฆ่ากันตาย เหลือแต่พระเจ้าวาสุเทพ พลเทพ อัญชนเทวีภคินี และบุโรหิต แต่พลเทพถูกยักษ์กินเสีย พระเจ้าวาสุเทพถูกนายพรานแห่งสิ้นพระชนม์สุดท้ายจึงเหลือแต่พระนางอัญชนเทวีองค์เดียว¹²⁹ แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ตน และการทะเลาะวิวาทไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำความหายนะมาสู่ตน

เรื่องลูกกิกชาดก ปราภภูความสามัคคีของสัตว์ตัวเล็ก ๆ 4 ตัว คือ นางนกไส้ กา แมลงวัน และกบ ที่ได้ช่วยกันกำจัดช้างเถรเชือกหนึ่งซึ่งได้เหยียบทำลายรังของนางนกไส้ แม่นางจะได้อ่อนวอนขอรังช้างเชือกนั้นแล้ว ช้างนั้นก็ไม่สนใจ ทำให้ลูก ๆ ของนางตายหมด นางนกไส้จึงไปขอความช่วยเหลือจากเพื่อนอีก 3 ตัวดังกล่าว โดยกาได้ไปจิกตาของช้างนั้นให้บอดทั้งสองข้าง แล้วแมลงวันก็ไปไชหนองใส่ตาช้าง เพื่อสร้างความเจ็บปวดทรมานให้แก่ช้าง ต่อมา ด้วยตาที่บอด ช้างเดินโซซัดโซเซ แสวงหาสระน้ำ กบก็ไปยื่นร้องที่ปากเหว ช้างนั้นได้ยินเสียงกบเข้าใจว่ากบร้องอยู่ข้างสระน้ำ เดินไปตามเสียงกบเลยพลัดตกเหวตายในที่สุด¹³⁰ สัตว์เล็ก ๆ ทั้ง 4 ได้ร่วมมือกันด้วยความเป็นอันเดียวกัน ช่วยเหลือกัน สามารถกำจัดช้างซึ่งมีขนาดและพลังกำลังที่มากกว่าตนจนสำเร็จได้

เรื่องทัพภูปุณชาดก ปราภภูทั้งความสามัคคีและการทะเลาะวิวาท ชาตความสามัคคีของนาง 2 ตัวที่มีความสามัคคีช่วยกันหาปลากิน ตัวหนึ่งหากินอยู่ฝั่งแม่น้ำ อีกตัวหากินอยู่ในน้ำลึก วันหนึ่งนางตัวหากินในน้ำลึกได้ปลาตะเพียนแดงตัวใหญ่ตัวหนึ่ง แต่ไม่สามารถนำปลาขึ้นฝั่งได้ เพราะปลาตัวใหญ่เกินไป นางอีกตัวซึ่งอยู่บนฝั่งจึงมาช่วยกันลากปลาขึ้นฝั่งไปได้ เสร็จแล้วนางทั้งสองตัวตกลงแบ่งปลากันไม่ได้ เกิดทะเลาะกัน พอตีสนุขจึงจอกเดินผ่านไปพบเข้า นางทั้งสองตัวจึงให้สนุขจิ้งจอกช่วยแบ่งปลาให้ สนุขจิ้งจอกจึงแบ่งปลาออกเป็น 3 ส่วน โดยท่อนหางเป็นของนางผู้หากินตามฝั่ง ท่อนหัวเป็นของนางผู้หากินทางน้ำลึก ส่วนท่อนกลางเป็นของสนุขจิ้งจอกผู้พิพากษาแล้วก็คาบปลาท่อนกลางเดินจากไป นางทั้งสองจึงพูดกันว่า ถ้าไม่ทะเลาะกัน ก็จะมีอาหารได้หลายวัน¹³¹ เพราะทะเลาะกัน ไม่เมตตากัน ไม่สามัคคีกัน จึงเสียส่วนที่ดีไป

¹²⁷ ขุ.ชา. (ไทย) 27/35/402., ขุ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) 6/35/166.

¹²⁸ ขุ.ชา. (ไทย) 27/37/402., ขุ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) 6/37/166.

¹²⁹ ขุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) 5/165-179/534-547.

¹³⁰ ขุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) 4/39-43/431-435.

¹³¹ ขุ.ชา.สตตก.อ. (ไทย) 5/29-38/141-147.

เรื่องอุกุกขาดก ปรากฏการทะเลาะวิวาทของกาและนกกเค้า เนื่องจากกาไม่พอใจที่จะให้นกเค้าเป็นราชาของนก กว่าหน้าของนกกเค้าขนาดยังไม่โกรธ ยังเห็นปานนี้ เมื่อโกรธ หน้าตาจะเป็นเช่นไร นกเค้าจึงโกรธมาก ได้บินไล่ก้านั้นไป¹³²

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า สาราณียธรรมทั้ง 6 ประการดังกล่าว ซึ่งพบในชาดกเรื่องชวนหังส-ขาดก เป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่น ให้เกิดขึ้นในสังคม อันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคง ความสมานฉันท์และความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายทั้งปวง ดังพระพุทธทวจนว่า “สุขา สงฆสส สามัคคี ความสามัคคีของหมู่คณะเป็นเหตุความสุขมาให้”¹³³

และ สาราณียธรรมนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน”¹³⁴ ดังพระพุทธทวจนว่า “วิวาทิ ภยโต ทิสวา สมคคา สขิลา โหธ เอสา พุทธานุสาสนี”¹³⁵ ท่านทั้งหลายจงเห็นความวิวาทโดยความเป็นภัย และความไม่วิวาทโดยความปลอดภัยแล้ว เป็นผู้พร้อมเพรียง มีความประนีประนอมกันเกิด¹³⁶ ซึ่งการทะเลาะวิวาท ดังปรากฏในชาดกเรื่องทัพอุปพขาดกและอุกุกขาดก นอกจากจะต้องพบกับความสูญเสียแล้วยังทำให้เกิดความพยายาทกันอีก สังคมก็ไม่สงบสุข

4.12 หลักขรวัสธรรม 4: กุลาวกขาดก นพปานขาดก สุปปรกขาดก มหาชนกขาดก วานรินทขาดก สุวรรณสามขาดก วิรุชขาดก จันทกุมารขาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องขรวัสธรรม 4 หมายถึง ธรรมสำหรับขรวัส ธรรมสำหรับการครองเรือน¹³⁷ ในอาฬวกสูตรว่า “บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธามีธรรม 4 ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม (ทมะ) ธิติ (ขันติ) จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก”¹³⁸

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ได้แก่

- 1) สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง
- 2) ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
- 3) ขันติ คือ ความอดทน ตั้งใจทำหน้าที่ด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว ไม่ท้อถอย
- 4) จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะให้การร่วมมือ ช่วยเหลือ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว¹³⁹

¹³² ขุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) 4/58-60/93-96.

¹³³ วิ.จ. (บาลี) 7/354/149., (ไทย) 7/354/217.

¹³⁴ ม.ม. (ไทย) 12/492/531-533.

¹³⁵ ขุ.จริยา. (บาลี) 33/122/628.

¹³⁶ ขุ.จริยา. (ไทย) 33/122/775.

¹³⁷ ส.ส. (ไทย) 15/246/354.

¹³⁸ ส.ส. (ไทย) 15/246/354., ขุ.อิติ. (ไทย) 25/190/545.

¹³⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 113.

เรื่องกุลาวกชาดก ปรากฏหลักขรรวาศธรรม 4 ของมขมาณพเป็นผู้ที่มีการครองเรือนอย่างเหมาะสม เขาได้บำเพ็ญวัตรบท 7 คือ 1) การบำรุงมารดา 2) การบำรุงบิดา 3) การกระทำความอ่อนน้อมถ่อมตนแก่คนผู้เป็นใหญ่ในตระกูล 4) การกล่าววาจาสัตย์ 5) วาจาไม่หยาบ 6) วาจาไม่ส่อเสียด และ 7) ไม่ตระหนี่ ตลอดชีวิต เขาเป็นตัวอย่างที่ดีจนมีเพื่อน ๆ ที่เอาเป็นแบบอย่างและได้ร่วมกันสร้างกุศล สร้างสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน รู้จักเสียสละความสุขส่วนตัว มีความอดทนตั้งใจจริงจังในการทำงานนั้น ดังปรากฏสิ่งที่พวกเขาทำ เช่น ศาลา ถนนหนทาง สะพาน สระน้ำ อุทยาน การปลูกต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมทั่วไป ใครผ่านไปมาก็ได้รับความสะดวกสบายจากสิ่งที่พวกเขาทำด้วยกำลังกายและความตั้งใจจริง ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งโดยส่วนตนและส่วนรวม เป็นประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมขมาณพสิ้นชีวิตไปก็ไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ในสวรรค์พร้อมทั้งเพื่อน ๆ 32 คนและแม่แต่ภรรยาทั้ง 3 ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์เช่นกัน¹⁴⁰

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักสัจจะในชาดกเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องนพปานชาดก สุปารกชาดก วานรินทชาดกหรือกุมภิลชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก และวิธูรชาดก เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า “**สัจจกิริยา**” แปลว่า การกระทำสัจจะ หมายถึง การอ้างพลังสัจจะหรือการอ้างเอาความจริงเป็นพลังบันดาล คือยกเอาคุณธรรมที่ตนได้ประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญมาหรือมีอยู่ตามความจริง หรือแม้แต่สภาพของตนเองที่เป็นอยู่จริงในเวลานั้น มาอ้างเป็นพลังอำนาจ สำหรับขจัดปัดเป่าภัยอันตรายที่ได้ประสบ เมื่อหมดทางแก้ไขอย่างอื่น ไม่ใช่การขอร้อง การวิงวอน การบนบาน การสาปแช่ง การสวดสาบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจดลบันดาลภายนอก แต่กลับเป็นการเสริมย้ำความมั่นใจในคุณธรรม และความเพียรพยายามของตน และทำให้มีกำลังใจเข้มแข็งเพิ่มขึ้น สัจจกิริยาพบได้บ่อยในชาดก เช่น ทำให้ต้นอ้อกลวง เพื่อช่วยฝูงลิงให้ดื่มน้ำได้ โดยปลอดภัย ให้เรือพ้นจากทะเลร้าย ให้พ้นจากการจองจำเพราะถูกใส่ความ ให้พ้นจากการถูกลงโทษให้ช่างเหยียบในกรณีถูกใส่ความว่าเป็นโจร ให้พ้นจากพิษร้าย¹⁴¹

เรื่องนพปานชาดก มีกรณีทำให้ต้นอ้อกลวง คือ เมื่อพวกวานรทั้งหลายจะกินน้ำในสระที่มีผีเสื้อน้ำคอยดักกินสัตว์ทุกตัวที่ลงไป พญาวานรโพธิสัตว์จึงว่า จะไม่ยอมกินและจะไม่ลงไปกินในสระด้วย แล้วให้วานรทั้งแปดหมื่นถือท่อนไม้้อดัวละท่อน ตีมน้ำในสระโบกขรณี เหมือนตีมน้ำด้วยกำนบ้ว พญาวานรกล่าวแล้วจึงให้น้ำท่อนไม้้อดมาท่อนหนึ่ง ระลึกถึงบารมีทั้งหลาย แล้วกระทำ “สัจจกิริยา” เอาปากเป่าไม้้อดได้เป็นโพรงตลอด ไม่เหลือปล้องอะไร ๆ ไว้ภายใน แล้วนำท่อนไม้้อดท่อนอื่นมาเป่าให้เป็นเช่นนี้ แล้วอธิษฐานต่ออีกว่า ไม้้อดแม่ทั้งหมดที่เกิดรอบสระโบกขรณีนี้ จงเป็นรูตลอดจากการอธิษฐาน ตั้งแต่นั้นมา ไม้้อดที่เกิดรอบสระโบกขรณีทุกต้นก็เกิดเป็นรูเดียวตลอด เหล่าวานรทั้งหมดก็ได้นั่งดื่มน้ำอยู่ที่ฝั่งโดยไม่ต้องลงไปกินในสระ รอดพ้นจากการถูกผีเสื้อน้ำจับกิน¹⁴²

หนังสือคู่มือธรรมศึกษาชั้นตรี กล่าวถึงสัจจะใน **อธิษฐานธรรม** คือ ธรรมที่ต้องพยายามให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่ภายในใจ มี 4 อย่างคือ

¹⁴⁰ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/31/289-298.

¹⁴¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า 281-282.

¹⁴² ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) 27/20/8-9., ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/20/252-255.

- 1) ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และโทษ
- 2) สัจจะ ความจริงใจ คือ ทำจริง ได้จริง สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี
- 3) จาคะ การเสียสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ
- 4) อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ¹⁴³

เรื่องสุปารกชาต มีกรณีที่ทำให้เรือพ้นจากทะเลร้าย คือ เมื่อเรือได้แล่นผิดทางไปพบทะเลลักษณะต่าง ๆ ทั้ง 6 ทะเล จนถึงทะเลชื่อพลวามุซี มีน้ำเดือดพล่านพุ่งขึ้น มีคลื่นซัดรุนแรงมาก มีเสียงน่ากลัวมาก น่าสยดสยอง ฟังคล้ายเสียงของอมนุษย์ เรือลำใดมาถึงท้องทะเลนี้ จะจมหรืออัปปาง ทุกคนพากันกลัวตาย ท่านสุปารกจะจึงทำสังจกิริยา โดยกล่าวว่า “ตั้งแต่ข้าพเจ้าระลึกถึงตนได้ ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสา ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกว่าจะแก่งเบียดเบียนสัตว์แม้สักตัวเดียวเลย ด้วยสังจวาจา นี้ ขอเรือจงกลับได้โดยสวัสดิ์”¹⁴⁴ เมื่อทำสังจกิริยาแล้ว ก็รดน้ำลงที่แอกเรือ เรือที่แล่นผิดทางมาตลอด 4 เดือน ก็กลับถึงท่าภรุักจจะ ในวันนั้นด้วยอานุภาพแห่งสังจจะ แล้วเรือยังแล่นเลยไปบนบกได้อีกประมาณ 8 อุสกะ¹⁴⁵

จากเนื้อหาของชาตกรเรื่องนี้ ได้พบความหมายของ “สังจจะ” 2 ประการ คือ สังจวาจา และสังจกิริยา

สังจวาจา หมายถึง การบอกความจริงหรือการยืนยันถึงความจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง¹⁴⁶

สังจกิริยา หมายถึง การอ้างความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นสักขีพยาน¹⁴⁷

นอกจากนั้น ชาตกรเรื่องนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ที่มีฆราวาสธรรม 4 ของท่านสุปารกจะอย่างครบถ้วน ทั้งสังจจะ ทำจริงพูดจริงตามที่กล่าวมาแล้ว ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ เมื่อรู้ว่าตนตบอดแล้วก็ไปทำงานกับหลวง โดยการปรับตัวฝึกใช้วิธีการลูบคลำสิ่งของจนรู้ว่าของสิ่งใดดีหรือไม่ มีชนิด คือ ความอดทน แม้ตบอดก็ยังไปทำงานได้ ทั้งรับราชการและยังสามารถกลับไปเป็นต้นหนเรือ เมื่อเจอทะเลต่าง ๆ ก็ไม่หวั่นไหวทอดยจนพาทุกคนกลับมาถึงบ้านได้โดยปลอดภัย พร้อมกับทรัพย์สินสมบัติที่ได้จากท้องทะเล และได้แบ่งปันทรัพย์สินสมบัติ นั้นให้แก่ทุก ๆ คน โดยไม่หวงแหน นับได้ว่าเป็นจาคะการเสียสละผลประโยชน์สุขส่วนตน ตั้งแต่ที่ได้ นำทุกคนออกสู่ทะเลทั้งที่ตนตบอด แต่เพื่อประโยชน์ของผู้อื่นท่านจึงได้ยอม ทั้งยังได้ให้ความรู้ คำแนะนำสั่งสอน ไม่ให้ทุกคนเกิดความโลภเมื่อเจอสมบัติต่าง ๆ กลางทะเล ให้นำมาแค่พอประมาณ ให้รู้จักเพียงพอ

เรื่องมหาชนกชาต มีกรณีที่ทำให้พ้นจากการจองจำเพราะถูกใส่ความ คือ เมื่อเจ้าอรินฐชนกได้ครองราชย์แทนพระราชบิดา เจ้าโปลชนกทรงเป็นอุปราช มีอำมาตย์คนหนึ่งทูลยุยงพระเจ้า

¹⁴³ สำนักเรียนวัดประยูรวงศาวาส, **คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรกระรัต, 2548), 30., และดูรายละเอียดใน พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.9), **อธิบายธรรมวิภาคปริเฉทที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 88-93.

¹⁴⁴ **ขุ.ชา.เอกาทสก.** (ไทย) 27/120/373., **ขุ.ชา.เอกาทสก.อ.** (ไทย) 6/120/74.

¹⁴⁵ **ขุ.ชา.เอกาทสก.อ.** (ไทย) 6/120/74.

¹⁴⁶ บุญย นิลเกษ,ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 9 ตอนการบำเพ็ญสังจวารมี)**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 11.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

อริราชชนกว่า เจ้าโปลชนกคิดขบถ จะปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดิน พระอริราชชนกทรงสดับคำบ่อย ๆ จึงทรงเชื่อตาม สั่งให้จงจำพระโปลชนกมหาอุปราช พระโปลชนกทรงตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ถ้าคิดก่อเวรต่อพระเชษฐา เครื่องจงจำจงอย่าหลุดจากมือและเท้า แม้ประตูก็จงอย่าเปิด ถ้ามิได้ก่อเวรต่อพระเชษฐา เครื่องจงจำจงหลุดจากมือและเท้า แม้ประตูก็จงเปิด เครื่องจงจำได้หักเป็นท่อน ๆ ประตูก็เปิดออกในทันใด พระโปลชนกสามารถเสด็จออกจากที่คุมขังได้ หลบหนีออกไปยังปัจฉิมคามแห่งหนึ่ง ต่อมาได้รวบรวมไพร่พลจนมีกำลังมากพอ ได้ยกทัพกลับไปทำสงครามกับพระเจ้าอริราชชนก แล้วยึดเมืองมิถิลาได้¹⁴⁸

เรื่องกุลลาวขาดก มีกรณีที่ทำให้พ้นจากการถูกลงโทษให้ช่างเหยียบ ในกรณีถูกใส่ความว่าเป็นโจร คือ เมื่อมขมาณพและเพื่อน ๆ ทั้ง 32 คน ถูกผู้ใหญ่บ้านใส่ความต่อพระเจ้าแผ่นดินว่าเป็นโจร เนื่องจากที่เขาได้ชักชวนทุกคนให้รักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ดื่มสุรา เป็นต้น ทำให้ผู้ใหญ่บ้านเสียผลประโยชน์ เช่นจากค่าสุรา พระเจ้าแผ่นดินจึงให้ไปนำมขมาณพและเพื่อน ๆ มาจงจำโดยไม่ได้ไต่สวน แล้วสั่งให้ช่างเหยียบ มขมาณพได้บอกเพื่อน ๆ ว่าให้ระลึกลึงศีล เจริญเมตตาแก่ทุกคน ทั้งผู้กระทำการส่อเสียด พระเจ้าแผ่นดิน ช่าง และร่างกายของตน ช่างก็ไม่เหยียบ ส่งเสียงร้องลั่นแล้วหนีไป พระเจ้าแผ่นดินจึงดำริว่ามีนต่ออะไรหรือไม่ มขมาณพรอบทูลว่า มนต์คือการรักษาศีล 5 เจริญเมตตา ให้ทาน ทำถนนหนทาง ขุดสระโบกขรณี สร้างศาลา เป็นเครื่องป้องกัน เป็นความเจริญของพวกตน¹⁴⁹

สัจจะปรากฏในสโมธานกถา สรุปการบำเพ็ญบารมี 30 กล่าวไว้ในภพที่เราเป็นสุขปรากฏบัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์ ยังเรือให้ข้ามสมุทรจนถึงฝั่งด้วยสัจจะและเป็นวานรข้ามกระแสน้ำคางคาได้ด้วยสัจจะ¹⁵⁰ แสดงถึงการบำเพ็ญสัจจะอุปบารมีด้วยการทำสัจจกิริยา

เรื่องวานรพิชิตชาติและเรื่องกุมภิลขาดก พญาวานรโพธิสัตว์ได้อาตวรอดจากจระเข้ ที่ต้องการหัวใจลิงไปให้ภรรยาที่กำลังแพ้ท้อง ด้วยปัญญาและสัจจวาจา จนแม้แต่จระเข้เองก็ยังต้องกล่าวสรรเสริญพญาวานรว่า “พญาวานร ผู้ใดมีธรรม 4 ประการนี้ คือ (1) สัจจะ (2) ธรรมะ (ทมะ) (3) ธิติ (ขันติ) (4) จาคะ เช่นกับท่าน ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นได้”¹⁵¹ ในกปิลราชจริยา ว่าด้วยจริยาของพญาวานร¹⁵² กล่าวว่า ในกาลที่เป็นพญาวานร อยู่ ณ ซอกภูเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำ ถูกจระเข้ขวางทางไปไหนไม่ได้ ไม่สามารถกระโดดกลับไปฝั่งตรงข้ามได้ เมื่อจระเข้พูดว่า “มาเถิด” พญาวานรก็พูดกับจระเข้ขึ้นว่า “แม้เราก็จะไป” แล้วกระโดดลงเหยียบศีรษะจระเข้ขึ้นแล้วไปยืนอยู่ที่ฝั่งนั้น พญาวานรได้ทำตามคำของจระเข้ที่กล่าวหลอกลวงนั้น นี่เป็นสัจจบารมีของพญาวานร

เรื่องสุวรรณสามขาดก การยกสัจจะขึ้นมาช่วยให้สุวรรณสามกุมารพ้นของบิดามารดา และเทพธิดานั้น อ้างมาจากเรื่องจริงที่คนตายนั้นมีอยู่ในตัวที่ตนมองเห็นและผลบุญที่สุวรรณสามกุมารได้กระทำต่อตน นอกจากนี้ ยังได้อ้างเอาความเป็นจริงในธรรมชาติ เช่น ความหอมของต้นไม้มาช่วยดลให้สุวรรณสามกุมารพ้นขึ้นมาได้สำเร็จ ฉะนั้น สัจจะ จึงเป็นความจริงที่มีอยู่ในตัวบุคคลนั้นจริง

¹⁴⁸ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/122/59.

¹⁴⁹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/31/289-298.

¹⁵⁰ ขุ.จริยา. (ไทย) 33/122/776.

¹⁵¹ ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) 27/147/104., ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) 27/57/24.

¹⁵² ขุ.จริยา. (ไทย) 33/67-70/766-767.

ๆ ซึ่งความจริงนี้อาจเป็นเรื่องที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ ขอให้เรื่องที่กำลังอ้างนั้นเป็นความจริง อำนาจของสังฆวาจา ย่อมทำให้เจ้าของสังฆจะรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้และยังสามารถช่วยให้คนอื่นที่ตนรักรอดพ้นจากความตายได้

เรื่องวิรุทธชาดก การรักษาคำสัตย์ของพระโพธิสัตว์ที่ได้ใช้ภูมิปัญญาถือสังฆจะด้วยความฉลาดซึ่งได้เรียนรู้จากบัณฑิตผู้ใหญ่ และประสบการณ์ในพระราชสำนักที่ต้องแก้ไขปัญหายอยู่เป็นประจำ มีวิธีปฏิบัติ 3 ประการ คือ 1) ฉลาดคร่ำครึสังฆจะแบบกล้าหาญ 2) ฉลาดรักษาสังฆจะช่วยคนอื่น 3) ฉลาดใช้โอกาสจากสังฆจะ วิธีปฏิบัตินี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาถือสังฆจะด้วยความฉลาด ซึ่งทำให้พระวิรุทธบัณฑิตโพธิสัตว์บำเพ็ญสังฆจวารมีได้สำเร็จ

มีคำอธิบายเพิ่มเติมของคุณธรรม 4 ประการ ที่ปรากฏนั้น ขอกล่าวถึงเฉพาะสังฆจะ พญาวานรได้กล่าวคำสัตย์ เมื่อพูดว่าจะไปสู่สำนักจะระเข้ก็ไปจริง มีได้กล่าวมุสาวาท เรียกได้ว่า พญาวานรเป็นผู้มีวาจาสัตย์¹⁵³

ดร.บุญย์ นิลเกษ ได้กล่าวถึงคุณค่าแห่งสังฆจะ¹⁵⁴ ว่าสังฆจะเป็นสิ่งที่ให้คุณค่าแก่ชีวิตของผู้ที่ประพฤติ เป็นสิ่งอมตะแม้จะกล่าวก็ครั้ง ๆ ก็ยังเป็นอยู่เช่นเดิม เพราะเป็นความจริงตามนั้น และผู้ที่มีสังฆจะเป็นธรรมประจำใจแล้ว ย่อมได้รับการยอมรับนับถือจากผู้อื่น และสามารถช่วยให้รอดพ้นจากภัยอันตราย ดังที่ปรากฏในชาดกตามที่ได้ยกมา พระพุทธศาสนาได้เน้นหนักให้เห็นคุณค่าของสังฆจะ นับได้ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะโดยส่วนตัวหรือสังคมส่วนรวม

เรื่องจันทกุมารชาดก ขันติคืออดทนทั้งภายในและภายนอก ภายใน หมายถึง ภายในใจ ภายนอก หมายถึง ภายและวาจา วิธีปฏิบัติดังกล่าวปรากฏในเนื้อหาเกี่ยวกับพระจันทกุมารโพธิสัตว์ ถูกพระราชบิดาสั่งประหารชีวิตเพื่อบูชายัญ พระโพธิสัตว์มีจิตใจเด็ดเดี่ยวมั่นคง สามารถข่มความโกรธได้ทั้ง 3 ทาง คือ ข่มความโกรธทางใจ ทางวาจา ทางกาย ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงตั้งจิต ภายวาจา ให้อยู่ในคุณธรรม คือ ความเมตตา มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม เมตตาโมกกรรม พระองค์ทรงประสบผลสำเร็จในการบำเพ็ญขันติบารมี ไม่มีความโกรธต่อศัตรู แสดงให้เห็นถึงขันติ คือ ความอดทนจนสามารถข่มกิเลสได้ อย่างมั่นคงทั้งภายในและภายนอก ในขณะที่เดียวกันก็พอกพูนคุณธรรม คือ เมตตาให้ตั้งมั่น จนกิเลสเข้าไปใกล้ทั้งภายในและภายนอกไม่ได้

สรุปว่าในหลักฆราวาสธรรม 4 ซึ่งเป็นธรรมสำหรับการครองเรือน ได้แก่ สังฆจะ ทมะ ขันติ จาคะ พบในชาดกหลายเรื่อง เช่น เรื่องนพพานชาดก กุลาวกชาดก สุปปรกชาดก วานรินทชาดก สุวรรณสามชาดก วิรุทธชาดก และจันทกุมารชาดก เป็นต้น จะเห็นได้ว่า หลักฆราวาสธรรม 4 นี้มีความจำเป็นและสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นสามารถรอดพ้นจากอันตราย ประสบกับความสุขและความสำเร็จในชีวิต

¹⁵³ ชาดก, หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรื่อง นิบาตชาดก เล่ม 1, หน้า 187.

¹⁵⁴ บุญย์ นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 9 ตอนการบำเพ็ญสังฆจวารมี), หน้า

4.13 หลักพรหมวิหารธรรม: เทวธัมมชาดก กุลาวกชาดก กากชาดก ลุกุกชาดก สมุททาวณิขชชาดก ปันชกรชาดก มโหสชชาดก สุกุรชชาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องพรหมวิหารธรรม (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม)¹⁵⁵ หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ¹⁵⁶ ประกอบด้วย

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ทุกชีวิต

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของผู้อื่น

มุทิตา คือ พลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จ ความก้าวหน้า ความเจริญรุ่งเรือง พร้อมทั้งจะให้การสนับสนุนเสมอ

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริง วางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงไม่หวั่นไหว เทียงตรง ไม่เอนเอียงด้วยรักหรือชัง มองเห็นการที่บุคคลจะได้ผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม¹⁵⁷

บุคคลผู้มีพรหมวิหารธรรม จะช่วยเหลือผู้อื่นทั้งมนุษย์และสัตว์ด้วยความเมตตา กรุณา และยังประกอบด้วยอุเบกขา บางทีก็แปลพรหมวิหารว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมที่ทำให้เป็นพรหม พรหมวิหาร 4 เรียกอีกอย่างว่า อัปมัถญา 4 เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่มีจำกัดขอบเขต¹⁵⁸

คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ได้กล่าวถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร 4 ว่า เมตตาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดพยาบาท กรุณาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดวิหิงสา มุทิตาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดอวด อุเบกขาเจโตวิมุตติเป็นธาตุที่สลัดราคะ¹⁵⁹ และในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ในปริเฉทที่ 9 พรหมวิหารนิเทศว่า มีประโยชน์คือ ความสุขอันเกิดจากปัญญาที่เห็นแจ้งชัดอันเป็นภายในและสมบัติที่บุคคลพึงได้ในภพที่ไปบังเกิด แล้วยังมีประโยชน์ในแต่ละส่วนทั้ง 4 ส่วนของพรหมวิหาร คือ เมตตาทำให้ปราบพยาบาทได้ กรุณาทำให้ปราบวิหิงสา (การเบียดเบียน) ได้ มุทิตาทำให้ปราบอวด (การไม่ยินดี) ได้ อุเบกขาทำให้ปราบราคะ (ความกำหนัด) ได้¹⁶⁰

¹⁵⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/305/275.

¹⁵⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า 124.

¹⁵⁷ พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *คู่มือมนุษย์และธรรมบุญชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิชนบุคส์ , 2549), หน้า 20.

¹⁵⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า 124-125.

¹⁵⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/326/325.

¹⁶⁰ พระพุทธโฆสเถระ, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, พิมพ์ครั้งที่ 6, (ไทเป (ไต้หวัน): The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 2548), หน้า 569.

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวอานิสงส์ของพรหมวิหารธรรมว่า อานิสงส์ของกรุณา¹⁶¹ อานิสงส์มูทิตา¹⁶² และอานิสงส์อุเบกขาเป็นเช่นเดียวกับอานิสงส์ของเมตตาทุกประการ¹⁶³ คือ

มีอานิสงส์ 11 ประการ ได้แก่ 1) หลับเป็นสุข 2) ตื่นเป็นสุข 3) ไม่ฝันร้าย 4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย 5) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย 6) เทวดาทั้งหลายรักษา 7) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา กล้ำกรายไม่ได้ 8) จิตตั้งมั่นได้เร็ว 9) สีหน้าสดใส 10) ไม่หลงลืมสติตาย และ 11) เมื่อยังไม่รู้แจ้งแห่งตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก¹⁶⁴

เรื่องเทวธัมมชาตก ปรากฏความมีเมตตา กรุณาของพระมหีสสาสกุमारเมื่อยักษ์ได้นำ พระอนุชาทั้งสองคนมาคืนให้แล้ว ได้ตรัสสอนยักษ์นั้นด้วยความเมตตากรุณาว่า เกิดเป็นยักษ์กินเนื้อ และเลือดของคนอื่นเป็นอาหารก็เพราะบาปกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน แล้วยังกระทำบาปนั้นอีก จะทำให้เกิดในนรกได้ จงเลิกทำบาปแล้วบำเพ็ญกุศล เมื่อกลับเมืองพาราณสีจึงพากย์ไปด้วย ประทาน ตำแหน่งอุปราชแก่พระจันทกุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร ให้ทำที่อยู่ที่อันน่ารื่นรมย์ให้แก่ยักษ์ ทำนุบำรุงให้ได้รับพลีสักการะได้บูชาอันเลิศ ดอกไม้อันเลิศ ของหอมอันเลิศ ผลไม้ อันเลิศ และภัตอันเลิศ¹⁶⁵ ด้วยพระเมตตาของพระมหีสสาสกุमार

เรื่องกุลาวกชาตก ปรากฏหลักพรหมวิหารธรรมของมฆมาณพ เมื่อมฆมาณพพร้อม เพื่อน ๆ ทั้ง 32 คนได้ถูกผู้ใหญ่บ้านใส่ความเป็นโจร พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้นำช่างมาเหยียบ มฆ มาณพได้สอนเพื่อน ๆ ว่าให้ระลึกถึงศีล เจริญเมตตาในพระเจ้าแผ่นดิน ในคนผู้กระทำการส่อเสียด ใน ช่าง และในร่างกายของตน ทุกคนได้กระทำตาม ความจะใสช่างเท่าใดช่างก็ไม่เข้าใกล้ไม่เหยียบ ส่ง เสียงร้องแล้วหนีไป แม้นำช่างเชือกอื่นมาอีกก็เป็นเช่นเดียวกัน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินอยากรู้ว่ามีมนต์ อะไรดี มฆมาณพจึงกราบทูลว่า มนต์คือการรักษาศีล 5 การเจริญเมตตา ให้ทาน สร้าง สาธารณประโยชน์ พระเจ้าแผ่นดินจึงพระราชทานอิสรและทรัพย์ให้¹⁶⁶

เรื่องกาชาตก ปรากฏความมีเมตตากรุณาของเทวดาประจำสมุทร ที่เห็นพวกกาพากัน ช่วยกันวิดน้ำทะเล จนเหน็ดเหนื่อยแทบตาย ถึงจะวิดจนตายก็ไม่มีความสำเร็จได้ ถ้าไม่ช่วยพวกมัน ปล่อยให้ทำต่อไปคงตายเปล่า เทวดาประจำสมุทรจึงแสดงรูปให้น้ำสะพรั่งกล้ว เพื่อไล่ฝูงกาพวกนี้ให้ หนีไป¹⁶⁷

เรื่องลฎกิกชาตก ปรากฏความเมตตาของพญาช่างโพธิสัตว์ เมื่อถูกนางนงไสร้องขอชีวิต ของลูก ๆ นางขอไม่ให้พญาช่างเดินมาทางที่รังของนางอยู่ พญาช่างได้ยอมตามที่นางขอ และได้ยื่น

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน, 550.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน, 558.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน, 566.

¹⁶⁴ อจ.เอกาทศก. (ไทย) 24/15/425-426., ขุ.ป. (ไทย) 31/22/460-461., ขุ.ป. (ไทย) 31/22/508-509.

¹⁶⁵ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/6/194-204.

¹⁶⁶ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/31/289-298.

¹⁶⁷ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/146/348-350.

คร่อมรังนกไว้ด้วย เพื่อกันไม่ให้ช้างบริวารเดินผ่านมาเหยียบเอา แล้วกล่าวเตือนนางนงกัสน์ว่ายังมีช้างดุร้ายอีกเชือกหนึ่งต้องอ่อนนวยอาเอง¹⁶⁸

เรื่องสมุททวารณิชาตก เมื่อเทวดาจะบันดาลให้น้ำท่วมเกาะ ปรากฏความเมตตาของเทพบุตรองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ทรงธรรม มีใจเมตตาสงสารพวกคนทั้งหลาย ไม่อยากเห็นความพินาศของพวกเขา จึงมายืนอยู่บนอากาศทางทิศเหนือ บอกช่างไม้ว่า พวกเทวดาพากันโกรธแล้ว อย่ายู่ ณ ที่นี้เลย อีกครั้งเดือน พวกเทวดาจักให้น้ำทะเลท่วมเกาะ ช่างพวกท่านเสียทั้งหมด จงพากันออกจากเกาะนี้หนีไปเสีย แล้วเตือนอีกว่าในวันพระจันทร์เพ็ญ ทะเลจักมีคลื่นจัด จะท่วมเกาะใหญ่นี้ให้จมลง คลื่นทะเลอย่าฆ่าท่านทั้งหลายเสียเลย ให้พากันไปหาที่พึ่งอาศัยที่อื่นเถิด¹⁶⁹ ช่างไม้พวกที่เชื่อจึงได้เตรียมเรือไว้ทำให้รอดพ้นความตายได้ เพราะความเมตตากรุณาของเทพบุตรองค์นี้ ที่มาช่วยเตือนภัย

เรื่องปณชกรนาคราชชาตก ปรากฏความมีเมตตาของพญานาค เมื่อจับปณชกรนาคราชได้แล้ว พญานาคได้อ่อนนวยอาเรื่องชีวิตต่อพญานาค พญานาคมีเมตตาได้กล่าวสอนว่าไม่ควรบอกความลับแก่ผู้อื่น ให้เตือนตัวเอง ไม่ควรเตือนผู้อื่นเสียที่หลอกถามความลับของตนได้ แล้วก็ปล่อยพญานาคไปโดยไม่ทำอันตรายใด ๆ¹⁷⁰

เรื่องมโหสถชาตก ปรากฏความมีเมตตากรุณาของมโหสถบัณฑิต ที่มีต่ออาจารย์ทั้ง 4 แม้ว่าจะถูกอาจารย์ทั้ง 4 ใส่ความว่าคิดกบฏต่อพระเจ้าวิเทหะ เมื่อได้รับความลับที่สำคัญของอาจารย์ทั้ง 4 และทูลแจ้งต่อพระเจ้าวิเทหะ แล้วทรงให้เนรเทศและประหารชีวิตอาจารย์ ทั้ง 4 แต่มโหสถก็มีเมตตาทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ และขอให้ทรงยกย่องอยู่ในตำแหน่งเดิม ด้วยความมีเมตตาของมโหสถนี้ นักปราชญ์ทั้ง 4 ก็หมดพยศ ไม่คิดร้ายต่อมโหสถอีกเลย¹⁷¹

เรื่องสุกรชาตก ปรากฏการมีอุเบกขาของพญาราชสีห์ ที่สามารถวางใจเฉยได้เมื่อถูกสุกร ซึ่งเป็นสัตว์ต่ำชั้นกว่าตนทำสู้อยู่ โดยใช้ถ้อยคำที่ยั่วทั้งหมิ่นประมาทตนว่ากลัว ไม่กล้าสู้ว่า “นี่สหายเราก็มี 4 เท้า ถึงท่านก็มี 4 เท้า จงกลับมาก่อนสหาย ท่านกลัวหรือ จึงได้หนีไป”¹⁷² และเมื่อถึงวันนัดสู้สุกรได้ทำอุบายไปคลุกตัวให้เหม็นเน่าด้วยคูล พญาราชสีห์ก็ไม่คิดจะทำอะไรสุกรเพราะรังเกียจความสกปรกเหม็นเน่าของมัน กล่าวหาว่า ถ้าสุกรต้องการจะสู้กับตน ตนขอยกชัยชนะให้สุกร พญาราชสีห์กล่าวยอมแพ้แล้วกลับไป¹⁷³ สุกรลำพองใจว่าตนชนะ แต่สุกรตัวอื่นพากันหวาดกลัวว่าสักวันจะต้องถูกพญาราชสีห์จับกินแน่นอน จึงพากันรีบหนีไป

หนังสือวรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี ได้กล่าวถึงความมีอุเบกขาของพญาราชสีห์ เมื่อมีหมูवादตีตัวหนึ่ง ไปทำรบกับพญาราชสีห์ ครั้นถึงวันนัด หมูตัวนั้นก็ไปเกลือกตัวกับสิ่งโสโครกจนเหม็นไปทั้งตัว พญาราชสีห์วางเฉย ไม่ยอมลดตัวไปต่อสู้กับหมูซึ่งเป็นสัตว์ชั้นต่ำ หมูจึงแพ้อย่างเดียว¹⁷⁴

¹⁶⁸ ชุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) 4/39-43/431-435.

¹⁶⁹ ชุ.ชา.ทวาทสก.อ. (ไทย) 6/25-36/92-102.

¹⁷⁰ ชุ.ชา.ตีสตี.อ. (ไทย) 7/272-276/315.

¹⁷¹ ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/590-783/244-488.

¹⁷² ชุ.ชา.ทุก. (ไทย) 27/5/63.

¹⁷³ ชุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/6/13.

¹⁷⁴ พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาสน์, 2528), หน้า 43.

สรุปว่าหลักพรหมวิหารธรรม ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พบในชาดกเรื่อง เทวธัมมชาดก กุลาวกชาดก กากชาดก ลมุกกชาดก สมุททวาณิซชชาดก ปันทรกชาดก มโหสถชาดก และ สุภชาดก เป็นต้น ผู้ที่มีพรหมวิหารธรรมย่อมได้รับอานิสงส์ 11 ประการ อาทียู่อย่างมีความสุข เป็นที่รักของมนุษย์และอมมนุษย์ เทวดารักษา เป็นต้น และพรหมวิหารธรรมสามารถช่วยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายได้

4.14 หลักทศพิธราชธรรม: ขวนหังสชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก เวสสันดรชาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครอง 10 ประการ ดังพระบาลีว่า ทาน สีล ปริจาคะ อาชว มททว ตป อุกโธ อวิหีสถจ ขนตถจ อวิโรธน.¹⁷⁵ ประกอบด้วย 1) ทาน 2) ศีล 3) การบริจาค 4) ความซื่อตรง 5) ความอ่อนโยน 6) ความเพียร 7) ความไม่โกรธ 8) ความไม่เบียดเบียน 9) ความอดทน และ 10) ความไม่เคลาดธรรม¹⁷⁶

เรื่องขวนหังสชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรม โดยพญาหงส์เป็นผู้กล่าวถวายโอวาท พระเจ้าพรหมทัต ก่อนที่จะบินกลับไปยังเขาจิตตภูฏา ให้ทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทรงทำบุญมีการให้ทาน มิได้ละเมิดทศพิธราชธรรม ดำรงราชย์โดยธรรม¹⁷⁷ แล้วจะได้ทรงพบกันอีก แสดงให้เห็นว่า พญาหงส์จะต้องรู้จักทศพิธราชธรรมเป็นอย่างดี จึงได้นำมาถวายต่อพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงครองราชย์ด้วยหลักทศพิธราชธรรมด้วย

เรื่องมหาชนชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรมของพระมหาชนก เมื่อได้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้วทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม ทรงบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสร้างโรงพยาบาลใหญ่ 6 ทิศในเมืองมิถิลยา ทรงบริจาคมหาทานเป็นประจำ เมืองมิถิลยาจึงมีแต่ความผาสุกสมบูรณ์ เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม¹⁷⁸

เรื่องสุวรรณสามชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรมอันเป็นถ้อยคำที่สุวรรณสามกุมารได้ถวายโอวาทแก่พระเจ้าปิลยักข์แล้ว เน้นไปในด้านของการปฏิบัติตนต่อบุคคลและสรรพสัตว์ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า ข้าแต่ขัตติยมหาราช ขอพระองค์ทรงประพฤติธรรมในพระชนกพระชนนี ในพระโอรสและพระมเหสี ในมิตรและอมาตย์ ในพาทนะและพลนิกาย ในชาวบ้านและชวานิคม ในชาวแวนแคว้นและชาวชนบท ในสมณะและพราหมณ์ ในฝูงมฤคและฝูงปักษีเถิด ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์อย่าทรงประมาทธรรมเลย¹⁷⁹

เรื่องเนมิราชชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรม โดยพระเจ้าเนมิราชครองราชสมบัติโปรดให้สร้างโรงพยาบาลริมประตูเมือง 4 แห่ง โรงทานกลางพระนคร 1 แห่ง ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม

¹⁷⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 28/176/72.

¹⁷⁶ ขุ.ชา. (ไทย) 28/176/112.

¹⁷⁷ ขุ.ชา.ตรส.อ. (ไทย) 6/39/168.

¹⁷⁸ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/138/78-79.

¹⁷⁹ ขุ.ชา. (บาลี) 28/411-420/164-165., (ไทย) 28/411-420/244-245.

ปรากฏว่าประชาชนทั้งหลายล้วนแต่เป็นผู้มีศีลมีสัจย์ ไม่มีการเบียดเบียนทำบาปหยาบช้า บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข ผู้คนพากันสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชอยู่ทั่วไป

เรื่องเวสสันดรชาดก ปรากฏหลักทศพิธราชธรรม โดยพระเวสสันดรในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ทรงบำเพ็ญบารมีตามอุดมคติชีวิตแบบพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย โดยทั่วไปแล้ว จะเข้าใจกันว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญเฉพาะทานบารมีเท่านั้น แต่ความเป็นจริงแล้วได้ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 ประการในพระชาตินี้ แต่บารมีที่เด่นชัดที่สุดที่พระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญคือ “ทานบารมี”

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นธรรมของนักปกครอง พบในชาดกเรื่องชวนหังสชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก และเวสสันดรชาดก เป็นต้น ทำให้บ้านเมืองมีแต่ความสงบสุข ไม่เดือดร้อนวุ่นวายประชาชนจึงอยู่กันอย่างมีความสุข

4.15 อบายมุข 6: สมุททวาณิชาดก ทริวาหนชาดก

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอบายมุข¹⁸⁰ ในสังคาลสูตร ว่า

- 1) การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย
- 2) ชอบเที่ยวกลางคืน
- 3) ชอบเที่ยวดูการละเล่น
- 4) ติดการพนัน
- 5) คบคนชั่วเป็นมิตร
- 6) ความเกียจคร้านการงาน¹⁸¹

โทษของอบายมุข 6 คือ

- 1) การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย มีโทษ คือ เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เกิดโรค เสื่อมเสียเกียรติยศชื่อเสียง ไม่รู้จักอาย ทอนกำลังสติปัญญา
  - 2) ชอบเที่ยวกลางคืน มีโทษ คือ ชื่อว่าไม่รักษาตัว ชื่อว่าไม่รักบุตร ภรรยา (สามี) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงของคนอื่น มักถูกใส่ความ มักได้รับความลำบากเดือดร้อน
  - 3) ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษ คือ เสียเวลา เสียทรัพย์สิ้น เสียการเสวยงาน เสียชื่อเสียง
  - 4) ติดการพนัน มีโทษ คือ เมื่อชนะยอมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อมเสียตายทรัพย์ ทำให้เสียทรัพย์ ขาดความน่าเชื่อถือ ถูกดูหมิ่นจากสังคม ไม่มีใครอยากได้เป็นคู่
  - 5) คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษ คือ ทำให้จากกลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ได้แก่ นักการพนัน นักเลงหญิง นักเลงเหล้า นักหลอกหลวง นักเลงหัวไม้
  - 6) ความเกียจคร้านการงาน มีโทษ คือ ทำให้ไม่ยอมทำงาน ชีวิตก็ไม่เจริญก้าวหน้า โภคทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิด โภคทรัพย์ที่มีอยู่ก็มีแต่จะหมดไป
- ถ้าผู้ใดมีคุณสมบัติในอบายมุขทั้ง 6 ดังกล่าวมานี้อย่างถาวรไม่ขึ้น เขาก็จะพบแต่ความพินาศฉิบหาย

¹⁸⁰ ที.ปา. (ไทย) 11/247-253/202-205.

¹⁸¹ ที.ปา. (ไทย) 11/242-274/199-218.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมายว่า อบายมุข หมายถึง ช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อย่อยับแห่งโลกทรัพย์¹⁸²

เรื่องสมุททวาณิชชาต ปราภฏหลักธรรมอบายมุข คือเมื่อหัวหน้าพวกช่างไม้ 500 ตระกูล ได้ชักชวนพรรคพวกทำเมรียด้วยน้ำอ้อยดื่มกัน พวกนี้ร้องรำเล่นด้วยความเมามาย ถ้ายอจจระและปัสสาวะไว้แล้วไม่กลบ ทำให้เกาะสกปรก เทวดาจึงโกรธว่า คนพวกนี้ทำให้สกปรก จะบันดาลให้น้ำทะเลท่วมเกาะเพื่อชะล้างเกาะให้สะอาด แม้จะมีเทวดามาเตือนก็ไม่ฟังเพราะมัวแต่มัวสุเมามาย สนุกสนานสำราญเปลิดเปลินจนลืมตัว ไม่คิดเตรียมการใด ๆ เกิดความเกียจคร้าน ต่างกับพวกช่างไม้อีกพวกที่มีความขยัน เชื้อฟัง ไม่มัวเมาหลุ่มหลงกับสิ่งเสพติด มีผู้นำที่ดีชักนำพรรคพวกให้เตรียมพร้อมไว้ด้วยการทำเรือเตรียมไว้ เมื่อน้ำทะเลท่วมเกาะจริง ๆ พวกที่เตรียมเรือไว้จึงรอดตาย แต่อีกพวกที่ไม่คิดทำการใด ๆ ไว้ก็พินาศย่อยยับถึงแก่ความตายทั้งหมด¹⁸³ เพราะคบเพื่อนชั่วพาเสียหาย หลงอยู่ในทางแห่งอบายมุข

เรื่องทิวาหนชาต ปราภฏหลักธรรมอบายมุข ในหัวข้อคบคนชั่วเป็นมิตร เมื่อมะม่วงมีรสขมคล้ายกับสะเดาและเถาบอระเพ็ดที่ปลูกล้อมรอบ¹⁸⁴ ต้นมะม่วงกับสะเดามีในมวงคลข้อที่ 1 คือการไม่คบคนพาลว่า การคบคนพาล พลอยทำให้พฤติกรรมของผู้ที่คบหาเป็นคนพาลไปด้วย เพราะนิสัยไม่ดีนั้นจะค่อย ๆ ซึมซับในจิตใจของผู้คบหา อย่าวว่าแต่คนเลย แม้ต้นไม้ สัตว์ ก็เป็นไปด้วย ดังเรื่องนี้ ขนาดต้นไม้ที่อยู่ใกล้กับต้นไม้ที่มีรสขม ยังกลายสภาพเป็นต้นไม้ที่ให้ผลขมได้ จึงเตือนว่าให้ห่างไกลคนชั่วไว้นั้นแหละดี ดังพระบาลีว่า ยาทิสฺส กุรุเต มิตฺตํ ส เว ตาทิสฺสโก โหติ¹⁸⁵ คบคนเช่นใดเป็นเพื่อน ย่อมเป็นคนเช่นนั้น¹⁸⁶

4.16 อริยทรัพย์ 7: กุลาวกชาตก โลสกชาตก มิตตวินทุกชาตก สุปปารกชาตก กิงฉันทชาตก กุณาลชาตก มหาชนกชาตก เทวธัมมชาตก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอริยทรัพย์ 7 หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ¹⁸⁷ ในทศสูตรสูตรว่า “ธรรม 7 ประการที่มีอุปการะมาก คือ อริยทรัพย์ 7”¹⁸⁸ และในสังฆิตตธนสูตรว่า ทรัพย์ 7 ประการ คือ

1) สัทธานะ	ทรัพย์คือศรัทธา
2) สีลธนะ	ทรัพย์คือศีล
3) หิริธนะ	ทรัพย์คือหิริ
4) โอตตปฺปนธนะ	ทรัพย์คือโอตตปฺปะ
5) สุตธนะ	ทรัพย์คือสุตะ

¹⁸² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 150.

¹⁸³ ขุ.ชา.ทวาทสก.อ. (ไทย) 6/33/101.

¹⁸⁴ ขุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) 3/71/123.

¹⁸⁵ ขุ.อิตติ. (บาลี) 25/76/291.

¹⁸⁶ ขุ.อิตติ. (ไทย) 25/76/436.

¹⁸⁷ พระเทพวิสุทธานุญญาน (อุบล นนทโก ป.ธ.9), อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 5, หน้า 189-192.

¹⁸⁸ ที.ปา. (ไทย) 11/357/397.

6) จาคณะ ทรัพย์คือจาคะ

7) ปัญญาณะ ทรัพย์คือปัญญา

ผู้ใดมีทรัพย์ 7 ประการนี้ บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า ‘เป็นคนไม่ขัดสน’ ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า¹⁸⁹

อริยทรัพย์ 7 เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้ใจให้ไม่อ้างว้างยากจน และเป็นทุนสร้างทรัพย์ภายนอกได้ด้วย ธรรมทั้ง 7 อย่างนี้ ท่านเรียกว่าเป็น พหุการธรรม หรือ ธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่าง ๆ ทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวาง เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุข และบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก¹⁹⁰

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลบางคนที่ “ผู้ไม่มีศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะและปัญญาในกุศลธรรม บุคคลนี้ เรียกว่า เป็นคนจนเชิงใจยากไร้ในอริยวินัย และบุคคลนั้นย่อมประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต เปรียบเป็นการกู้หนี้”¹⁹¹

ทรัพย์ทั้ง 7 ประการนี้ เป็นทรัพย์ภายในดีกว่าทรัพย์ภายนอก ดังนี้คือ ทำให้ปลื้มใจ ใช้จ่ายอย่างไม่รู้จักหมดสิ้น โจรปล้นหรือลักขโมยไปไม่ได้ สามารถตามติดไปได้ทุกแห่ง ช่วยในการดำรงชีวิต เป็นธรรมที่สนับสนุนการทำความดีทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะการพึ่งตนเอง¹⁹²

ในอริยทรัพย์นี้ ศิลที่เป็นอริยทรัพย์ มีทั้งศีล 5 และศีลอุโบสถ ปรากฏในชาดกหลายเรื่อง เช่น เรื่องกุลาวกชาดก โลสกชาดก มิตตวินทกชาดก สุปปารกชาดก กิงฉันทชาดก ภูณาลชาดก และมหาชนกชาดก เป็นต้น

เรื่องกุลาวกชาดก ปรากฏการรักษาศีลของมฆมานพพร้อมเพื่อน ๆ และภรรยาเป็นผู้มีศีล บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ จนได้ไปเกิดในสวรรค์ทุกคน ยกเว้นนางสุชาดาที่เป็นภรรยาคนที่ 4 ของมฆมานพ ไม่ได้ทำกุศลกรรมจึงไปเกิดเป็นนางนงกยงอยู่ที่ชอกเขาในป่าแห่งหนึ่ง พระอินทร์จึงเสด็จไปพานางมายังเทวโลก ทรงแสดงเทพนครอันน่ารื่นรมย์ แล้วให้นางตั้งอยู่ในศีล 5 แล้วนำไปปล่อยคืนที่เดิม พระอินทร์ทรงทดสอบว่านางนงกยงจะรักษาศีลหรือไม่ จึงเสด็จไปแปลงรูปเป็นปลานอนหงายอยู่ นางนงกยงคิดว่าปลาตายจึงคาบ ปลากระดิกหาง นางนงกยงจึงปล่อยปลานั้นเพราะทำให้รู้ว่ายังมีชีวิตอยู่ พระอินทร์รู้ว่านางรักษาศีลได้ นางได้รักษาศีลตลอดชั่วอายุจนจุติจากอัฐภาพนั้นมาเป็นธิดาช่างหม้อ พระอินทร์ทรงทดสอบอีก โดยบรรทุกฟักทองค้ำมาเต็มรถ แปลงกายเป็นคนแก่ ป่าวประกาศว่า ให้ผู้ที่รักษาศีลมารับเอาฟักเหลืองไป ไม่ต้องซื้อ ไม่มีใครรู้จักศีล นางสุชาดาจึงไปขอฟักเหลืองนั้น บอกว่าตนรักษาศีล พระอินทร์จึงทรงให้แล้วจากไป นางสุชาดารักษาศีลจนตลอดชั่วอายุจุติจากอัฐภาพนั้นไปเกิดเป็นธิดาของจอมอสูรนามว่าเวปจิตติ มีรูปร่างงดงามด้วยอานิสงส์แห่งศีลทั่ว เวปจิตติให้ธิดาเลือกสามีตามความชอบใจของตน พระอินทร์ทรงแปลงกายเป็นอสูรแก่ นาง

¹⁸⁹ อ.ส.ต.ต.ก. (ไทย) 23/5/8.

¹⁹⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 214.

¹⁹¹ อ.จ.ก.ก. (ไทย) 22/45/507-511.

¹⁹² สำนักเรียนวัดประยูรวงศาวาส, คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี, หน้า 41.

สุชาดาได้เลือกเป็นสามีด้วยอำนาจบุพเพสันนิวาส พระอินทร์ทรงนำนางมายังเพนนคร ทรงให้เป็นใหญ่กว่านางพื่อนจำนวน 2500 โภกวิ¹⁹³

เรื่องโลสกขาดก ปราภฏการรักษาศิลของภิกษุรูปหนึ่ง เป็นผู้มึศีลาจารวัตร ซึ่งเป็นอดีตชาติของนายมิตตวินทุกะ ที่ถูกจับลอยแพเนื่องจากเป็นกาลกรณี แต่แพลอยไปถึงวิมานมีนางเทพธิดาต่าง ๆ ได้เสวยสุขกับเทพธิดา 4 นางในวิมานแก้วผลึก 8 นางในวิมานเงิน 16 นางในวิมานแก้วมณี 32 นางในวิมานทองด้วยผลที่ได้รักษาศิลไว้ในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้า เมื่อครั้งบวชเป็นภิกษุตั้งกล่าว¹⁹⁴

เรื่องมิตตวินทุกขาดก ปราภฏการรักษาอุโบสถศีลของนายมิตตวินทุกะ ที่มีบิดามารดาเป็นพระโสดาบัน เมื่อบิดาตายลงมารดาจึงได้สอนให้รู้จักให้ทาน รักษาศีล มารดาได้จ้างให้เขาไปรักษาอุโบสถศีล ด้วยความอยากได้ทรัพย์เขาจึงได้ไปสมทานอุโบสถศีล แล้วก็ไปนอนหลับตลอดคืนจนเช้าจึงกลับบ้านมารับค่าจ้างจากรมารดา¹⁹⁵

เรื่องสุปารกขาดก ปราภฏการรักษาศีล 5 ตอนที่ท่านสุปารกะได้อ้างถึงศีลเพื่อทำสักกิริยาว่า ตั้งแต่ข้าพเจ้าระลึกถึงตนได้ โดยเริ่มตั้งแต่รู้เตียงสา ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกแกล้งเบียดเบียนสัตว์เลย ด้วยสัจจวาจา นี้ขอเรื่องกลับได้โดยสวัสดิ ด้วยอำนาจแห่งศีล 5 สิ่งของผู้อื่นแม้เพียงเส้นหญ้าก็ไม่เคยหยิบฉวยเลย ภรรยาของผู้อื่นก็ไม่เคยมองดูด้วยอำนาจความโลภ คำพูดเท็จก็ไม่เคยพูด น้ำเมาก็ไม่เคยดื่มแม้แต่จะหยดด้วยยอดหญ้า เมื่อทำสักกิริยาแล้ว เรือก็แล่นกลับถึงท่าภูกักจะ ในวันนั้น¹⁹⁶

เรื่องกิงฉันทขาดก ปราภฏการรักษาอุโบสถศีลของพระเจ้าพรหมทัต ที่ทรงเป็นผู้ไม่ประมาทในทาน ศีล และอุโบสถกรรม¹⁹⁷ ทรงรับสั่งประชาชนและข้าราชการให้ตั้งมั่นในกุศลจรรยา มีทานเป็นต้น แต่มีปุโรหิตคนหนึ่งเป็นผู้พิพากษาชอบกินสินบน ได้สมทานอุโบสถเมื่อกลับไปบ้านแล้วอธิษฐานอุโบสถ ไม่บริโภคอาหารในเวลาเย็น จะรักษาอุโบสถศีลในเวลากลางคืน จะมีอุโบสถกรรมครั้งหนึ่ง และเขายังได้ให้มะม่วงแก่สตรีผู้จะรักษาอุโบสถคนหนึ่งที่ยืนฟ้องคดีไปรับประทาน ต่อมาปุโรหิตนั้นตายไปเป็นเทพบุตร มีวิมานในเวลากลางคืนเพราะรักษาอุโบสถศีลตอนกลางคืน แต่กลางวันเป็นเปรตเพราะกินสินบน

เรื่องกณาลขาดก ปราภฏการไม่มีศีลและขาดหิริโอตตปปะของผู้หญิง โดยพยานกณาลละโพธิสัตว์ได้แสดงโทษของผู้หญิงว่า ผู้หญิงไม่มีวินัย ไม่สังวร ยินดีในน้ำเมาและเนื้อสัตว์ ไม่สำรวมหญิงมีกามคุณ 5 เป็นทำเลหากิน เป็นคนหยิ่ง จิตไม่เที่ยงตรง ไม่สำรวม เป็นต้น ทั้งได้ยกตัวอย่างผู้หญิงที่ประพฤติดิตศีลข้อ 3 เช่น นางกณหา มีบิดา 2 คน มีผิว 5 คน นางยังล่วงละเมิด (นอกใจ) สามีทั้ง 5 คน ได้ทำลามกกับชายคนที่ 6 ซึ่งเป็นชายเตี้ยค่อมอีก พระนางกากวดี มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ถูกพญาครุฑเวเนเตยยะลักไปเป็นภรรยา อยู่ในวิมานฉิมพลีกลางมหาสมุทร ได้ทำลามกกับนฤกเวรคนธรรพ์ พระนางกรุงคเทวีมเหสีของพระเจ้ากัณฐกได้ทำลามกกับฉัพคุมารเสนาบตี และธันเนวาสิคนรับใช้ของฉัพคุมารเสนาบตี พระนางกิงนราเทวีพระมเหสีของพระเจ้ากิงนรี ได้

¹⁹³ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/31/289-298.

¹⁹⁴ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/41/1-9.

¹⁹⁵ ขาดก, หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรื่อง นิบาตขาดก เล่ม 1, หน้า 298.

¹⁹⁶ ขุ.ชา.เอกาทสก.อ. (ไทย) 6/108-120/67-75.

¹⁹⁷ ขุ.ชา.ทีสตี.อ. (ไทย) 7/-/196.

แอบลักลอบเป็นชู้กับชายง่อยเปลี้ย พระนางปัญจปาปีพระมเหสีของพระเจ้าพกะและพระเจ้าพาวริยะ ผู้ทรงหมกมุ่นในกามประพฤตินาจารกับคนใช้ พระนางปิงคยานีพระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ได้ทรงประพฤตินาจารกับคนเลี้ยงม้า นางทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นผู้มีความใคร่ในกาม¹⁹⁸ ประพฤติผิดศีลอย่างไม่มีวาระอาย ถือได้ว่ายังขาดหิริโอตตปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอีกด้วย

เรื่องมหาชนกชาตก ปราภฏการรักษาศีลอุโบสถของพระมหาชนก เมื่อทรงวายข้ามมหาสมุทรอยู่เจ็ดวัน ทรงทราบว่าเป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม ทรงสมทานรักษาศีลอุโบสถศีลกลางทะเล¹⁹⁹

จะเห็นได้ว่า การรักษาศีลมีอานิสงส์มากดังปรากฏอานิสงส์ของศีล 5 ประการในศีลสูตร²⁰⁰ ว่าผู้มีศีลย่อมมีโภคทรัพย์มาก มีกิตติศัพท์อันงามขจรไป เข้าสังคมได้อย่างแจ่มจ้า ไม่แก้อะไร ไม่หลงลืมสติตาย ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และยังได้กล่าวถึงผู้ที่ทุกศีลมีโทษ 5 ประการ²⁰¹ ซึ่งมีนัยตรงข้ามกับอานิสงส์ 5 ประการ ยิ่งกว่านั้นการรักษาศีลอุโบสถศีลก็มีอานิสงส์มากกว่าขึ้นไปอีก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาในอุโปสถสูตรว่า อุโบสถมี 3 ประการคือ

1) โคบาลอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค) คือ คนที่รักษาศีลอุโบสถบางคนเอาแต่เคี้ยวกิน บริโภค ให้อาหารหมดไปด้วยความโลภ เหมือนโคที่กิน ๆ เทียวไปที่โน่นที่นี้ ตกตอนเย็นคนเลี้ยงโคก็ส่งโคคืนให้เจ้าของ ซึ่งไม่มีอานิสงส์มาก²⁰²

2) นิครนธอุโบสถ (อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างนิครนธ) คือ นิครนธที่เอ็นดูสัตว์บางพวก ไม่เอ็นดูสัตว์บางพวก เช่น ให้อาหารในหมู่สัตว์ที่อยู่เลยร้อยโยชน์ไป นิครนธพวกนี้จะชักชวนสาวกในวันอุโบสถว่า ให้ทิ้งผ้าทุกชิ้น ไม่กัณฑ์ใด ๆ ทั้งในบุคคลและสิ่งของ พุดเทจทั้งที่รู้ เป็นมุสาวาท พอรাত্রีก็นิครนธโคกะที่เจ้าของไม่ได้ให้ เป็นอนินนาทาน ซึ่งไม่มีอานิสงส์มาก²⁰³

3) อริยอุโบสถ (อุโบสถปฏิบัติอย่างอริยสาวก) คือการรักษาศีล 8 ประการ มีไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมา งดเว้นจากเมถุน ไม่บริโภคอาหารในเวลากลางคืน ไม่ทัดทรงดอกไม้ ไม่ลูบไล้ของหอม และไม่นอนบนที่นอนสูงใหญ่ ตลอดหนึ่งวันและหนึ่งคืน ทุกวัน 14 คำ 15 คำและ 8 คำแห่งปักษีและตลอดปาฏิหาริย์ปักษี คือ วันรับ วันขึ้น 7 คำ 14 คำ วันแรม 7 คำ 13 คำ 14 คำ วันสง คือ วันขึ้น-แรม 9 คำ 1 คำ เช่นเดียวกันทั้งหมด²⁰⁴

อีกนัยหนึ่ง ปาฏิหาริย์ปักษี หมายถึง อุโบสถที่รักษาประจำตลอด 3 เดือน ภายในพรรษา ถ้าไม่อาจรักษา 3 เดือนได้ ก็ให้รักษา 1 เดือน ในระหว่างวันปวารณาทั้งสอง (ขึ้น 15 คำเดือน 11 ถึงขึ้น 15 คำ เดือน 12) หรือถ้าไม่อาจรักษาได้ 1 เดือน ก็รักษาตลอดครึ่งเดือน คือ ตั้งแต่วันปวารณาต้น (ขึ้น 15 คำ เดือน 11 ถึงแรม 14 คำเดือน 11)²⁰⁵ ซึ่งมีอานิสงส์มากคือความสุขที่เป็นทิพย์ใน

¹⁹⁸ ขุ.ชา. (ไทย) 28/290-370/134-158., ขุ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย) 9/290-370/383-461.

¹⁹⁹ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/122/64.

²⁰⁰ อจ.ปญจ. (ไทย) 20/213/356.

²⁰¹ อจ.ปญจ. (ไทย) 20/213/355.

²⁰² อจ.ทก. (ไทย) 20/71/279.

²⁰³ อจ.ทก. (ไทย) 20/71/279-280.

²⁰⁴ ขุ.วิ.อ. (ไทย) -/128-135/80.

²⁰⁵ อจ.ติก.อ. (บาลี) 2/37/137-139. (ไทย) 2/38/180-183.

สวรรค์ที่มีค่ามากกว่าราชสมบัติในมนุษย์โลก ไม่ว่าจะป็นทรัพย์ใด ๆ ทั้งแก้วมณีหรือทองคำยังมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 ของอุโบสถศีล²⁰⁶

เรื่องเทวธรรมชาดก ปราภฏหิริโอดตปะปะของพระมหีสสาสกุมากร เมื่อผีเสื่อน้ำได้ถามปัญหาเทวธรรม ไม่มีใครตอบได้จึงถูกผีเสื่อน้ำจับกินเป็นอาหาร พระสุริยกุมารตอบว่าเทวธรรมคือพระจันทรและพระอาทิตย์ พระจันทรกุมารตอบว่าทิศทั้ง 4 จึงถูกผีเสื่อน้ำจับไว้ พระมหีสสาสกุมากรจึงตอบว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอดตปะปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกรธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับเป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรมในโลก”²⁰⁷ เทวธรรมนั้นคือ หิริโอดตปะปะ

หิริ โอดตปะปะ เป็นธรรมที่คุ้มครองโลก²⁰⁸ หรือธรรมที่เป็นโลกบาล²⁰⁹ เมื่อสังคมใดมีธรรม 2 ประการนี้ อยู่ภายในจิตใจของคนแล้ว จะเกิดความละอายใจและเกรงกลัวต่อบาป ก็ไม่กล้ากระทำความผิด เมื่อไม่มีใครทำความผิดสังคมก็สงบสุข จึงชื่อว่าธรรมเป็นโลกบาลคุ้มครองโลก เรียกอีกอย่างว่า เทวธรรม ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นเทวดา²¹⁰

ปัญญา ปราภฏในชาดกหลายเรื่อง เช่น เรื่องเทวธรรมชาดก นพปานชาดก วานรินทชาดก ฆตาสนชาดก สิงคาลชาดก ลมุกกิกชาดก ฆตป็นชิตชาดก สุปปรากชาดก สมุททวานนิชชาดก กุณาลชาดก มหาชนกชาดก มโหสถชาดก และ เป็นต้น ดังจะได้ยกเอามากล่าวต่อไป ดังนี้

เรื่องเทวธรรมชาดก ปราภฏการมีปัญญาของพระมหีสสาสกุมากร ที่เห็นรอยเท้าลงในสระน้ำของพระอนุชาทั้งสองจึงรู้ว่า คงถูกผีเสื่อน้ำที่หวงแหนสระน้ำนี้จับไปแน่ เมื่อผีเสื่อน้ำถามถึงปัญหาเทวธรรม ก็ทรงแสดงพระปัญญาตอบได้ทั้งหมดจนแจ่มแจ้ง ผีเสื่อน้ำจึงเกิดความเลื่อมใสได้คืนพระอนุชาทั้งสองให้ พระโพธิสัตว์ตรัสสอนให้ละบาปสร้างกุศล แล้วนำทุกคนกลับเมืองในที่สุด²¹¹

เรื่องนพปานชาดก ปราภฏการมีปัญญาของพญาวานร ที่ได้เดินวนรอบสระโบกขรณี เห็นแต่รอยเท้าลง ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น จึงรู้ว่าสระโบกขรณีนี้ มีผีเสื่อน้ำอยู่และคอยดักกินสัตว์ที่ลงไป พญาวานรยังได้ใช้ปัญญาคิดอุบายต็มน้ำในสระโดยที่ไม่ต้องลงไปในสระด้วยการใช้ไม้้ออคูดน้ำขึ้นมาต็ม เหมือนต็มน้ำด้วยกำนบัว²¹²

เรื่องวานรินทชาดก ปราภฏการมีปัญญาของพญาวานร ที่สามารถเอาตัวรอดด้วยการลงเหยียบหัวจระเข้ได้ด้วยปัญญา ตั้งแต่สังเกตเห็นความผิดปกติของก้อนหินที่สูงผิดปกติจากทุกครั้ง เนื่องจากมีจระเข้มานอนลงว่าเป็นก้อนหิน พญาวานรมีปัญญาสร้างทำเป็นเรียกก้อนหิน เมื่อไม่มีเสียงตอบ แกล้งบ่นว่าทำไมวันนี้ไม่ตอบ จระเข้จึงหลงกลตอบกลับไป พญาวานรจึงรู้ว่าป็นจระเข้มานอนอยู่เพื่อต้องการหัวใจของพญาวานร พญาวานรใช้ปัญญาออกอุบายให้จระเข้เข้าปากไว้ตนจะ

²⁰⁶ อง.ทก. (ไทย) 20/71/279-290.

²⁰⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 27/6/2., (ไทย) 27/6/3.

²⁰⁸ อง.ทก. (ไทย) 20/9/63.

²⁰⁹ พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก ป.ธ.9), อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 1, หน้า 4.

²¹⁰ สำนักเรียนวัดประยูรวงศาवास, คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี, 18.

²¹¹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/6/194-204.

²¹² ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/20/252-255.

กระโดดลงไปปากจระเข้ พญาวานรรู้ว่าจระเข้เมื่ออ้าปากจะหลับตา พญาวานรก็กระโดดลงไปเหยียบศีรษะจระเข้ในเวลาหลับตา แล้วกระโดดขึ้นฝั่งอย่างรวดเร็ว²¹³

เรื่องสูงสูมารชาดก ปราภฏการมีปัญญาของพญาวานร ที่เอาตัวรอดจากจระเข้ได้ด้วยปัญญา จากการที่ถูกรั้งลงไปในน้ำเพื่อจะไปกินผลไม้ฝั่งตรงข้าม แต่กลับจมตัวลงเพื่อจะฆ่าพญาวานรเพราะต้องการหัวใจพญาวานรไปให้เมียที่แพ่ทอง พญาวานรใช้ปัญญาลงไปว่าหัวใจตนไม่ได้อยู่ที่ตัวแต่แขวนไว้ที่ต้นมะเดื่อ เพราะว่าเมื่อกระโดดไปมาตามยอดไม้ หัวใจคงจะแหลกลาญไปหมด แล้วขึ้นไปต้นมะเดื่อที่มีผลสุกเป็นพวง ให้พาไปที่ต้นมะเดื่อเพื่อจะเอาหัวใจให้จระเข้จึงพาไปที่ต้นมะเดื่อนั้น เมื่อถึงต้นมะเดื่อ พญาวานรได้กระโดดขึ้นต้นมะเดื่อรอดพ้นจากความตายได้แล้วกล่าวเยาะเย้ยจระเข้ว่าหน้าโง่ หัวใจของสัตว์ใดจะมาแขวนไว้บนยอดไม้ ตัวใหญ่แต่ตัว แต่ไม่มีปัญญา ทำให้จระเข้ทั้งอายุและเสียใจกลับไป²¹⁴

เรื่องขมตาสนชาดก ปราภฏการมีปัญญาของพญานกโพธิสัตว์ ที่ได้เห็นน้ำลูกเป็นไฟ มีปัญญาคิดได้ว่าปกติจะใช้น้ำดับไฟ แต่น้ำกลับลูกเป็นไฟ คงต้องมีอันตรายอะไรซ่อนอยู่ แล้วได้ชักชวนบริวารบินหนีไปอยู่ที่อื่น จึงทำให้ตนเองและบริวารรอดพ้นจากความตายได้

เรื่องสิงคาลชาดก ปราภฏการมีปัญญาของพญาราชสีห์เห็นน้องชายทั้ง 6 ตายเพราะความโง่เขลากระโจนเข้าใส่ภูเขาดินเพื่อจะกำจัดสุนัขจิ้งจอก ด้วยเป็นถ้ำแก้วผลึกจึงเข้าใจว่าเป็นอากาศสว่าง เมื่อวิ่งเข้าไปอย่างรีบร้อนด้วยความโกรธอย่างเต็มที่ จึงชนกับแก้วผลึกถึงแก่ความตายราชสีห์พี่ชายใหญ่จึงใช้ปัญญาพิจารณาถึงความเป็นอย่างไร แค่เพียงส่งเสียงร้องบันลือสีหนาทเท่านั้นสุนัขจิ้งจอกได้หัวใจแตกตายแล้วกล่าวว่า เพราะไม่มีปัญญาดูตรวจสอบ ขึ้นชื่อว่าการงานของผู้ไม่พิจารณาแล้วรีบทำ ย่อมเป็นอย่างนี้แหละ การงานใดมิได้พิจารณาให้รอบคอบแล้วรีบร้อนจะทำให้สำเร็จ ย่อมเดือดร้อนเหมือนกับการกลืนของร้อนไว้ในปาก²¹⁵

เรื่องลฎกิกชาดก ปราภฏการมีปัญญาของนางนงไส้ ที่ได้คิดอุบายกำจัดช่างนิสัยไม่ดีที่ได้ทำลายลูก ๆ ของนางด้วยการไปขอความร่วมมือจากกา แมลงวันและกบ ให้กากิจิตาช่างให้บอด เมื่อตาบอดแล้วให้แมลงวันบินไปตอมรบกวณจนได้เดินตกเหวตาย เพราะไปตามเสียงร้องของกบที่อยู่ปากเหว แทนที่จะเป็นสระน้ำ นางนงไส้แม้จะเป็นสัตว์เล็ก ๆ แต่สามารถกำจัดสัตว์ใหญ่เช่นช่างได้ด้วยปัญญา²¹⁶

เรื่องขตปณทิตชาดก ปราภฏการมีปัญญาของขตบัณทิต ที่สามารถดับความโศกของพระเจ้าวาสุเทพ ที่พระโอรสผู้เป็นที่รักยิ่งองค์หนึ่งสิ้นพระชนม์ไป ขตบัณทิตใช้อุบายทำเป็นบ้าแหงนดูอากาศเดินบ่นไปทั่วเมืองว่า จะเอากระต่ายจากดวงจันทร์ พระเจ้าแผ่นดินจึงว่าเป็นบ้าไปแล้ว ขตบัณทิตทูลว่า ตนปรารถนากระต่ายจากดวงจันทร์ยิ่งดีกว่าพระเจ้าพี่ที่เสร้างโศกถึงโอรสที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ขึ้นชื่อว่าของที่ไม่ควรได้ บุคคลก็ไม่ควรหวัง ขตบัณทิตกราบทูลว่า ตนปรารถนาสิ่งที่เห็นๆ อยู่ แต่เจ้าพี่ทรงเสร้างโศกถึงสิ่งที่มีได้ปรากฏอยู่ ขตบัณทิตได้แสดงปัญญาต่ออีกว่ามนุษย์หรือเทวดาไม่พึงได้ฐานะอันใด คือความมุ่งหวังว่า บุตรของเราอย่าตายเลย พระองค์ทรงปรารถนาฐานะอันนั้นอยู่ จะ

²¹³ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/57/55-58.

²¹⁴ ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/115-116/186-188.

²¹⁵ ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) 27/3/62., ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/3-4/6-11.

²¹⁶ ขุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) 4/39-43/431-435.

ฟังทรงได้ฐานะที่ไม่ควรได้แต่ที่ไหน พระองค์ทรงเศร้าโศกถึงพระโอรสผู้ไปปรโลกแล้ว พระองค์ก็ไม่สามารถจะนำพระโอรสนั้นมาได้ด้วยมนต์ ยา รากไม้ ไอสถ หรือพระราชทรัพย์เลย พระเจ้าวาสุเทพทรงสดับดังนั้นแล้ว จึงได้หายโศกได้ด้วยปัญญาของขตบัณฑิต และได้สรรเสริญขตบัณฑิตว่า เป็นบัณฑิตได้รับรู้เร้าร้อนให้สงบระงับ ดับความกระวนกระวายทั้งปวงได้ เหมือนบุคคลดับไฟที่ติดเปรียงด้วยน้ำฉะนั้น ได้ถอนลูกศรที่เสียบแทงหทัยออกแล้ว ได้บรรเทาความโศกถึงบุตร ปราศจากความโศกไม่ชุ่มมัว²¹⁷

เรื่องสุปารกชาติ ปราภฏการมีปัญญาของท่านสุปารกะ แม้จะตาบอด มองไม่เห็นแล้ว เมื่อไปทำงานรับราชการก็สามารถใช้ปัญญาคลำคูสัตว์ สิ่งของ เช่น ช้าง ม้า ฝ่า ก็รู้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่คู่ควรกับพระเจ้าแผ่นดิน เพราะมีตำหนิต่าง ๆ ที่แม้แต่ผู้มีตาดีก็ไม่อาจจะรู้ได้ และยังมีปัญญาพาลูกเรือทั้งไปและกลับถึงบ้านได้อย่างปลอดภัย รวมทั้งได้ทรัพย์สมบัติจากท้องทะเลต่าง ๆ ท่านมีปัญญารู้ได้ว่าแต่ละทะเลมีสมบัติใดอยู่ และมีอุบายให้ลูกเรือขึ้นเรือ โดยไม่ให้เกิดความโลภเพื่อให้เรือสามารถบรรทุกได้ตามกำลังเมื่อถึงบ้านก็ได้จัดแบ่งสมบัติให้เป็นที่พอใจแก่ทุกคน²¹⁸

เรื่องสมุททวณิชาติ ปราภฏการมีปัญญาของหัวหน้าช่างไม้บัณฑิต ที่มีปัญญาได้พาบริวารทำเรือเตรียมไว้ เมื่อเทพบุตรองค์แรกมาเตือนว่าน้ำจะท่วมเกาะ เทพบุตรอีกองค์บอกว่าไม่ต้องเชื่อเทพบุตรองค์ก่อน เพราะต้องการให้พวกช่างไม้ถึงความพินาศทั้งหมด ช่างไม้พวกที่ทำเรือเตรียมไว้จึงรอดตาย พวกที่ไม่ได้เตรียมการอะไรเลยจึงตายหมด²¹⁹

เรื่องกุนาลชาติ ปราภฏการมีปัญญาของพยานกุนาละ ที่เห็นโทษภัยในหญิง และได้แสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังด้วย²²⁰

เรื่องมหาชนกชาติ ปราภฏการมีปัญญาของพระมหาชนก ที่ทรงสามารถแก้ปัญหาทั้ง 4 ข้อ ที่พระเจ้าโพลชนกได้ตั้งไว้ ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถแก้ได้ โดยเฉพาะข้อที่ 4 ซึ่งเป็นปริศนาขุมทรัพย์มหาศาลทั้ง 16 แห่ง พระมหาชนกตรัสบอกคำแก้ปริศนาขุมทรัพย์ทั้ง 16 แห่งได้หมด และพบขุมทรัพย์ตามที่ตรัสบอกไว้ทุกแห่ง จึงเป็นผู้ที่สมควรแก่การได้ครองราชสมบัติโดยชอบ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว วันหนึ่งเสด็จประพาสอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นต้นมะม่วงสองต้น ต้นหนึ่งไม่มีผล ต้นหนึ่งมีผล ทรงมีพระปัญญาพิจารณาได้ว่าต้นที่มีผล ได้ถูกทำลายไปเพราะการมีผลของมะม่วงเหมือนราชสมบัติ เปรียบเหมือนต้นไม่มีผลอาจถูกทำลายหรือต้องคอยระวังรักษา ทำให้พระองค์ทรงเห็นโทษของการครองราชสมบัติ จึงคิดสละราชสมบัติ²²¹

เรื่องมโหสถชาติ ปราภฏการมีปัญญาของมโหสถ ตั้งแต่ตอนอายุ 7 ขวบ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้คิดสร้างศาลาหลบฝนและยังใช้เป็นที่พักผ่อนสติความต่าง ๆ จึงมักมีผู้คนมาขอให้ตัดสินปัญหาข้อพิพาท หรือแก้ไขปัญหาคัดข้องต่าง ๆ อยู่เสมอ สามารถแก้ปัญหาทั้ง 19 ข้อของพระเจ้าวิเทหะได้ ได้แก่ปัญหาเรื่องขึ้นเนื้อ โค เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ กลุ่มด้าย บุตร คนเตี้ยซื้อโคถากาฬ รถ ท่อนไม้ ศีรษะ งู โกว แก้วมณี ให้โคตัวผู้ออกลูก ข้าวสุก ชิงช้าห้อยด้วยเชือกทราย สระน้ำ อุทยาน

²¹⁷ ขุ.ชา.ทสก.อ. (ไทย) 5/165-179/534-547.

²¹⁸ ขุ.ชา.เอกาทสก.อ. (ไทย) 6/108-120/67-75.

²¹⁹ ขุ.ชา.ทวาทส.อ. (ไทย) 6/25-36/92-102.

²²⁰ ขุ.ชา. (ไทย) 28/290-370/134-158.

²²¹ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/123-295/58-128.

แก้วมณีบนรังกา พระเจ้าวิเทหะทรงรับมโหสถบัณฑิตไว้เป็นราชบุตร ต่อมามโหสถได้ตอบปัญหาข้อข้องใจของพระเจ้าวิเทหะอีกหลายประการ เช่นเรื่องกิ้งก่าได้ทอง เรื่องสิริกัปกาลกรรม เรื่องแพะในทวาทสนิบาด เรื่องสิริเมณฑกปัญหา เรื่องฉันทนพลปัญหา และยังใช้ปัญญาช่วยให้ทุกคนรอดพ้นอันตรายได้²²²

เรื่องกากชาดก ปรากฏการชาดกปัญหาของพวกกา ที่พากันช่วยวิดน้ำในทะเลให้แห้งเพื่อจะนำนางกาที่ตายในทะเลคืนมา ซึ่งไม่ว่าจะนำน้ำทะเลไปบ้วนทิ้งบนบกเท่าไรก็ไม่สามารถทำให้น้ำทะเลแห้งได้ เป็นการเหนื่อยเปล่า²²³

จากชาดกที่นำมาแสดงไว้นี้ ปรากฏหลักธรรมข้อปัญหา แสดงให้เห็นว่า ปัญญาสามารถช่วยแก้ไขปัญหาได้ สามารถทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นรอดพ้นจากอันตรายได้ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าหลักธรรมอริยทรัพย์ 7 ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะและปัญญานี้ พบในชาดกทุกเรื่อง เพียงแต่ว่าชาดกเรื่องใดจะมีข้อธรรมอะไรที่เด่นหรือชัดเจน เช่น ศีล 5 พบในชาดกเรื่องกุลาวกชาดก ศีลอุโบสถ พบในชาดกเรื่องกิงฉันทชาดก สุปารกชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก ภูริทัตชาดก เป็นต้น หิริ โอตตปปะ พบในชาดกเรื่องเทวธรรมชาดก และปัญญาพบในชาดกเรื่องมโหสถชาดก เป็นต้น อริยทรัพย์ถือได้ว่าเป็นทรัพย์ที่มีความสำคัญ ที่บุคคลสามารถนำติดตัวไปได้ทุกที่ช่วยให้รอดปลอดภัยจากอันตราย ทั้งช่วยให้ได้พบแต่ความสุข ดังที่ปรากฏให้เห็นเป็นตัวอย่างในชาดกที่กล่าวมาแล้ว ยังติดตามไปสู่โลกหน้าได้ด้วยเหมือนเงาติดตามตัวไป

4.17 อริยสัง 4: ขมตาสนชาดก คุณชาดก กากวดีชาดก มัณธาตุราชชาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอริยสัง 4 ในทศสูตรสุตว่า ธรรม 4 ประการที่ควรรู้ยิ่ง คือ อริยสัง 4 ได้แก่

1) ทุกขอริยสัง	อริยสังคือทุกข์
2) ทุกขสมุทยอริยสัง	อริยสังคือเหตุเกิดแห่งทุกข์
3) ทุกขนิโรธอริยสัง	อริยสังคือความดับแห่งทุกข์
4) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง	อริยสังคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ²²⁴

และในมหาปรินิพพานสูตรว่า “เพราะไม่รู้แจ้งอริยสัง 4 ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ อริยสัง 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”²²⁵

เมื่อตรัสอดีตชาดกแล้ว จะทรงสรุปหลักธรรมในตอนจบเรื่องดังที่ปรากฏในอรรถกถามีการกล่าวถึงการประกาศอริยสังในตอนจบของเรื่อง จนทำให้ผู้ที่ได้ฟังเทศนาในขณะนั้นบรรลุธรรมถึงขั้นโลกุตระ ขอยกมาแสดงพอสังเขป ดังนี้

เรื่องขมตาสนชาดก ปรากฏข้อความว่า พระพุทธเจ้าทรงนำพระธรรมเทศนานี้แล้ว ตรัสประกาศสังขจะทั้งหลาย ในเวลาจบสังขจะภิกษุดำรงอยู่ในอรหัตผล²²⁶

²²² ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/590-783/244-488.

²²³ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/146/348-350.

²²⁴ ที.ปา. (ไทย) 11/354/378.

²²⁵ ที.ม. (ไทย) 10/155/99.

²²⁶ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/133/314-316.

เรื่องคุณชาดก ปรากฏข้อความว่า พระพุทธเจ้าทรงนำพระธรรมเทศนานี้แล้ว ทรงประกาศสังฆธรรม เมื่อจบสังฆธรรมภิกษุบางพวกได้เป็นโสดาบัน บางพวกเป็นสกทาคามี บางพวกเป็นพระอนาคามี บางพวกได้เป็นอรหัต²²⁷

เรื่องกาเวตติชาดก ปรากฏข้อความว่า พระพุทธเจ้าทรงนำพระธรรมเทศนานี้แล้ว จึงทรงประกาศสังฆะทั้งหลาย ในเวลาจบสังฆะจะภิกษุผู้กระสันจะสึกดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล²²⁸

เรื่องมันธัตตราชาดก ปรากฏข้อความว่า พระพุทธเจ้าทรงนำพระธรรมเทศนานี้แล้วจึงทรงประกาศสังฆะทั้งหลาย ในเวลาจบสังฆะ ภิกษุผู้กระสันจะสึกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล คนเป็นอันมาก แม้เหล่าอื่นก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล²²⁹

จากชาดกที่ยกมาเป็นตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้ชาดกเป็นสื่อในการอธิบายพระสังฆธรรม นั่นคือ อริยสัจ 4 อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นั่นเอง มีผลทำให้มีผู้บรรลุธรรมตั้งแต่โสดาบันไปจนถึงอรหัตได้ มุ่งสู่โลกุตตรภูมิ หลุดพ้นโลก

4.18 อธิบาท 4: มหาชนกชาดก

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ)²³⁰ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย หรือเรียกสั้น ๆ ว่า หลักความสำเร็จ²³¹ มี 4 ประการ ได้แก่

1) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

2) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย

3) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

4) วิมังสา ความไตร่ตรอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิถีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น²³²

เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้น ๆ หรือการดำเนินชีวิตเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต ได้แก่

- ประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบัน ทั้งตนเองและผู้อื่น เช่น มีสุขภาพดี มีงานทำ มีเงินใช้ มียศ มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม

²²⁷ ขุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) 3/13-14/27-33.

²²⁸ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) 4/105-108/325-328.

²²⁹ ขุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) 4/22-24/44-48.

²³⁰ ที.ปา. (ไทย) 11/306/277.

²³¹ พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *คู่มือมนุษยและธรรมนุญชีวิต*, หน้า 36.

²³² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, 160. และดูรายละเอียดใน พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *คู่มือมนุษยและธรรมนุญชีวิต*, หน้า 36.

- ประโยชน์เบื้องต้น เป็นชีวิตที่มีคุณค่ามีความสุขภายใน เช่น ความภูมิใจ ซาบซึ้งใจ อิ่มใจ ความมั่นใจ มีปัญญาแก้ปัญหาชีวิตได้

- ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นจุดหมายสูงสุดของการมีชีวิตคือการมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต ไม่มีความหวั่นไหวเศร้าโศก มีความสงบสดชื่นเบิกบานใจอยู่เสมอ

เรื่องมหาชนกชาดก ปรากฏหลักธรรมอิทธิบาท 4 เป็นชาดกที่เล่าถึงการบำเพ็ญวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์ ในระดับขั้นอุปบารมี²³³ เมื่อพระมหาชนกได้เพียรพยายามว่ายน้ำอยู่ถึง 7 วัน เทพธิดาณิเมชลา ได้ถามว่า “ทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง จะทนว่ายน้ำไปทำไมกัน”²³⁴ พระมหาชนกทรงตอบว่า “ความเพียรมีอนิสงส์ แม้จะมองไม่เห็นฝั่ง เราก็จะพยายาม (ว่าย) อยู่ในมหาสมุทร”²³⁵ และตรัสต่อว่า “คนที่ทำความเพียรนั้น แม้จะต้องตายไปในขณะกำลังทำความเพียรพยายามอยู่ก็จะมีผู้ใดตำหนิติเตียนได้ เพราะได้ทำหน้าที่เต็มกำลังแล้ว ผู้ทำหน้าที่ถูกผู้ชายจะไม่ถูกหมิ่นญาติ เทวดา และพรหมทั้งหลายนิินทา ทั้งจะไม่เดือดร้อนภายหลัง บุคคลประกอบการทำงานด้วยพิจารณาเห็นผลมุ่งหมาย แม้การงานนั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม คนอื่น ๆ พากันจมน้ำ แต่เราคนเดียวยังคงพยายามอยู่ เราจะพยายามตามกำลังความสามารถเพื่อไปถึงฝั่ง จักทำความเพียร”²³⁶

นางมณีเมชลาฟังแล้วก็ได้สรรเสริญความเพียรของพระมหาชนก แล้วช่วยอุ้มพระมหาชนกขึ้นสู่ฝั่งในเมืองมิลลา

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่มีความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่าไม่ตาย การงานอันใด ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความพยายาม การงานอันนั้นก็ไร้ผล แม้จะรู้ว่าสิ่งที่เรากำลังทำนั้นอาจไม่สำเร็จก็ตาม ถ้าไม่เพียรพยายามหมดมานะเสียก่อน ย่อมไม่มีวันบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ บุคคลควรตั้งความเพียรพยายาม แม้การนั้นอาจไม่สำเร็จก็ตาม

สรุปว่าในหลักธรรมอิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งพบในหลายเรื่อง สังขชาดก เตมียชาดก และมหาชนกชาดก เป็นต้น สามารถทำให้บุคคลประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหมายไว้ได้

4.19 อุปกิเลส 16: พินารวตชาดก ฆตาสนชาดก สิงคาลชาดก ปันทรกนาคราชชาดก ชัมพูชาดก สุกรชาดก มิตตวินทุกชาดก โลสกชาดก จันทกุมารชาดก...

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอุปกิเลส (เครื่องเศร้าหมอง)²³⁷ ในอุทุมพริกสูตร และวัตถุปมสูตรว่า อุปกิเลสแห่งจิต 16 ชนิด ได้แก่ 1) อภิขณาวิสมโลภะ-ความโลภไม่สม่าเสมอคือความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น 2) พยาบาท-ความคิดปองร้ายผู้อื่น 3) โภระ-ความโกรธ 4) อุปนาหะ-ความผูกโกรธ 5) มกขะ-ความลบหลู่คุณท่าน 6) ปฬาสะ-ความตีเสมอ 7) อีสสา-ความริษยา 8) มัจฉริยะ-ความ

²³³ บุญย์ นิลเกษ,ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 9 ตอนการบำเพ็ญสังฆบารมี), หน้า 33.

²³⁴ ขุ.ชา. (ไทย) 28/123/202.

²³⁵ ขุ.ชา. (ไทย) 28/124/202.

²³⁶ ขุ.ชา. (ไทย) 28/124-131/202-204., ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/124-131/65-68.

²³⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/58/40.

ตระหนี่ 9) มายา-มารยา 10) สาถะยะ-ความโอ้อวด 11) ถัมภะ-ความห้าวดี 12) สารัมภะ-ความแข่งดี 13) มานะ-ความถือตัว 14) อติมานะ-ความดูหมิ่นเขา 15) มหะ-ความมัวเมา 16) ปมาทะ-ความประมาท²³⁸

อุปกิเลส ยังหมายถึง กิเลสที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจโลภะ โทสะ และโมหะ²³⁹

และตรัสไว้ในสุตตสูตรว่า ผู้ดับกิเลสแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ ไม่ติดอยู่ในกาม เป็นคนเยือกเย็น ไม่มีอุปกิเลส ตัดกิเลสเครื่องข้องทุกอย่าง พึงกำจัดความกระวนกระวายในใจ เข้าถึงความสงบ ย่อมอยู่เป็นสุข²⁴⁰

เรื่องพิหารวดชาติก ปราภภูควมมีมายาของสุนัขจิ้งจอก มีความเจ้าเล่ห์หลอกลวงเอาธรรมบังหน้า แสร้งทำเป็นผู้มีศีล เป็นนักบวช จนพวกหนูตายใจแล้วจับพวกหนูกินไปที่ละตัวจนร่อยหรอ พญาหนูได้จับตาดูพฤติกรรมของสุนัขจิ้งจอก เมื่อรู้ความจริงแล้วจึงได้กำจัดสุนัขจิ้งจอกนั้นในที่สุด²⁴¹

เรื่องขมตาสนชาติก ปราภภูควมโกรธของนาคราช คือพระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นพญานกอาศัยอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ริมสระน้ำ ในสระน้ำที่มีพญานาคคู่ร้ายตนหนึ่งอาศัยอยู่ ต้องการไล่พวกนกหนีไปด้วยความโกรธ พญานาคได้ทำให้น้ำเดือดพล่านขึ้นก่อน ต่อมาจึงทำน้ำให้มีควันขึ้น สุดท้ายจึงทำให้เป็นเปลวเพลิงลุกโผลงขึ้น

เรื่องสิงคาลชาติก ปราภภูควมโกรธของราชสีห์ คือ สุนัขจิ้งจอกมีจิตรักใคร่ในนางราชสีห์จึงไปเกี่ยวพาราสี นางราชสีห์ไม่ชอบใจเลยได้เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกมาเกี่ยวพาราสีให้ราชสีห์ผู้พี่ฟัง ราชสีห์พี่ชายทั้ง 6 ตัวก็เดือดดาล แลเห็นแก้วผลึกในถ้ำนั้นเป็นอากาศสว่าง คิดว่าจักฆ่ามันเสียจึงวิ่งเข้าไปด้วยความโกรธอย่างแรง

เรื่องปันทรกนาคราชชาติก ปราภภูควมมีมายาของอเจลกษีเปลือย ที่หลอกถามความลับของพวกนาคต่อพญาปันทรกนาคราชว่า มีวิธีการเอาตัวรอดจากพวกครุฑได้อย่างไร เมื่อพญาปันทรกนาคราชไม่บอกก็รับปากว่าจะเก็บเป็นความลับไม่นำไปบอกใคร พญาปันทรกนาคราชจึงหลงเชื่อเพราะคิดว่าเป็นนักบวชคงรักษาสัจจะ แต่ที่จริงแล้วเมื่อรู้ความจริงแล้วนำความลับนี้ไปบอกแก่พญาครุฑ จนพญาครุฑสามารถจับพญาปันทรกนาคราชได้²⁴²

พระพุทธเจ้าตรัสในทุติยอนุหนสูตรว่าด้วยการไม่หลอกลวง สูตรที่ 2 ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะลวงคน มิใช่เพื่อจะเกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์ คือลาภสักการะและการสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้คนรู้ว่า “คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้” แท้จริง ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ ก็เพื่อความรู้อยิ่ง และเพื่อความรอบรู้เท่านั้น²⁴³

²³⁸ ม.ม. (ไทย) 12/71/63-64.

²³⁹ ม.ม. (ไทย) 12/175/177.

²⁴⁰ ส.ส. (ไทย) 15/242/348-349.

²⁴¹ ข.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/128/299-301.

²⁴² ข.ชา.ทีสติ.อ. (ไทย) 7/258-296/306-325.

²⁴³ ข.อุ.ติ. (ไทย) 25/35/382.

เรื่องขัมพุกชาดก ปรากฏความมีมานะของสุนัขขัมพุกะที่คิดอาสาออกไปจับช้างให้กับราชสีห์ จนถูกช้างเหยียบตาย²⁴⁴

เรื่องสุกรชาดก ปรากฏความดีเสมอของสุกร ที่กล้าทำสู้กับราชสีห์ ว่าตนก็เป็นสัตว์ 4 เท้าเท่ากันกับราชสีห์²⁴⁵

เรื่องมิตตวินทุกชาดก ปรากฏความหัวดีของนายมิตตวินทุกะที่ไม่เชื่อฟังคำสอนของบิดามารดา แม้มารดาจะจ้างให้ไปรักษาอุโบสถศีลก็ไปเพราะเห็นแก่ค่าจ้าง เมื่อได้เงินแล้วดื้อรั้นที่จะลงเรือไปค้าขายต่ออีก มารดาห้ามปรามเท่าไรก็ไม่เชื่อฟังกลับทำร้ายมารดาเสียอีกและยังไม่เชื่อแม้สัตว์นรกบอกว่าไม่ใช่ดอกบัว มีความดื้อรั้นที่จะเอาให้ได้ จนต้องถูกจักรกรวดบดศีรษะได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส²⁴⁶

เรื่องโลสกชาดก ปรากฏความหัวดีของนายมิตตพินทุกะที่ไม่เชื่อฟังคำสอนของอาจารย์ทิตาปาโมกข์ ไม่สนใจศึกษาเล่าเรียน เอาแต่เที่ยวเตร่ไปเรื่อยจนกลายเป็นคนโง่ ดังคาถาว่า “บุคคลใดไม่ทำตามคำสอนของผู้ปรารถนาประโยชน์ ผู้นั้นเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล บุคคลนั้นย่อมเศร้าโศกเหมือนมิตตพินทุกะจับเท้าแพะแล้วเศร้าโศกอยู่นี้”²⁴⁷ และเรื่องโลสกชาดกนี้ ยังปรากฏความริษยาของพระโลสกเถระผู้มีลาภน้อย ต้องพบกับความลำบากหลายภพหลายชาติ เนื่องมาจากริษยาพระอาคันตุกะซึ่งเป็นถึงพระชินาสพที่คิดว่าจะมาแย่งเอาลาภสักการะที่เคยได้จากโยมอุปัฏฐากคนหนึ่ง เมื่อโยมอุปัฏฐากได้ฝากภัตตาหารมาให้พระอาคันตุกะกลับนำไปเผาไปทิ้งเสีย²⁴⁸ จนต้องเสวยวิบากกรรมมีลาภน้อยได้กินก็ไม่เคยเต็มอิ่ม จนถึงวันสุดท้ายแห่งชีวิตจึงได้กินเต็มท้อง เพราะความเมตตาของพระสารีบุตรที่ได้อุ้มบาตรให้ท่านได้นั้น

เรื่องจันทกุมารชาดก ปรากฏความริษยาและพยายามป้องกันของขันชหาล ซึ่งพระโพธิสัตว์คือพระจันทกุมารราชโอรสของพระเจ้าเอกราชแห่งเมืองบุพผวัตติ ถูกพราหมณ์บุโรหิตชื่อขันชหาลผู้มีจิตริษยาพยายามออกอุบายยุยงให้พระเจ้าเอกราชปลงพระชนม์เพื่อทำการบูชายัญด้วยสิ่งทีสละได้ยากแล้วไปเกิดบนสวรรค์

ถึงกระนั้น ในเรื่องนี้ ผลกรรมของผู้ที่มีความริษยา ทำให้ชีวิตของตนต้องประสบเคราะห์กรรมข้ามภพข้ามชาติ ความริษยาเป็นเหตุให้ได้พบกับความทุกข์คือ ขันชหาลถูกประชาชนทุบตีจนตาย หรือแม้แต่พระอรหันต์อย่างพระโลสกตีสสะผู้มีลาภน้อย เพราะในอดีตชาติได้ริษยาและทำลายลาภของพระอรหันต์องค์หนึ่ง ผลกรรมนั้นทำให้ต้องตกนรก เมื่อได้เกิดมาก็เป็นผู้ยากไร้จนถึงวันนิพพาน ความริษยาย่อมทำให้สามารถทำกรรมชั่วได้อย่างไม่เกรงกลัวต่อบาป และกรรมชั่วก็จะย้อนกลับมาให้ผลเหมือนไฟที่ย้อนกลับมาไหม้ตนเอง

ความไม่ประมาท คือการมีสติรอบคอบ คอยระวังการกระทำ คำพูด การคิดให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควรเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นในที่ 4 สถานคือ

²⁴⁴ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) 4/137-140/353-356.

²⁴⁵ ขุ.ชา. (ไทย) 27/5/63., ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/5/13.

²⁴⁶ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/82/166-167., ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/104/237-238., ขุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) 4/100-104/474-476.

²⁴⁷ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/41/8.

²⁴⁸ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 2/-/6.

- 1) ไม่ประมาทในการละกายทุจริต
- 2) ไม่ประมาทในการละวจีทุจริต
- 3) ไม่ประมาทในการละมโนทุจริต
- 4) ไม่ประมาทในการละความเห็นผิด

หรือไม่ประมาทในที่ 4 แห่งคือไม่กำหนด ไม่ขัดเคือง ไม่ลุ่มหลง ไม่มัวเมา²⁴⁹

คำว่า อัมปะมาทะ หมายถึง ความไม่ประมาท คือความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลำลงไปทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอ ในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลย กระทำการทำงานด้วยความจริงจัง รอบคอบ และรวดเร็วเรียบร้อยไป

เรื่องความไม่ประมาทมีกล่าวไว้ในหนังสือมงคล 38 ประการ ว่าเป็นมงคลประการที่ 21 กล่าวถึงความไม่ประมาทมี 14 อย่าง คือ ไม่ทำทุจริต 3 ไม่ส่งเสริมการทำทุจริต 3 ทำกุศลโดยเคารพ โดยติดต่อกัน ไม่หยุด ไม่ย่อหย่อน ไม่ทอดฉันทะในการทำกุศล ไม่ทอดธุระในการทำกุศล ตั้งใจทำ กุศลอย่างเต็มที่ หมั่นทำกุศล ลงมือทำกันบ่อย ๆ ทำให้มาก ๆ งดสิ่งที่ควรงด เจริญสิ่งที่ควรเจริญ เช่น เจริญสมณะและวิปัสสนา เป็นต้น ความไม่ประมาท ย่อได้สั้น ๆ ในแนวปฏิบัติ เป็น 3 ชั้น คือขั้นต้น ได้แก่ ตั้งตนไว้ในศีล ขั้นกลาง ได้แก่ ตั้งตนไว้ในสมาธิ เจริญสมณกรรมฐาน ขั้นสูง ได้แก่ ตั้งตนไว้ในปัญญา เจริญวิปัสสนากรรมฐาน²⁵⁰

มีหลักธรรมความไม่ประมาท ในชาดกแทบจะทุกเรื่อง ขอยกมาพอเป็นตัวอย่างเพียงบางเรื่อง ดังนี้

เรื่องกุลาวกชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาท ในการดำเนินชีวิตของมฆมาณพและเพื่อน ๆ ที่หมั่นสร้างกุศลอยู่เป็นนิตย์ มีการให้ทาน รักษาศีล สร้างสาธารณประโยชน์ทั้งหลาย เมื่อสิ้นชีวิต จึงได้ไปบังเกิดในสวรรค์ทุกคน²⁵¹

เรื่องกุนาลชาดก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของพญานกกุนาละที่มีความไม่ประมาท ในนางนกทั้งหลาย ทั้งยังได้กล่าวสอนธรรมแก่เพื่อนนกคู้เหว่าชาวปุลณมุขะ เรื่องความไม่ดีของหญิงทั้งหลาย ได้ยกตัวอย่างของผู้หญิงที่ชอบคบผู้ชายว่าผู้หญิงได้กระทำความอันลามก จึงไม่ควรวางใจผู้หญิง นรชนพึงคบหาด้วยความระมัดระวังเป็นนิตย์²⁵² คือ ไฟกินเปรียง ช้างสาร ภูเขา พระเจ้าแผ่นดินผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว เพราะว่ารู้อย่างนัก แม้แต่พญาแร้งชื่ออานนท์ ก็มีความไม่ประมาทได้ แสดงโทษของหญิงด้วยว่า อย่าวางใจใบไม้ที่ปูลาดเก่าอาจมีตะขาบ อย่าคบโจรเป็นมิตร อย่าคิดเป็นเพื่อนกับพระเจ้าแผ่นดิน อย่าไว้ใจหญิงแม้จะมีลูก 10 คนแล้ว จะไม่นอกใจ และนารถฤๅษีก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ไม่ประมาทในผู้หญิง มีความระมัดระวัง กล่าวว่า หญิงมีภาวะเป็นโจร หาความจริงได้ยาก เป็น

²⁴⁹ สำนักเรียนวัดประยูรวงศาวาส, **คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี**, หน้า 31.

²⁵⁰ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ภาณสิทธิเถระ ป.ธ.9), **มงคล 38 ประการ**, หน้า 149-152.

²⁵¹ **ขุ.ชา.เอกก.อ.** (ไทย) 1/31/289-298.

²⁵² **ขุ.ชา.อสีติ.อ.** (ไทย) 8/290/402.

อาการที่รู้ได้ยากเหมือนรอยทางปลาในน้ำ ทำให้ลุ่มจม เหมือนน้ำวน มีมายามาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ พึงเว้นเสียให้ห่างไกล²⁵³

เรื่องชวนหังสชาติก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของพญาหงส์ชวนหงส์ เมื่อน้องชายทั้ง 2 ได้คิดไปบินแข่งกับพระอาทิตย์ ได้ตัดทอนห้ามปรามแต่น้องทั้ง 2 มีความประมาทไม่เชื่อฟัง ตนเองจึงไปดูแลอยู่ใกล้ ๆ เมื่อน้องทั้งสองอ่อนแรงไม่สามารถบินแข่งกับพระอาทิตย์ได้ จึงได้เข้าช่วยเหลือน้อง ๆ พาบินกลับไป เมื่อตนเองลงมาบินแข่งกับพระอาทิตย์ ได้ข้อคิดว่าไม่มีประโยชน์อะไรเลย เสียเวลาเปล่า ๆ ไปแสดงธรรมให้พระเจ้าแผ่นดินฟังจะดีกว่า แล้วจึงไปแสดงธรรมแก่พระเจ้าแผ่นดิน เรื่องความเร็วของอายุสังขารของสัตว์ และได้กราบทูลเตือนว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระองค์อย่าได้ทรงหวาดเกรงเลย เชิญทรงเจริญมรณสติไว้เถิด ทรงประพฤติธรรมไว้เถิด ทรงทำบุญมีให้ทาน เป็นต้นไว้เถิด พระองค์อย่าประมาทในโลกสันนิบาตอันมีความเป็นอยู่ชั่วครู่เช่นนี้²⁵⁴ แสดงให้เห็นถึงความไม่ประมาทของพญาหงส์ชวนหงส์

เรื่องกิงฉันทชาติก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ทรงเป็นผู้มีศรัทธา ปสาทะ ไม่ประมาทในทาน ศีล และอุโบสถกรรม ทรงรับสั่งประชาชนและข้าราชการ บริหารให้ตั้งมั่นในกุศลจริยามิทาน เป็นต้น²⁵⁵

เรื่องมหาชนกชาติก ปรากฏหลักความไม่ประมาทของมหาชนกกุมาร เมื่อครั้งที่เรือกำลังจะจม คลื่นซัดจนเรือจวนจะอัปปาง คนอื่น ๆ พากันตระหนกตกใจ บวงสรวงอ้อนวอนเทพดาขอให้รอดชีวิต แต่มหาชนกกุมารทรงเตรียมความพร้อมไม่ประมาทด้วยการเสวยอาหารจนอิ่มหน้า ทรงนำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนุ่งผ้าแน่นอย่างแน่นหนา เมื่อเรือจมลง คนอื่น ๆ จมน้ำตายไปหมด แต่มหาชนกกุมารทรงมีกำลังจากอาหารที่เสวย ทรงสามารถแหวกว่ายอยู่ในทะเลได้นานถึง 7 วันเพราะพระองค์มีพระกำลังพอ ทั้งมีผ้าชุบน้ำมัน ช่วยไล่สัตว์น้ำ และช่วยให้ลอยตัวอยู่ในน้ำได้ดี เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้วทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาทโดยตลอด มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น และเสด็จออกผนวชในที่สุด²⁵⁶

เรื่องปณตรกนาคราชชาติก ปรากฏสิ่งที่ตรงข้ามกับความไม่ประมาทคือ ความประมาทของพญานาคปณตรกนาคราช มีความประมาท โดยมีความเคารพนับถือและเชื่อคำของกัทมพิย-อเจลก ได้บอกความลับของพวกนาคแก่กัทมพิยอเจลก แล้วกัทมพิยอเจลกก็นำความลับนั้นไปบอกแก่พญาครุฑ จนพญาครุฑสามารถจับพญานาคได้²⁵⁷

เรื่องสิงคาลชาติก ปรากฏทั้งหลักความไม่ประมาทและความประมาท โดยปรากฏความประมาทของราชสีห์น้องชายทั้ง 6 ที่ต้องตายเพราะความโง่เขลา มีความประมาท ด้วยความโกรธจนเดือดดาลสุนัขจิ้งจอกที่มาเกี่ยวพาราสีนาราชสีห์ผู้น้องสาว เมื่อน้องสาวเล่าให้ฟังแล้วถามว่าสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นอยู่ที่ใด นางราชสีห์ไม่รู้ว่าสุนัขจิ้งจอกนอนในถ้ำแก้วผลึก เข้าใจว่าอยู่ในอากาศ เพราะแลเห็นแก้วผลึกในถ้ำนั้นเป็นอากาศว่าง พี่ชาย 6 ตัวเข้าใจตามที่น้องบอก คิดว่าจักฆ่าสุนัขจิ้งจอกเสียจึง

²⁵³ ขุ.ชา. (ไทย) 28/290-370/134-158., ขุ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย) 8/347-348/451.

²⁵⁴ ขุ.ชา.เตรสก.อ. (ไทย) 6/27-39/159-168.

²⁵⁵ ขุ.ชา.ทีสติ.อ. (ไทย) 7/1-32/196-212.

²⁵⁶ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/123-295/58-128.

²⁵⁷ ขุ.ชา.ทีสติ.อ. (ไทย) 7/258-296/306-325.

วิ่งเข้าไปด้วยความโกรธอย่างเต็มที่ ได้ชนกับแก้วผลึกถึงแก่ความตาย พญาราชสีห์ที่ใหญ่เป็นผู้ที่มีความไม่ประมาทเห็นแล้ว จึงกล่าวว่า “การทำงานที่ทำโดยมิทันได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อนเหมือนกลิ่นของร้อนเข้าไปในปาก”²⁵⁸ พิจารณาใคร่ครวญดูก่อนจึงรู้ว่าสุนัขจิ้งจอกตัวนั้นอยู่ในถ้ำแก้วผลึก แต่ส่งเสียงคำราม สุนัขจิ้งจอกก็หัวใจวายตายด้วยความกลัวแล้ว ไม่ต้องใช้กำลังอะไรเลย

พยาบาท หมายถึง การผูกใจเจ็บคิดจะแก้แค้น การคิดปองร้าย ในคำว่าผูกพยาบาท ผูกใจเจ็บและอยากแก้แค้น ปองร้าย²⁵⁹ มีชาตกดังนี้

เรื่องอุลุกชาตก ปรากฏความพยาบาทของกากับนกเค้า เมื่อกาได้คัดค้านการตั้งนกเค้าให้เป็นราชาของนกทั้งหลาย ด้วยหน้าตาที่น่ากลัวของนกเค้า ถ้าโกรธไม่รู้ว่าจะแคไหน ทำให้นกเค้าโกรธกา และได้ไล่จิกตีกา มีการผูกเวรกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้แต่สมัยพุทธกาล พวกกาพากันกินพวกนกเค้าในเวลากลางวัน ฝ่ายพวกนกเค้าก็จิกหัวพวกกาในเวลากลางคืน ทำให้พวกกาตายจำนวนมาก จนภิกษุรูปหนึ่งต้องเก็บทิ้งทุกวัน ๆ²⁶⁰

เรื่องลุกกิกชาตก ปรากฏความพยาบาทของนางนกลีที่มีต่อช่างตุ๋นที่ได้ทำลายรังและลูก ๆ ของนางทั้งหมด จึงผูกอาฆาตไว้แล้วไปขอความช่วยเหลือจากกา แมลงวันและกบ จนสามารถกำจัดช่างตุ๋นได้²⁶¹

ดังนั้น จึงสรุปอุปกิเลส เป็นสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง 16 ประการ เช่น ความมีมายา พบในเรื่องพิฬารวตชาตก ความหัวดีอุปบในเรื่องมิตตวินทุกชาตก ความริษยาพบในเรื่องโลสกชาตก ความไม่ประมาทพบในเรื่องชวนหังสชาตก และความพยาบาทพบในเรื่องอุลุกชาตก เป็นต้น ซึ่งทำให้ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากอุปกิเลส ดังที่ปรากฏในชาตกตามที่ได้ยกมา ถ้าปรารถนาให้ชีวิตมีความสุขต้องเว้นขาดจากอุปกิเลส

4.20 บทสรุป

หลักธรรมจากชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หลักธรรมที่พบมากคือ อริยทรัพย์ 7 โดยเฉพาะความมีปัญญา ซึ่งอยู่ในไตรสิกขาด้วย พบในชาตกแทบทุกเรื่อง เช่น เรื่องสุปปารกชาตก กุณาลชาตก ฆตาสนชาตก พิฬารวตชาตก วานรินทชาตก ฆตปณชิตชาตก มหาชนกชาตก และมโหสถชาตก เป็นต้น การรักษาศีล ปรากฏในเรื่องสุปปารกชาตก สังขชาตก มิตตวินทุกชาตก กิงฉันทชาตก สุวรรณสามชาตก มหาชนกชาตก ฐริทัตตชาตก และเนมิราชชาตก เป็นต้น การประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ในเรื่องกุลาวกชาตก สุวัณณกักกภูกชาตก และคุณชาตก เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสามารถสรุปเป็นหลักธรรมด้านที่มีคุณธรรม และด้านที่ขาดคุณธรรม พอสังเขปได้ดังนี้

²⁵⁸ ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) 3/3-4/6-11.

²⁵⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, หน้า 758.

²⁶⁰ ขุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) 4/58-60/93-96.

²⁶¹ ขุ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) 4/39-43/431-435.

หลักธรรมด้านมีคุณธรรม ได้แก่

- กุศลกรรมบถ 10 ปรากฏในเรื่องสุจริตในเรื่องกุลสาวกชาดก กุณาลชาดก วจีสุจริตในเรื่องสุวัณณกั๊กกุกชาดก มโนสุจริตในเรื่องมหาชนกชาดก
- ความกตัญญู ปรากฏในเรื่องคุณชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก และมโหสถชาดก เป็นต้น
- พรหมวิหารธรรม ปรากฏในเรื่องสมุททวาณิชชาดก กากชาดก ลุกุกิกชาดก สุกรชาดก สุวรรณสามชาดก และมโหสถชาดก เป็นต้น
- การรักษาอุโบสถศีล ปรากฏในเรื่องสังขชาดก สุปปรกชาดก กิงฉันทชาดก มหาชนกชาดก และเนมิราชชาดก เป็นต้น
- ความมีปัญญา ปรากฏในชาดกทุกเรื่อง มีเรื่องกุณาลชาดก สุปปรกชาดก ฆตาสนชาดก วานรินทชาดก ฆตปณติตชาดก ลุกุกิกชาดก มหาชนกชาดก และมโหสถชาดก เป็นต้น
- ความไม่ประมาท ปรากฏในเรื่องสิงคาลชาดก ชวนหังสชาดก กิงฉันทชาดก เตมียชาดก และมหาชนกชาดก เป็นต้น
- ความมีสัจจะ ปรากฏในเรื่องสุปปรกชาดก นพพานชาดก วานรินทชาดก สุวรรณสามชาดก มหาชนกชาดก และวิธูรชาดก เป็นต้น

หลักธรรมด้านขาดคุณธรรม ได้แก่

- อกุศลกรรมบถ 10 ภายุจริตปรากฏในเรื่องกากวตีชาดก สุสันธิชาดก สมุททวาณิชชาดก วจีทุจริตปรากฏในเรื่องปณทรกนาคราชชาดก พิหารวตชาดก มโนทุจริตปรากฏในเรื่องมันธาดุราชชาดก การพยาบาลผุยกเวรปรากฏในเรื่องอุลुकชาดก และลูกุกิกชาดก เป็นต้น
- การทะเลาะวิวาท แตกความสามัคคี ปรากฏในเรื่องทัพภูปุพชาดก ฆตปณติตชาดก และอุลुकชาดก เป็นต้น
- การไม่รู้จักประมาณตน ปรากฏเรื่องขัมพุกชาดก สุกรชาดก กากชาดก สิงคาลชาดก เป็นต้น
- ความประมาท ปรากฏในเรื่องปณทรกนาคราชชาดก ขัมพุกชาดก สิงคาลชาดก และฆตาสนชาดก เป็นต้น
- ความไม่มีปัญญา ปรากฏในเรื่องกากชาดก เป็นต้น
- ความอกตัญญู ปรากฏในเรื่องमितตวินทุกชาดก เป็นต้น

หลักธรรมที่ปรากฏในชาดกเหล่านี้ล้วนเป็นธรรมที่ได้นำไปปฏิบัติในชีวิตจริงของผู้ที่ปรากฏในอยู่ชาดกนั้น ๆ เป็นเรื่องราวที่เห็นเป็นประจักษ์ทั้งด้านดีและด้านชั่วอันเป็นผลมาจากการประพฤติปฏิบัติตน ผู้ศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้ เพราะชาดกที่กล่าวมาล้วนเป็นอุทาหรณ์อย่างดีที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้จะเลือกทางดีหรือชั่ว จึงอยู่ที่คนปฏิบัติเป็นหัวใจหลัก

คำถามท้ายบทการเรียนรู้ประจำบทที่ 4

1. คำว่า “กตัญญู” หมายถึงอะไร กตัญญูต่ออะไรบ้าง และนิสิตคิดว่าเรื่องใดเหมาะกับการนำมาเป็นอุทาหรณ์ในเรื่องกตัญญู เพราะเหตุอะไร จงอธิบาย
2. ความสันโดษนั้น ถือว่าเป็นคุณธรรมชั้นสูง อาจมีคนเข้าใจว่าเป็นความเฉื่อยชาไม่กระฉับกระเฉง ในเรื่องนี้ จากข้อมูลที่ศึกษามา นิสิตมีความคิดเห็นอย่างไร จงอธิบาย
3. คำว่า “ประพฤติพรหมจรรย์” มีปรากฏในชาดกหลายเรื่อง มีความหมายว่าอย่างไร เพราะเหตุใด และมีความหมายอื่นอีกหรือไม่ จงอธิบาย
4. โลกธรรม เป็นหลักธรรมประจำโลก ทุกคนต้องประสบพบเจอ นิสิตคิดว่า ชาดกเรื่องใดเป็นอุทาหรณ์ในเรื่องนี้ได้พอดี เพราะเหตุใด จงอธิบาย
5. โลกสันนิวาสนี้เต็มไปด้วยกิเลสที่เราพบเจอในสังคมอย่างหนึ่งคือ ความริษยา นิสิตคิดว่า ความริษยาเป็นต้นเหตุของความหายนะได้หรือไม่ จงอธิบายพร้อมยกอุทาหรณ์ประกอบ
6. สังคหธรรม คือคุณธรรมน้ำมิตร นิสิตคิดว่า ยังมีความสำคัญและจำเป็นต่อสังคม 4.0 หรือไม่ เพราะเหตุใด จงอธิบาย
7. นายทองเห็นนายเพชรยกน้ำหนักได้ 300 กก. แล้วอยากจะยกให้ได้น้ำหนักเท่าหรือมากกว่าเขา แต่ทำไม่ได้ ลักษณะนี้เข้ากับหลักสัพปุริสธรรมข้อใด และตรงกับชาดกเรื่องใด จงอธิบาย
8. บ้านเมืองที่สกปรกย่อมเป็นที่มาของความหายนะ ความคิดนี้มีเหตุผลหรือไม่ เพราะเหตุใด จงอธิบาย
9. ชาดกหลายเรื่อง กล่าวถึงอุโบสถศีล ๆ มีความหมายว่าอย่างไร แบ่งเป็นเท่าไร อะไรบ้าง และมีเรื่องใดกล่าวถึงอานิสงส์ของเรื่องนี้บ้าง

บรรณานุกรมประจำบทที่ 4

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- _____ . **ขุททกนิกาย ชาตกปาลียา สัณณนาฎตา ชาตกฏฐกถา ปฐโม ภาโค-ทสโม วคโค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.
- _____ . **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **อรรถกถาภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2532.
- _____ . **ฎีกาภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, 2539, มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับสยามรัฐเตปฎก, 2525.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

- ชาตก, **หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรื่อง นิบาตชาตก เล่ม 1**. ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญา 201 พุทธศาสน์**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2538.
- ธนาภิต, **เอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, 2549.
- บุญย์ นิลเกษ, ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 9 ตอนการบำเพ็ญสังฆกรรม)**, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบ นนทโก ป.ธ.9), **อธิบายธรรมวิภาคปริเฉทที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.
- พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **คู่มือมนุษย์และธรรมนุญชีวิต**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิชนันบุ๊คส์, 2549.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ ป.ธ.9), **มงคล 38 ประการ**.
- พระพุทโธสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (ไทเป (ไต้หวัน): The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 2548.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 15, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, 2552.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 25, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2556.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. 9), **ภูมิวิลาสินี**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545.
- _____ . **โลกนาถิปณี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545.

- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ปฏิจจนุปบาท เหตุผลแห่งวิภูสงสาร**, กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2553.
- พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องภาวะผู้นำในชาดก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, **วรรณคดีศาสนาและชนบประเพณี**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, 2528.
- มหาเถรสมาคม, **มลินทปัญหา**, พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ 80 พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร 3 ตุลาคม 2536, พิมพ์ครั้งที่ 8, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546.
- วศิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2548.
- . หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด.**
- สุรพงษ์ จันลิ้ม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2544”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ, **นิทานมงคลธรรม**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2549.
- สำนักเรียนวัดประยูรวงศาवास, **คู่มือธรรมศึกษา ชั้นตรี**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพชรกระรัต, 2548.